

Yayın Kurulu Başkanı / Editor
Doç. Dr. A. Başçın YERELİ

Yayın Kurulu Başkan Yardımcısı / Co-Editor
Alparslan A. Başaran

Yardımcı Asistanlar / Assistant Editors:
Felin VAROL
Eda YEŞİL
İ. Erdem SEÇİLMİŞ

Koordinatör / Co-Ordinator
Alişan M. KÖKTAŞ

Yayın Kurulu / Editorial Board

Coşkun Can AKTAN
İsmail AKTÜRK
Mehmet BALÇILAR
İrfan ÇİNGİR
Ali CAĞLAR
Fatih DOĞANOĞLU
Oğuz KARADENİZ
Fevri Rıza ORTAÇ
Ahmet ÖNCÜ
Ahmet Fırat ÖZSOYLU
Süreyya SAKINÇ
Mehmet ŞAHİN
Doğan ŞENYÜZ
Mehmet TAS
Ahmet ULUSOY

Akademik Danışma Kurulu / Advisory Board

Günseri AKALIN
Mustafa AKKAYA
Necmeddin BAĞDADIĞLI
Turgay BERKSOY
Nurhan BİLİCİ
Dursun BULUR
Ali Kemal ÇELEBİ
Gökhan ÇETİNSAYA
Ramazan GÖKBUNAR
Necati GÜLDİKEN
İbrahim GÜNAYDIN
Nevzat GÜRAN
Mehmet KARADAĞ
Bülent KOVANCILAR
Reşat KÖK
Mehmet Emin KÖKTAŞ
Cemal KÜÇÜK
Ferhan Başkan ÖZGEN
Ödün ÖZKIVRAK
Cihan ÖZÖNDER
Burhan ÖZTÜRK
Naci Tolga SARUÇ
Ahmet Güner SAYAR
Esin SİVEREKLI DEMİRCAN
Selahaddin TOĞAY
Mehmet TOŞUNER
Hamza UYGUN
Hakan UZELTÜRK
İsmail Yapar VURAL

- Business Cycles in Turkey and European Union Countries:
A Perspective to the Membership

Türkiye'de ve Avrupa Birliği'nde İş Döngüsü:
Üyelğe Yönelik Bir Bakış Açısı

Hakan Berument - Zübeyir Kılıç - Eray M. Yücel

- The Role of Education in Economic Development

İktisadi Kalkınmada Eğitimin Rolü

Nazım Öztürk

- New Political Elites in Modern Democracies:
Think Tanks and Their Roles in Politics

Modern Demokrasilerde Yeni Politik Seçkinler:
Think Tanklar ve Politikadaki Roller

Fatih Keskin

- Ecofeminism: Women-Nature Connection and Patriarchy

Ekofeminizm: Kadın-Doğa İlişkisi ve Ataerkillik

Oya Beklân Çetin

- The Identity of European Union and Geopolitical
Consequences of Integration of Turkey

Avrupa Birliği Kimliği ve Türkiye'nin Birliğe Katılımının
Yaratacağı Jeopolitik Boyutlar

Zeki Duman

- The Analysis of the Incentive System in Israel

İsraili Teşvik Sisteminin Analizi

Akrım Rahhal

- Assessment of Turkish Economy and Banking Sector After the
Period of the 2001 Crises

2001 Krizi Sonrası Dönemde Türkiye Ekonomisinin ve Bankacılık
Sektörünün Değerlendirilmesi

Ali İhsan Yiğitoğlu

- Restructuring of Turkish Public Financial Management in the
European Union Process: Applicability of Multi-Year Budgeting

Avrupa Birliği Sürecinde Türk Kamu Mali Yönetiminin Yeniden
Yapılandırılması: Çok Yıllı Bütçeleme Uygulanabilirliği

Ahmet Kesik

SOSYOEKONOMİ
Hakemli, Bilimsel, Süreli

SOSYOEKONOMİ
Refreed, Scientific, Biannually

www.sosyoekonomi.com / info@sosyoekonomi.com

Cihan Sokak 27/7 06430 Sıhhiye / ANKARA Tel : +90.312-229 49 11 Fax : +90.312-230 76 23

Derginin Sahibi / Publisher :

Timecom Bilgisayar Yazılım Basın ve
Yayıncılık Hizmetleri Tic. Ltd. Şti. Adına
Şaban ABACI
sabaci@sosyoekonomi.com

Yayın Kurulu Başkanı / Editor:

Doç. Dr. A. Burçin YERELİ
aby@sosyoekonomi.com

**Yayın Kurulu Başkan Yardımcısı
Co-Editor :**

Alparslan A. BAŞARAN
aab@sosyoekonomi.com

**Yayın Kurulu Asistanları
Assistant Editors:**

Pelin VAROL peлин@sosyoekonomi.com
Eda YEŞİL eda@sosyoekonomi.com
İ. Erdem SEÇİLMİŞ erdem@sosyoekonomi.com

Koordinatör / Co-Ordinator :

Altuğ M. KÖKTAŞ altug@sosyoekonomi.com

Bu derginin her türlü yayım ve telif hakkı Sosyoekonomi Dergisi'ne aittir. 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu hükümlerine göre, fotokopi, dijital ve benzeri yöntemlerle herhangi bir bölümü veya tamamı dergi sahibinin veya Yayın Kurulu Başkanının izni alınmadan basılamaz ve çoğaltılamaz. Bilimsel etik kurallarına uygun olmayan alıntı yapılamaz. Dergide yayımlanan makalelerin fikri sorumluluğu yazarlara aittir.

© 2005

Yayın Kurulu / Editorial Board:

İbrahim Attıla
Coşkun Can
Mehmet

ACAR
AKTAN
BALCILAR

İrfan
Ali
Fatih
Öğuz
Fevzi Rifat
Ahmet
Ahmet Fazıl
Süreyya
Mehmet
Doğan
Metin
Ahmet

CİVCİR
ÇAĞLAR
DOĞANOĞLU
KARADENİZ
ORTAÇ
ÖNCÜ
ÖZSOYLU
SAKINÇ
ŞAHİN
ŞENYÜZ
TAŞ
ULUSOY

Süleyman Demirel Üniversitesi
Dokuz Eylül Üniversitesi
Kazakhstan Institute of Management, Economics
& Strategic Research (KIMEP)
Ankara Üniversitesi
Hacettepe Üniversitesi
Cumhuriyet Üniversitesi
Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Gazi Üniversitesi
Sabancı Üniversitesi
Çukurova Üniversitesi
Celal Bayar Üniversitesi
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Uludağ Üniversitesi
Uludağ Üniversitesi
Karadeniz Teknik Üniversitesi

Akademik Danışma Kurulu / Advisory Board :

Güneri
Mustafa
Necmiddin
Turgay
Nurettin
Duran
Ali Kemal
Gökhan
Ramazan
Nevzat
İhsan
Metin
Birol
Recep
Mehmet Emin
Celal
Metin
Ferhat Başkan
Özlem
Cihat
Burhan
Naci Tolga
Ahmet Güner
Esra
Selahattin
Hamza
Hakan
İstiklal Yaşar
Yavuz

AKALIN
AKKAYA
BAĞDADIÖĞLU
BERKSOY
BİLİCİ
BÜLBÜL
ÇELEBİ
ÇETİNSAYA
GÖKBUNAR
GÜLDİKEN
GÜNAYDIN
KARADAĞ
KOVANCILAR
KÖK
KÖKTAŞ
KÜÇÜKER
MERİÇ
ÖZGEN
ÖZKIVRAK
ÖZÖNDER
ÖZTÜRK
SARUÇ
SAYAR
SİVEREKLİ DEMİRCAN
TOGAY
UYGUN
UZELTÜRK
VURAL
YAŞAR

Hacettepe Üniversitesi
Ankara Üniversitesi
Hacettepe Üniversitesi
Marmara Üniversitesi
Hacettepe Üniversitesi
Gazi Üniversitesi
Celal Bayar Üniversitesi
İstanbul Teknik Üniversitesi
Celal Bayar Üniversitesi
Cumhuriyet Üniversitesi
Karadeniz Teknik Üniversitesi
Ege Üniversitesi
Celal Bayar Üniversitesi
Dokuz Eylül Üniversitesi
Dokuz Eylül Üniversitesi
Pamukkale Üniversitesi
Dokuz Eylül Üniversitesi
Adnan Menderes Üniversitesi
Trakya Üniversitesi
Hacettepe Üniversitesi
Çağ Üniversitesi
Sakarya Üniversitesi
İstanbul Üniversitesi
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Gazi Üniversitesi
Niğde Üniversitesi
Galatasaray Üniversitesi
Aydın Kocatepe Üniversitesi
Denver Üniversitesi

Bu Sayının Hakemleri / Refrees of This Issue :

Necmiddin
M. Naci
Duran
İrfan
Ramazan
Abdülkadir
Aydın
Bilhan
Eser
Metin
Cihat
Ahmet Fazıl
Serdar
Nadir

BAĞDADIÖĞLU
BOSTANCI
BÜLBÜL
CİVCİR
GÖKBUNAR
IŞIK
KARAPINAR
KARTAL
KÖKER
MERİÇ
ÖZÖNDER
ÖZSOYLU
SAĞLAM
SUGUR

Hacettepe Üniversitesi
Gazi Üniversitesi
Gazi Üniversitesi
Ankara Üniversitesi
Celal Bayar Üniversitesi
Pamukkale Üniversitesi
Gazi Üniversitesi
Anadolu Üniversitesi
Ankara Üniversitesi
Dokuz Eylül Üniversitesi
Hacettepe Üniversitesi
Çukurova Üniversitesi
Hacettepe Üniversitesi
Anadolu Üniversitesi

İçindekiler

Künye.....	
İçindekiler.....	3
Başlarken.....	5

Yazar Ad(lar)ı	Makale Başlığı	Sayfa No
Hakan BERUMENT Zübeyir KILINÇ Eray M. YÜCEL	Business Cycles in Turkey and European Union Countries: A Perspective to the Membership Türkiye’de ve Avrupa Birliği’nde İş Döngüsü: Üyeliğe Yönelik Bir Bakış Açısı	11
Nazım ÖZTÜRK	İktisadi Kalkınmada Eğitimin Rolü The Role of Education in Economic Development	27
Fatih KESKİN	Modern Demokrasilerde Yeni Politik Seçkinler: Think Tanklar ve Politikadaki Roller New Political Elites in Modern Democracies: Think Tanks and Their Roles in Politics	45
Oya Beklân ÇETİN	Ekofeminizm: Kadın-Doğa İlişkisi ve Ataerkillik Ecofeminism: Women-Nature Connection and Patriarchy	61
Zeki DUMAN	Avrupa Birliği Kimliği ve Türkiye’nin Birliğe Katılımının Yaratacağı Jeopolitik Boyutlar The Identity of European Union and Geopolitical Consequences of Integration of Turkey	77
Akram RAHHAL	The Analysis of the Economic and Demographic Incentive System in Israel İsrail’de Ekonomik ve Demografik Teşvik Sisteminin Analizi	95
Ali İhsan YİĞİTOĞLU	2001 Krizi Sonrası Dönemde Türkiye Ekonomisinin Ve Bankacılık Sektörünün Değerlendirilmesi Assessment of Turkish Economy and Banking Sector After The Period of the 2001 Crises	115
Ahmet KESİK	Avrupa Birliği Sürecinde Türk Kamu Mali Yönetiminin Yeniden Yapılandırılması: Çok Yıllı Bütçelemenin Uygulanabilirliği Restructuring of Turkish Public Financial Management in the European Union Process: Applicability of Multi-Year Budgeting	127
Yazarlar Hakkında.....		144
About the Authors.....		145
Yazarlara Duyuru.....		147
Abonelik Formu.....		149

Boş

Boş

Boş

Business Cycles in Turkey and European Union Countries: A Perspective to the Membership

Hakan Berument
berument@bilkent.edu.tr

Zübeyir Kılınç
zubeyir@bilkent.edu.tr

Eray M. Yücel *
Eray.Yucel@tcmb.gov.tr

Türkiye’de ve Avrupa Birliği’nde İş Döngüsü: Üyeliğe Yönelik Bir Bakış Açısı

Abstract

This article assesses how the business cycles in Turkey coincide with the business cycles of member and candidate countries of the European Union. The evidence provided in the paper suggests that there is a negative linkage between Turkish and European business cycle dynamics when the Turkish crises are included in the data sets. This implies that the timing of the common economic policies of the European Union in order to decrease the volatility of output may actually increase the output volatility, rather than to decrease, for Turkey. On the other hand, when only the non-crises data of Turkey is employed, a pro-cyclical linkage is revealed between Turkish and the European economies. This suggests that policies enhancing the macroeconomic stability and preventing crises are crucial for healthier synchronization of the Turkish economy with its EU counterparts.

Key Words: Business Cycles, Economic Integration, and European Union

JEL Classification Codes: E32, E23, F42

Özet

Bu çalışmada Türkiye’deki iş döngüsünün; Avrupa Birliği’ne aday ve üye ülkelerdeki iş döngüleriyle benzer noktaları tayin edilmeye çalışılacaktır. Bu çalışmadan sağlanan sonuç; Türkiye’deki krizler verilere dahil edildiğinde Türkiye ve Avrupa’daki iş döngülerinin dinamikleri arasında negatif bir bağlantı olduğudur. Bu husus Avrupa Birliği’nde çıktındaki volatilitiyi azaltmaya yönelik uygulanan genel ekonomi politikalarının zamanlamalarının Türkiye için volatilitiyi azaltmaktansa artırabileceğini ortaya koymaktadır. Diğer taraftan; Türkiye için sadece kriz dışı veriler ele alındığında, Türkiye ve Avrupa ekonomilerindeki iş döngüleri arasında pozitif bağlantı görülmektedir. Buradan anlaşılmaktadır ki, makroekonomik istikrarı sağlayan ve krizleri engelleyen politikalar Türkiye Ekonomisi ve Avrupa Birliği’ndeki paydaşları arasında daha sağlıklı senkronizasyon sağlamak açısından hayati önem taşımaktadır.

Anahtar Sözcükler: İş Döngüsü, Ekonomik Bütünleşme ve Avrupa Birliği

* Corresponding author. All the views expressed in this paper belong to the authors and do not represent those of the Central Bank of the Republic of Turkey, or its staff. We are grateful to Halil Sener for his valuable help and suggestions as well as his generosity in sharing the tabular data. We also thank the members of the Pazarlı discussion group for their contributions

1. Introduction

On December 13, 2002 Turkey made a big step on its way to become a full member of the European Union (EU) nearly 40 years after its initial application. The Copenhagen European Council indicated that negotiations would start promptly if Turkey fulfills the political criteria set at Copenhagen in 1993. Recently, Turkey is closer to full membership than ever. Nevertheless, one can always be skeptical about the equivalence of 'full membership of the Union' and 'integration in all of the political, cultural, social, and economic fields'. These two may not be directly equivalent because the EU and Turkey have different economic characteristics. On the other hand, integration of Turkey to the EU is an important problem as compared to the cases of other candidate countries due to its large population, economic structure, different culture and religion. Each of these factors represents an important aspect of the problem-at-large. Consequently, the integration of Turkey to the EU has to be studied in terms of its economic and social dimensions.

In this study, we elaborate on the questions regarding the economic integration of Turkey with the Union among the potential questions mentioned above. This object of analysis is highly important because Turkey will be one of the biggest countries in the Union, owing to its high population, in the case of full membership. Moreover, the Turkish economy currently has big problems to be solved. For instance, high debt-to-GDP ratio and debt sustainability problems are the headline factors affecting the economic performance. Although Turkey has achieved historically lower rates of inflation and lowered the interest rates recently, there is still much to do within the framework of the last IMF sponsored program to stabilize the economy. In the paper, we examined the direction of the relationship between the industrial productions of Turkey and members of the EU in order to assess the effects of economic integration possibility of Turkey with the Union in the short-term.

The use of industrial productions rather than gross domestic products while assessing the relationship between the macroeconomic performances of Turkey and the EU countries is basically determined by the availability of data. Since the GDP data do not exist at monthly frequency, industrial production series is preferred due to the common observation that industrial production and the gross domestic product series are generally in conformity with each other. Therefore, use of industrial production, as a proxy of the gross domestic product would not induce severe biases. Given that we can obtain data only for the period after 1986, industrial production series provide us with as many observations as possible.

In the paper, we particularly report the cross-correlations of cyclical component of their industrial productions.¹ The basic evidence is that Turkey and EU countries have different economic dynamics. However, when the samples are adjusted to exclude the crises of Turkey, these dynamics turn out to be more synchronized. This sensitivity of our results to the exclusion of crises suggests that macroeconomic stabilization and crisis prevention policies in Turkey may contribute to Turkish economy to have better adaptation to its European counterparts

In the next section, we provide a short history of Turkey-EU relationship, elaborate on the political and economic criteria for membership and address the potential effects of Turkey on the EU budget. Third section elaborates on the methodology we have employed.

1 - Berument, Malatyali and Neyapti (2001) look at the possible long-run synchronization of the Turkish and EU countries output and they could not find this relationship. However, this paper looks at the possible short-run synchronization of the Turkish and EU countries output

Before concluding the paper, the empirical evidence is reported and findings are discussed in section four.

2. The Relationship between the European Union and Turkey²

2.1. Milestones of the EU-Turkey Relationship

The history of the relationship between the EU, the name of the union was European Economic Community (EEC) at that time, and Turkey dates back to the Ankara Agreement, signed on September 12, 1963. The Agreement was put into effect on December 1, 1964, and the Customs Agreement and the first Financial Protocol were established. The second and the third Financial Protocols followed the Ankara Agreement on November 23, 1970 and May 12, 1977. The fourth financial protocol was signed in 1980 yet the EU stagnated its relationship with Turkey after the military intervention of September 12, 1980. For the final stage of the Customs Union, the Turkish-EU Membership Council decided to extend the political dialogue and cooperation in various directions. This decision was taken on March 6, 1995, and then on December 13, 1995, the decision to finalize the Customs Agreement with Turkey was taken by the European Parliament. On January 1, 1996, the final stage of the Customs Union was completed.

Before the inclusion of Turkey to the MEDA Program of the EU, (MEDA stands for “Financial and Technical Measures to Accompany the Reform of Economic and Social Structures in the framework of Euro-Mediterranean Partnership” and it is designated for non-member countries) Turkey could not receive the financial aid that she was supposed to, because of the vetoes within the EU. Turkey acquired the right for the financial aid from the EU during 1996-1999 period and benefited from the resources provided to the MEDA countries, which worth 375 million ecu. On September 19, 1996, the European Parliament decided that the financial aids available to Turkey, except for the funds available within the MEDA Program, would not be available anymore. On March 18, 1998, some proposals for Turkey's progression to the EU with respect to various sectors and for extending the Customs Union to cover the agricultural sectors and services were published by the European Commission in the Agenda 2000. During the convention of Luxembourg European Council in December 1997, it was agreed that Turkey was eligible to join the EU. In addition, the need to determine a strategy for Turkey's progression to the EU in every respect was declared. However, Turkey argued that the decision was discriminating against Turkey as compared to the cases of other applicants and declared that it will discontinue its political dialogue with the Union.

The document entitled “European Strategy for Turkey” was published based on the agreement during the Luxembourg meetings. According to the former agreements as well as in this publication, the conditions that Turkey should meet for membership were spelled out. The approval of strategy for Turkey was indicated in the Executive Summary of the Cardiff Summit held on June 15-16, 1998.

An important result of the decisions taken at the Cardiff Summit was the inclusion of Turkey in the system of reporting that has to be followed also by other countries. Then, the EU published the first report about the performance of Turkey with respect to the Copenhagen Criteria on November 4, 1998. On October 13, 1999, the second report was

2- General information that we present in this section is compiled from Berument, Malatyalı and Neyaptı (2001), *The Secretariat General for the EU Affairs*, accessible at <http://www.euturkey.org.tr>, and EU resources on the World Wide Web. In addition, we have benefited from the personal computations of Sener (2003), which are not publicly available. Sahin (1998) and TOBB7AB are the other information sources employed here.

published. The monthly reports on Turkey along with the reports on other candidates were highly important since those reports played an essential role in Helsinki Meetings, which were held in 1999, where the progression to candidacy of Turkey was approved.

One of the most important cornerstones for Turkey was the report published after the EU meetings in Strasbourg on October 13, 1999. That report had favorable remarks and asked for Turkey's progression to candidacy. However, Turkey kept a cautious approach toward this report until the Helsinki Summit. On the Commission's 2000 Regular Report on Turkey's progress towards accession stated that the debate on the political reforms needed for the country's accession to the EU has already commenced. Although Turkey still did not meet the Copenhagen political criteria fully, it has begun to adapt a number of international human rights instruments and accepted the work of the Supreme Board of Coordination for Human Rights. Before the elections on November 3, 2002, the Turkish Grand National Assembly legislated a number of laws for adaptation to the Copenhagen criteria and the new government further accelerated this process. The year 2002 marked a historical turning point in the EU's enlargement. On October 24 and 25, the Brussels European Council approved the conclusions and recommendations set out in the package, which was adopted by the Commission on October 9, 2002. The Commission adopted an enlargement package comprising a strategy paper and, for each candidate country, a regular report on progress towards accession. Then, on December 12-13, 2002, the Copenhagen European Council, taking its cue from these recommendations, concluded accession negotiations with ten countries and decided that the accession of these countries would take place in 2004, except that of Bulgaria and Romania would be in 2007. For the case of Turkey, the European Council indicated that the negotiations with Turkey would be opened without further delay depending upon Turkey's fulfillment of Copenhagen political criteria as of December 2004 based on a Commission report and recommendation (See General Report, 2002- Chapter V: Enlargement).

2.2. Membership Criteria in Brief

The European Commission declared the criteria for the EU membership at the end of the Copenhagen meetings held on June 21-22, 1993. The countries have been referred to as the "associate countries" under the "Central and East European Countries" section. Another decision, which was also stated in the declaration, was that if the countries in this group wish to join the EU they should meet the economic and political conditions set forward by the Union.

Reaching institutional stability that could secure the capacity for the dominance of democracy and law, human rights, minority rights, well-functioning market economy, and the competitive pressures emanating from the market forces within the Union are conditions that were expressed in the same section of the document. Moreover, the limitations for the acceptance of membership have been stated. It was also written that in order for a country to be accepted as a member, its membership should be beneficial for both the EU and that country.

The extents of the relationship with Turkey were presented, based on the agreement of 1964 and the protocol of 1970, in another section of the same document entitled "Relations with Turkey". In the expansion policies of the EU, the Central and East European countries have an important role. This can also be deduced from the expressions in Copenhagen

Declaration. In order for these countries to be full EU members, they should meet specific criteria. However, the Union reserves its right for final word to accept or not to accept countries in order to protect itself from unexpected demands and developments. In addition to this, there are some flexible expressions and lines not drawn with regard to economic and political requirements of the Copenhagen criteria. These expressions leave a room for subjectivity in decisions.

As far as the requirements for a European Monetary Union (EMU) member is considered, each member has to delegate monetary policy authority to the European Central Bank (ECB), in that none of the members will be independent in adjusting its monetary policy by just considering its domestic circumstances. Malatyali (1998) states that due to the strict nature of the membership criteria, it is likely that the EMU will be realized at later stages of progression to the EU membership. A strengthening observation for this argument is that three of the fifteen EU members have not yet been members of the EMU, as of January 1, 2002.

2.3. Mutual Financial Responsibilities of the European Union and Turkey under Full Membership

Financial support for the candidate countries is provided by the EU unless it creates excessive burden on the common budget. The financial aids are not only provided before the full membership of a country, but also they are expected to continue after. The total amount of expected financial support for the ten countries that have applied for candidacy - mostly the Central and East European countries - was 74.8 billion euros between 2000 and 2006 (Berument, Malatyali and Neyapti, 2001).

On March 18, 1998, the Brussels European Commission published Agenda 2000, in which the coverage of financial support to the countries prior to their full membership was defined. It includes agriculture, structural policies, and the PHARE program, through which technical and financial support is provided for both the candidate and non-candidate countries as part of the EU enlargement process. The provision of the PHARE program to the candidate countries necessitates the purpose of restructuring the administrative and legislative systems and use of it for investment. Moreover, it is stated in the document that there will be financial support for both projects designated to promote agricultural efficiency, and development and resource flow to environmental and transportation sectors. The maximum amount of available resources for the candidate countries will be 3 billion euros during the period from 2000 to 2006.

Turkey was approved to become a candidate in Helsinki Summit; therefore, she will also be eligible for receiving financial support as declared in Agenda 2000. The restructuring attempts in various sectors and areas could be strengthened by this support. Thus, the discussion of the financial relations between Turkey and the Union is an important issue.

In Table 1, the financial relations between the EU and Turkey can be seen and it is clear that Turkey could not benefit from the EU's commitments stated in the Financial Declaration of March 6, 1995 for the period of 1995-1999. According to the data for the end of 1999, Turkey could get only one-third of the total aids and grants listed in Table 1. Rest of them was either inactivated or vetoed due to political conflicts. However, those financial aids were very important for Turkey to improve her economy and to conform to the EU

standards. Turkey's position, as being a member of the Customs Union but not being a member of the EU, caused a number of difficulties in using credits from the Union.

Table 1
Status of the Relations between the European Union and Turkey: 1995-1999.

Aid		Amount (in millions of euros)	Realization
Commission Grant		375	Vetoed by Greece
Renovated Mediterranean Policy		400	339.5
European Investment Bank-Special Credit		750	Inactivated
Euro-Mediterranean Partnership Program	Advance	376,4	MEDA:376.4 prohibited by the EU
	Credit	700	EUROMED: 205, totally disbursed
Macroeconomic Adjustment Aid		200	An option in cases of emergency only
Total		2800	920.9

Source: Sener (2003), personal computations

It is a useful exercise to examine the budgets of Turkey and the EU, if Turkey becomes a full member, by taking into consideration the difficulties that Turkey has faced with flow of relatively small amounts of funds during the non-membership phase. When Turkey becomes a full member, she will have obligations toward the Union budget, and will be able to use funds. For instance, member countries support the EU budget by customs tax, which is an obligation of being a member of Customs Union. Member countries provide part of their revenues obtained by imports from other countries to the common budget. They also contribute to the budget from their agricultural commerce with the third parties. Union budget receives some amount of taxes levied on these transactions. A third way of Union to obtain money is the funds coming from sugar production and storage. Fourth, member countries devote some of their Value-Added Taxes, and a specified proportion of their GDPs, agreed in 1988, to the budget.

Transfers to member countries occur through various funds, a non-exhaustive list of which is provided here. For example, European Agricultural Guidance and Guarantee Fund (EAGGF) Guarantee Section was founded to contribute to the restructuring of agricultural markets in member countries and to support the agricultural exports, storage, and acquisitions of goods. Purpose of structural funds is to reduce the differences in the level of economic and social development between member countries. By use of these funds, the efficiency of the financial resource allocation is increased. EAGGF-Guidance Section aims to develop agricultural production by settling stability and protecting both the consumers and the producers. The objective of the European Regional Development Fund (ERDF) is to achieve development in the countries that are relatively less developed. Another fund is the European Social Fund (ESF), which aims to generate employment and to improve living standards. Countries use this fund for payments of occupational retraining, relocation compensations, and unemployment insurance. The last one is the Adjustment Fund. Basic purposes of this fund are to finance environmental and transportation infrastructure projects and to improve the social adjustment of member countries.

In Table 2, the effects of Turkey on the budget of the EU in case of the hypothetical full-membership are illustrated (Sahin, 1998, p.118). The inflows to and the outflows from Turkey presented in the table covers the transfers described above, based on 1997 data. If we look at the table, we see that Turkey will have a net benefit of, at most, 8.3 billion ecu. As net resource transfers, Greece, who became a full member in 1981, received 34.7 billion ecu until 1997, Spain received 27 billion ecu between 1986 and 1997, and Portugal received 15.1 billion ecu in the same period as that of Spain. The related calculations for Turkey are done with the static conditions of 1997 with a restructured agricultural sector and, therefore, they may imply higher transfers of funds than actual ones. Thus, it is obvious that in case of full membership of Turkey, it will receive higher transfers than other candidate countries. The transfers from the EU would be continuing until the Turkish economy is fully restructured; hence, Turkey will bring a big financial burden on the EU budget. To compare with other candidate countries, net transfers to ten Central and East European countries worth about 10 to 12 billion euros where expected transfers to Turkey amounts to nearly 8 billion.

Table 2**The Effects of Turkey's Full Membership on the EU Budget (in millions of euros)**

Turkey's contribution to the EU budget	
Customs tax	550
Agricultural tax	30
Sugar and glucose tax	100
Value-added tax	1,050
GNP contribution	2,100
Total	3,830
Turkey's potential benefits from the EU budget	
EAGGF-Guarantee Section	6,400
Structural Funds	5,750
EAGGF-Guidance Section	1,200
ERDF	2,300
ESF	750
Adjustment Fund	1,500
Total	12,150

Source: Sahin (1998), p.118. The amounts presented in the table are based on 1997 data and derived by assuming full-membership of Turkey to the EU

During the 5th Enlargement Process, the development gap especially between the new member states and the member states has been a key factor while designing new regional political instruments. These instruments are also used for some of the member countries to let them integrate more with the other members in both economic and political aspects. With regard to this, the EU allocated a total of 260 billion euro to the structural innovations in either member or candidate countries. For instance, Greece will get 21 billion euro (286 euro per capita), Ireland will get 4 billion euro (121 euro per capita), Portugal will get 20 billion euro (285 euro per capita) and Spain will get 44 billion euro (155 euro per capita) annually.

The ten candidate countries (Bulgaria, Czech Republic, Estonia, Hungary, Latvia, Lithuania, Poland, Romania, Slovakia and Slovenia) will receive funds for structural development and integration to the EU within the framework of the PHARE, SAPARD, and ISPA programs. From the year of 2000 to 2006, these countries are to receive around 1,560 million euro through PHARE, 520 million euro through SAPARD, and 1,040 million euro through ISPA, which accounts to 7,280 million euro per year, in total.³ On the other hand, the fund that allocated for Turkey for the same period is about 180 million euro (2.8 euro per capita) per year.⁴ It should be noted that the same figure was 90 million euro per year, between the years 1996 and 1999. All in all, since the funds channeled to Turkey are gathered under one umbrella after the Helsinki Summit, these amounts display the total funds available for Turkey.

3 - European Commission's Enlargement Information Centre.

4 - "EU Regional Policies and Structural Funds: An Evaluation of the Case of Turkey", (AB Bölgesel Politikası ve Yapısal Fonlar: Türkiye Açısından Değerlendirme) TOBB7AB Directorate, 2003.

Table 3
Cross Correlations with Industrial Productions of Turkey and Other Countries.*

COUNTRY/REGION	PERIOD	St. Dv.*	-12	-11	-10	-9	-8	-7	-6	-5	-4	-3	-2	-1	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
(UNITED STATES)	01/85-02/03	6.8	-27	-24	-20	-16	-13	-9	-5	-1	5	11	15	19	23	25	25	24	24	23	23	24	25	25	25	25	25
	01/85-02/03	6.8	6	7	8	8	8	9	10	11	13	15	15	16	18	16	15	11	9	5	2	-2	-4	-6	-7	-7	
	01/85-12/02	6.8	12	8	11	7	6	5	4	2	4	8	5	12	12	6	5	-3	-2	-2	-5	-6	-6	-9	-11	-5	-11
(IND. COUNTRIES)	01/85-02/03	6.8	-10	-9	-9	-7	-6	-5	-4	-2	1	4	6	8	11	11	11	9	8	5	4	3	3	2	3	3	3
	01/85-06/02	6.9	-8	-9	-9	-4	-1	2	5	9	15	16	14	12	11	12	15	18	19	19	16	18	22	22	19	15	13
	01/85-02/03	6.8	6	7	4	6	6	5	7	11	10	8	10	9	8	3	-1	-7	-14	-13	-7	-1	-4	-5	-2	-8	-3
SLOVAKIA	01/92-10/02	8.8	30	26	23	22	22	20	17	14	10	7	4	3	-1	-2	-4	-3	-1	-3	-5	-9	-14	-21	-27	-32	-40
	01/85-02/03	6.8	-32	-32	-32	-30	-29	-26	-23	-21	-17	-14	-9	-4	-2	-3	-5	-7	-8	-7	-6	-3	-2	0	1	2	1
	01/85-04/02	6.9	-7	-8	-6	-8	-8	-2	-5	0	-2	-5	-5	-5	-3	-1	0	-5	0	0	0	0	1	-1	-10	-11	-10
THE NETHERLANDS	01/85-02/03	6.8	5	10	7	5	3	3	4	4	3	2	-2	-4	-4	0	0	-1	-3	-4	1	2	4	0	-2	-5	-6
	01/85-04/02	6.8	9	9	6	7	6	6	6	4	2	1	0	-3	-5	-3	-5	-4	-5	-13	-11	-14	-15	-17	-14	-13	-13
	01/85-12/02	6.8	4	4	0	2	3	1	2	-1	-2	-3	-5	-5	-5	-7	-8	-6	-9	-9	-9	-7	-5	-1	1	3	6
CZECH REPUBLIC	01/92-02/03	8.3	45	43	39	32	26	19	13	9	5	1	-2	-6	-6	-8	-8	-9	-10	-10	-11	-11	-11	-12	-15	-17	-19
	01/85-02/03	6.8	-9	-6	-11	-12	-11	-13	-12	-13	-14	-10	-10	-9	-8	-9	-13	-13	-17	-21	-25	-29	-29	-26	-22	-17	-10
	01/85-01/03	6.8	0	-2	-4	-5	-7	-9	-11	-12	-11	-10	-10	-8	-9	-8	-8	-6	-4	-1	1	3	6	8	10	13	12
(CANADA)	01/85-01/03	6.8	-32	-31	-30	-31	-30	-28	-25	-23	-19	-17	-15	-12	-9	-6	-6	-6	-6	-6	-5	-5	-3	0	2	6	9
	01/85-04/02	6.8	-18	-16	-14	-17	-16	-22	-26	-25	-28	-23	-22	-16	-9	-4	-1	0	1	-2	3	6	9	13	10	12	12
	01/85-01/03	6.8	-21	-22	-24	-23	-23	-22	-22	-21	-20	-21	-18	-15	-11	-5	-4	-2	2	4	7	10	12	12	12	12	9
UNITED KINGDOM	01/85-12/02	6.8	-3	-6	-8	-8	-10	-11	-11	-13	-10	-12	-9	-11	-12	-11	-10	-9	-8	-8	-5	-3	-1	-1	0	-2	-3
	01/85-06/02	6.9	-19	-17	-18	-16	-15	-13	-14	-14	-15	-14	-14	-16	-12	-11	-11	-12	-15	-17	-17	-18	-18	-15	-15	-14	-10
	01/85-12/02	6.8	-25	-24	-23	-22	-21	-21	-20	-20	-18	-17	-19	-18	-17	-15	-14	-13	-12	-11	-10	-8	-5	-5	-7	-8	-9
DENMARK	01/85-12/02	6.8	2	-1	-7	-9	-13	-17	-16	-19	-20	-18	-22	-24	-24	-24	-24	-26	-25	-25	-24	-24	-21	-17	-14	-13	-12
	01/85-01/03	6.8	-5	-9	-13	-18	-23	-28	-32	-34	-34	-32	-30	-28	-25	-24	-22	-20	-19	-21	-23	-24	-24	-22	-20	-19	-20
	01/85-12/02	6.8	-5	-10	-15	-20	-24	-28	-28	-28	-28	-28	-28	-28	-29	-30	-31	-29	-28	-26	-24	-24	-21	-19	-16	-13	-10
SLOVENIA	12/91-02/03	8.6	-8	-10	-15	-20	-24	-28	-28	-28	-28	-28	-28	-28	-29	-30	-31	-29	-28	-26	-24	-24	-21	-19	-16	-13	-10
	01/98-01/03	12.8	-23	-26	-29	-32	-35	-36	-37	-37	-37	-36	-39	-42	-43	-41	-39	-36	-34	-33	-33	-33	-34	-37	-38	-39	-35

*Standard deviations are calculated as $(1/\sqrt{n})$

+Maximum values (in absolute value) for each row are highlighted as bold and underlined. The names of the current EU member states are written in **bold**; those of the new member states and the benchmark countries are written in *italics* and in parentheses, respectively.

3. Assessment of the Cyclical Components of Industrial Production Series

This paper looks at whether the Turkish and the EU countries' outputs are synchronized in the short-run. This requires extracting the cyclical component of the industrial production index for each country in our sample. In this section, we first refresh the reader on the stylized properties of economic time series. Secondly, we address the technique employed to compute the cyclical components of the industrial production series in our data set. Our technical discussion largely borrows from Baxter and King (1999).

Time series are composed of the following components: Trend, cyclical movements around the trend, seasonal variations embedded in the series, and random deviations from the sum of these regular components. When we take into consideration, for instance, the real output, we can simply illustrate the meanings of these components. The first one, namely the trend component carries the information on long-run growth tendencies of real output. The cycles in a time series cover time horizons different from a year. The usual business cycles literature mostly builds upon such behavior associated with economic time series, i.e. cycles having periods longer than a year and those non-seasonal ones having periods shorter than a year are attributed to the business cycles. As far as the seasonal movements are considered, real output peaking in summer and reaching a trough in winter every year, might be considered a straightforward example. Finally, the random component can be defined as the associated residual and it can be induced by any kind of shock to the series under consideration.

Based on the theory of spectral analysis of time series data, the height of the spectrum of an economic time series at a certain frequency corresponds to fluctuations of the periodicity that inversely corresponds to that frequency. Therefore, the above-mentioned cyclical component can be thought of as those movements in the series associated with periodicities within a certain range of business cycle fluctuations. Stock and Watson (1999), for instance, define this range of business cycle periodicities to be between six quarters and eight years for the US economy. Their rationale is based on the chronology of the US National Bureau of Economic Research that lists 30 complete cycles since 1858. Among those cycles, the shortest was of six quarters and the longest one last for 39 quarters; with nearly 90% of all cycles last for no longer than 32 quarters. Accordingly, an ideal linear filter is expected to preserve these cyclical movements of a time series yet eliminate the other fluctuations, both the high frequency fluctuations associated with measurement errors and short-duration shocks and the low-frequency fluctuations associated with trend growth in the industrial production series. In this way, the gain⁵ of the ideal linear filter is unity, i.e. equal to 1, for business cycle frequencies and zero elsewhere. However, such an ideal filter is not feasible on a finite data set, since it requires an infinite number of past and future values of the examined series.

On the other hand, a feasible, finite-order, filter can be used to approximate the ideal linear filter. The filter due to Baxter and King (1999) is based on a twelve-quarter centered-moving average, where the weights are chosen to minimize the squared difference between the optimal and approximately optimal filters, given the constraint that the filter should have zero gain at frequency zero. It should be noted that, because this is a finite approximation its gain is approximately one within the business cycle band and can be non-zero for some near frequencies outside the specified band. In order to obtain the filtered values at the beginning and end of the sample, the series are augmented by twelve out-of-sample projected values at both ends of the sample, where the projections were made using forecasts and backcasts from univariate fourth-order autoregressive models

5 - Gain function measures the performance of a filter over the frequency domain. Without going into the technical details, it can be defined as the magnitude of the frequency response function. For the discussion of the issue, see Gencay, Selcuk and Whitcher (2002), Chapter 2.

In the literature, the first-differencing filter is a popular and handy device. However, though it eliminates the trend component, it exacerbates the effects of high frequency noise. Hodrick-Prescott (HP) filter can be used as a remedy to avoid this problem. HP filter improves upon the first-differencing filter; i.e. it attenuates less of the cyclical component and it does not amplify the high frequency noise. However, it still passes much of the high frequency noise outside the business cycle frequency band. Consequently, we have employed Baxter and King's (1999) band-pass filter, which mitigates these problems.

Since detailed data regarding the past business cycles on each country in our sample is not readily available, the best remedy of ours to handle the data unavailability problem is to use a common cutoff frequency setup for each country in our sample. Actually, the range of business cycle frequencies can vary from one country to another. We have specified the upper and lower cutoff frequencies as 2 and 96 months respectively. Our choice of the lower cutoff frequency of 96 months is in line with the recommendation by Baxter and King (1999). On the other hand, we specified the upper cutoff frequency as 2 months intentionally, in order to allow for a relatively larger amount of short-term fluctuations.⁶ As to the filtering process, two points need to be highlighted. Firstly, we use a monthly equivalent of the quarterly framework of Baxter and King (1999). Secondly, our lower cutoff frequency of 2 months reflects the applicable lowest figure.

After obtaining the business cycle components of our industrial production series, their co-movements are assessed by looking at the cross-correlations. To clarify the procedure, suppose that we have two series, x_t and y_t . The correlation between x_t and y_{t+k} is the k -lag cross-correlation between the two series. Following Stock and Watson (1999), we can say that a large positive correlation at $k=0$ indicates pro-cyclical behavior of series, whereas a large negative correlation at $k=0$ indicates counter-cyclical behavior. A maximum correlation at $k=-1$ indicates that the cyclical component of x_t tends to lag the y_t by one period. In short, we look at the cross-correlations at $k=0$ while assessing the pro- or counter-cyclical behavior of data series.

4. Interaction between Turkish and the EU Real Outputs

This section presents our empirical findings on the short-run relationship between the industrial productions of Turkey and the EU countries. The outline of the section is as follows: First, we present and interpret our cross-correlation estimates using the largest available data spans. Then considering that the three devastating financial crises that Turkey experienced in 1994, 2000, and 2001 might have an impact on those findings, we repeat the same analysis using between-crises data covering the period between June 1994 and October 2000.⁷

It is important to note that, our statistical effort is to obtain the population parameters of the cross-correlations. In that respect, it is crucial to use a sample that is as large as possible. As one uses smaller samples to obtain the cross-correlations it is quite possible to end up with less efficient measurements. Thus, we employ all available data while computing our cross-correlation figures, first. This time, however, the role of possible structural changes may be underestimated for sake of higher efficiency. For instance, if the crises of Turkey change the examined relationships apparently but we include these in our computations, then we can end up with biased estimates. Our presentation of the cross-correlations without the crises of Turkey also has the common sample sizes.

⁶ - Band-pass filtering of our data series, as well as the seasonal adjustment, was carried out using RATS

⁷ - In fact, this second exercise is also useful to demonstrate the effects of the sample selection on the estimates.

The cross-correlations of the band-pass filtered industrial productions⁸ of Turkey and other countries of interest are presented in Table 3. Following Stock and Watson (1999), we first interpret the contemporaneous correlation between filtered Turkish industrial production and the ones of other countries as reported in column “0”. The column “0” of Table 3 suggests that industrial production of Turkey shows pro-cyclical behavior with the United States, Japan, Belgium, Industrial Countries, Portugal, and Norway. A negative correlation indicates counter-cyclical behavior. Industrial production of Turkey, as suggested by negative cross correlations, shows a counter-cyclical behavior with industrial productions of the Euro Zone, Slovenia, Ireland, Denmark, Hungary, Sweden, Germany, the United Kingdom, Luxembourg, Canada, France, Austria, Czech Republic, Spain, Italy, the Netherlands, Greece, Finland, and Slovakia.

Overall, Table 3 suggests that pro-cyclical behavior is not observed for most of the European countries. Industrial production of Turkey has a positive correlation with only three European countries; Belgium, Portugal, and Norway, where only the first two are members of the European Union. The highest correlation is with Belgium at 12%. For the majority of the European countries this correlation is negative, where thirteen of them are members of the EU and some of the others are forthcoming members. We should emphasize that in Table 3 the relationship between the industrial production of Turkey and that of the Euro Zone is similar to the relationship between Turkey and most of the European countries. This owes support to the robustness and consistency of our empirical findings. There appears a negative cross-correlation between them, which is -43%. This finding suggests that if the EU is in a recessionary gap then Turkey is in an inflationary gap, or vice versa. Consequently, the policies that are going to be implemented in the case of each should be different. This is expected to increase the volatility of Turkish business cycle. However, the monetary policy of the EU is the same for every member country. We think that this can be viewed as an important challenge for Turkish policy makers.

While examining the lead-lag relations reported in Table 3, we will discuss only the cases of Germany, the United Kingdom and the United States⁹ in order to save space. The Euro Zone is considered separately, as well. Following Stock and Watson (1999), we interpret the maximum values of the cross-correlations in absolute values as the determinants of the lead-lag relationship between the Turkish and other countries' business cycles. If the maximum absolute value is observed on the left-hand side of the “0” column, this suggests that the corresponding country leads the Turkish industrial production. If the maximum value is observed on the right-hand side of the “0” column, then the Turkish industrial production leads the industrial production of that country. When we look at the values reported in the United States row, we see that the industrial productions of Turkey and the United States are correlated at column “-12” with -27%. This indicates that the industrial production of the US leads that of Turkey by 12 months. As for the results reported in the United Kingdom row, the United Kingdom leads Turkey with -24% by 10 months. Because of the high volume of trade between Turkey and Germany, it is important to assess the lead-lag relationship between them. Table 3 suggests that the industrial production of Germany leads that of Turkey by a correlation coefficient of -13% and 5 months. Finally, we examine the results for the Euro Zone, which is the main interest of this study. According to Table 3, the industrial productions of Turkey and the Euro Zone are contemporaneously counter-cyclical with a correlation coefficient of -43%, since the maximal level appears in “0” column.

8 - All data are taken from International Financial Statistics CD-ROM of the International Monetary Fund. IFS line number is 66 for Austria, Czech Republic, Hungary, Portugal, Slovakia and Turkey; 66.c for Canada, Denmark, the Euro Zone, Finland, France, Germany, Ireland, Italy, Japan, the Netherlands, Norway, Slovenia, Spain, Sweden, the United Kingdom and the United States; 66.b for Belgium, and Luxembourg; 66.i for the IMF's industrial country aggregate and 66ey for Greece. The base year for all industrial production index series is 1995.

9 - Canada, Japan, the United States and the IMF's Industrial Country aggregate are included in this paper in addition to current EU states and candidate countries, because they can be viewed as natural benchmarks for our correlation measures.

Table 4
Cross Correlations with Industrial Productions of Turkey and Other Countries Excluding the Crises of Turkey.*

COUNTRY/REGION	PERIOD	St. Dev.*	-12	-11	-10	-9	-8	-7	-6	-5	-4	-3	-2	-1	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	
(UNITED STATES)	06/94-10/00	11.3	-2	3	7	12	16	21	26	31	36	40	45	50	53	52	50	49	46	46	45	48	51	53	56	57	58	
	06/94-10/00	11.3	-8	-3	0	3	5	7	9	12	16	18	21	23	23	17	12	7	2	-1	-3	-2	-1	0	4	7	11	
BELGIUM	06/94-10/00	11.3	7	11	13	8	16	14	13	21	17	23	22	22	21	21	2	4	3	-5	-4	-16	-14	-14	-11	-16	-9	
THE NETHERLANDS	06/94-10/00	11.3	4	7	9	4	6	7	8	8	13	13	14	19	17	12	6	-1	0	6	-4	-3	-5	-9	-7	-11	-13	
(JAPAN)	06/94-10/00	11.3	13	16	18	20	19	18	18	19	18	19	18	19	18	17	9	4	-3	-8	-14	-16	-19	-23	-25	-23	-21	
LUXEMBOURG	06/94-10/00	11.3	-10	-11	-5	-4	4	4	4	11	8	14	13	16	16	17	17	20	19	10	18	19	19	15	15	15	14	
(NORWAY)	06/94-10/00	11.3	5	5	8	9	10	11	10	12	12	10	8	8	10	15	7	-7	-14	-17	-16	-19	-22	-29	-31	-33	-32	
FRANCE	06/94-10/00	11.3	-26	-22	-21	-18	-13	-10	-6	-3	-2	2	4	8	9	6	8	9	12	12	15	20	24	26	30	30	35	
GERMANY	06/94-10/00	11.3	-21	-18	-16	-12	-10	-9	-5	-2	2	5	8	9	9	8	4	2	0	2	5	12	12	15	18	19	23	
SPAIN	06/94-10/00	11.3	-26	-24	-22	-18	-11	-7	-3	-1	1	4	6	7	6	3	3	5	3	2	3	9	17	21	24	27	35	
EURO ZONE	01/98-10/00	17.2	34	37	35	35	34	32	31	35	34	32	22	13	3	-9	-18	-28	-38	-49	-56	-61	-61	-65	-60	-57	-49	
SLOVAKIA	06/94-10/00	11.3	-2	-3	-4	-3	1	4	4	5	5	5	4	4	3	1	-3	-5	-9	-17	-23	-26	-31	-38	-45	-52	-55	
GREECE	06/94-10/00	11.3	-11	-14	-14	-17	-14	-10	-5	0	0	3	6	2	1	1	1	0	4	1	4	0	4	3	-2	-11	-14	
HUNGARY	06/94-10/00	11.3	-33	-29	-27	-26	-22	-20	-17	-13	-11	-9	-6	-3	1	1	-2	-1	1	-1	0	0	3	7	13	16	22	
FINLAND	06/94-10/00	11.3	-32	-32	-29	-27	-24	-22	-18	-14	-12	-9	-6	-4	0	-2	-3	-4	-3	2	5	7	12	15	21	24	26	
PORTUGAL	06/94-10/00	11.3	-1	-2	0	5	4	2	3	2	3	4	1	0	0	0	5	-2	-2	-3	-2	-3	-2	-3	2	-1	0	
AUSTRIA	06/94-10/00	11.3	-20	-17	-18	-19	-17	-15	-14	-12	-12	-8	-7	-5	-4	-9	-12	-14	-18	-21	-27	-34	-25	-19	-14	-8	-2	
SWEDEN	06/94-10/00	11.3	-24	-22	-21	-19	-20	-19	-18	-17	-12	-10	-11	-11	-9	-15	-19	-28	-29	-32	-33	-33	-31	-27	-22	-12	-10	
DENMARK	06/94-10/00	11.3	-16	-13	-12	-11	-11	-16	-16	-10	-11	-9	-8	-7	-10	-12	-12	-12	-17	-23	-25	-23	-21	-17	-11	-10	-7	
(CANADA)	06/94-10/00	11.3	-30	-29	-27	-25	-22	-20	-19	-18	-18	-18	-17	-16	-14	-14	-15	-15	-15	-16	-16	-14	-10	-3	4	11	17	24
ITALY	06/94-10/00	11.3	-27	-25	-26	-26	-22	-20	-18	-13	-12	-14	-14	-12	-15	-19	-20	-18	-21	-28	-32	-29	-31	-34	-34	-31	-35	
CZECH REPUBLIC	06/94-10/00	11.3	-8	-8	-8	-11	-12	-13	-16	-16	-16	-16	-15	-15	-15	-15	-19	-20	-21	-27	-32	-35	-38	-41	-44	-48	-49	
UNITED KINGDOM	06/94-10/00	11.3	-28	-27	-27	-29	-29	-30	-30	-28	-25	-24	-23	-23	-23	-26	-30	-31	-27	-25	-21	-15	-12	-9	3	2	6	
SLOVENIA	06/94-10/00	11.3	-34	-33	-32	-32	-30	-28	-27	-28	-29	-30	-30	-30	-32	-31	-30	-27	-26	-26	-26	-26	-25	-21	-15	-13	-10	
IRELAND	06/94-10/00	11.3	-20	-24	-28	-32	-37	-41	-44	-45	-45	-45	-46	-45	-45	-45	-45	-44	-43	-43	-43	-43	-42	-41	-39	-38	-39	

*Standard deviations are calculated as $(1/\sqrt{n})$

+ Maximum values (in absolute value) for each row are highlighted with bold and underline. The names of the current EU member states are written in **bold**; those of the new member states and the benchmark countries are written in *italics* and in parentheses, respectively.

industrial productions of most of the European countries. Moreover, there is a contemporaneously counter-cyclical behavior between the industrial productions of Turkey and the Euro Zone, which augments the above statement. Consequently, the economic integration of Turkey to the EU seems to generate some problems in the short-to-medium run, due to these counter-cyclical connections.

A short glance at recent Turkish economy will reveal three devastating financial crises, namely those of the April 1994, November 2000 and February 2001. These crises had adverse impacts on the financial and real dynamics of the Turkish economy. Hence, one may always be suspicious about our findings reported above. We think that these crises can drive the results of the cross-correlations among the industrial production of Turkey and other countries, since they are data outliers. This motivated us to repeat the exercise of Table 3, in which we have not included the data for the crises periods of Turkey, in that we have not considered the time period before April 1994 and November 2000. The results of this exercise are presented in Table 4.¹⁰

The comparison of Tables 3 and 4 suggests that there are apparent changes in our results. If we look at the “0” column of Table 4, we see that there are more countries in the “0” column than that of Table 3 having contemporaneously pro-cyclical behavior with Turkey. While the United States, Japan, Belgium, Industrial Countries, Portugal, and Norway keeping their pro-cyclical behaviors, the Netherlands, Luxembourg, France, Germany, Spain, the Euro Zone, Slovakia, Greece, Hungary and Finland are added to these countries. The countries that continue having contemporaneously counter-cyclical behavior are Austria, Sweden, Denmark, Canada, Italy, Czech Republic, the United Kingdom, Slovenia and Ireland.

To check for the differences between the two tables according to the lead-lag relationships, we observe that some of the results stay unchanged, where some of them change. For example, the maximum value for the industrial production of the United States row appears in “12” column of Table 4, which appears in “-12” column of Table 3. Moreover, the sign of the value and lead-lag relationship between the industrial productions of Turkey and the United States also change with an increase in the percentage. When we look at the Euro Zone row, the relationship between the industrial productions remains in line with that reported in Table 3. However, in Table 3 the maximum level appears in “0” column where in Table 4 it appears in column “9”, which states that the industrial production of Turkey leads the industrial production of the Euro Zone by 9 months with a correlation coefficient of -65%. The most drastic change occurs in the results for the Czech Republic. In Table 3, it is reported that the Turkish business cycle lags that of the Czech Republic by 12 months with a 45% correlation. However, Table 4 suggests that, without the crises of Turkey, industrial production of Turkey leads that of the Czech Republic by 12 months. Examining the cross-correlation results of the industrial productions of Turkey and Germany, we see that in Table 3 the industrial production of Germany leads that of Turkey by 5 months. Without the crises, this relationship changes to a relationship in which the industrial production of Turkey leads the industrial production of Germany with 23% correlation and by 12 months. The interested reader may elaborate on the results that we do not cover here.

10 - This exercise also helps demonstrating the effects of using a common sample, rather than an unbalanced one as we have done in Table 3, while computing and assessing the cross-correlations.

Based on Table 3 and Table 4, we can consolidate our findings such that, when we include the crises data for Turkey, the industrial production of Turkey seems to be counter-cyclically related to those of 18 European countries. These countries are Slovakia, Finland, Greece, the Netherlands, Italy, Spain, Czech Republic, Austria, France, Luxembourg, the United Kingdom, Germany, Sweden, Hungary, Denmark, Ireland, Slovenia and Euro Zone. Among these, 13 are the current member states. On the other hand, without the crises data this number drops to 8, namely Austria, Sweden, Denmark, Italy, Czech Republic, the United Kingdom, Slovenia and Ireland, 6 of which are current member states. These differences between Table 3 and Table 4 have the following interpretations: Firstly, the cross-correlation estimates are sensitive to Turkey's crises. Second, when crises data are dropped the industrial production of Turkey is pro-cyclically linked to that of the Euro Zone. These findings suggest that financial crises affect the direction of the examined relationships. Therefore, crisis prevention and policies that enhance macroeconomic stability becomes more crucial for the synchronization of the business cycles of Turkish and the European economies. Such policies can contribute Turkish economy to smoothly adapt to its European counterparts.

5. Concluding Remarks

In this paper, we tried to find some empirical evidence for the possibility of economic integration of Turkey to the EU in the short term. We used the industrial productions of Turkey and other countries, and computed the cross-correlations of cyclical components of these.

First, we have investigated the relationships using whole data set. Then, we have extended the analysis by using non-crises data in order to avoid the possibility that the crises could have driven our results. Including the crises, the relationship between Turkish and the European business cycles appeared to be counter-cyclical which may suggest adaptation of Turkey to the EU would be difficult in the short-term. This is because, if the cross-correlations are such that the business cycles of Turkey and the EU countries are counter-cyclical, when Turkey has a recessionary gap, other countries have inflationary gaps, or vice versa, and these situations necessitate different economic policies under normal circumstances. However, some of the economic policies like the monetary policies of the EU cannot be changed arbitrarily according to a single member country. Overall, this seems as an important source of problems for the accession period.

On the other hand, without the crises the relationship changes to almost pro-cyclical. This suggests that financial crises affect the direction of the examined relationships significantly. During the non-crises episodes the above-mentioned potential problems of synchronization do not occur. Therefore, crisis prevention and policies that enhance macroeconomic stability becomes more crucial for the synchronization of the business cycles of Turkish and the European economies. Such policies can contribute Turkish economy to smoothly adapt to its European counterparts.

Some caveats regarding the current study might address three issues: First, if a country is integrating through a structural change then our framework will not reveal the change. Secondly, lack of a pro-cyclical relationship in the past does not imply a lack in the future, i.e. all the examined relationships may change dynamically. Finally, one may extend the current analysis to sub-sectors, especially those produce the tradable commodities.

References

- Baxter, M. and R.G. King. 1999. "Measuring Business Cycles Approximate Band-Pass Filters for Economic Time Series". **Review of Economics and Statistics** 81, issue 4, 575-93.
- Berument, M.H., N.K. Malatyali and B. Neyapti, 2001. "Turkey's Full Membership to the European Union". **Russian and East European Finance and Trade**, vol. 37, no. 4, p.50-60.
- European Union, 2002. **General Report on the Activities of the European Union 2002**. <http://europa.eu.int/abc/doc/off/rg/en/2002>
- Gencay, R., F. Selcuk and B. Whitcher. 2002. **An Introduction to Wavelets and Other Filtering Methods in Finance and Economics**. Academic Press. New York.
- Malatyali, K. 1998. "Possible Effects of European Monetary Union on Turkey" [in Turkish]. Mimeo. **State Planning Organization (SPO)**, Ankara.
- Sahin, R. 1998. "Budget and Funds of European Union and the Full Membership of Turkey" [in Turkish]. **State Planning Organization (SPO)**, Ankara.
- State **Planning Organization, (SPO)**. 1999. "Estimated Spending from the EU Budget for the Years 2000-2006." Mimeo. Ankara.
- Stock, J.H. and M.W. Watson, 1999. "Business Cycle Fluctuations in US Macroeconomic Time Series", in Taylor, J.B. and M. Woodford, **Handbook of Macroeconomics Volume 1A**, Elsevier Publishing, Amsterdam.
- TOBB, 2003. "EU Regional Policies and Structural Funds: An Evaluation of the case of Turkey", (AB Bölgesel Politikası ve Yapısal Fonlar: Türkiye Açısından Değerlendirme). TOBB7AB Directorate.

İktisadi Kalkınmada Eğitimin Rolü

Nazım Öztürk

nozturk@cumhuriyet.edu.tr

The Role of Education in Economic Development

Abstract

One of the most important factors which determine economic, social and political development level of countries is education. Besides education provides to people special benefits, education has an important role in economic development of countries because it creates externalities from the point of view social aspect. Poverty of skilled labor is overcome and scientific and technologic innovations gain speed when training level of people goes up. As the result of labor productivity raises, level of national income increases rapidly and created income is distributed more fairly. Return speed of investments in education are higher than return speed of investments in physical capital because of administration becomes more democratic, providing economic and political stability gets easier and criminal rates decreases in communities that education level increased. Because the expenditures, related to education, create remaining yield as investment expenditures in the long term, make economic development gain speed. In this study, education had what an evolution period in economic thought system and why investments in education are important from view of economic were explained. The role of education in economic development was analyzed by describing the theories on subject of economic role of education.

Key Words: Economic Development, Human Capital Theory, Screening Hypothesis, Queue Hypothesis, Dual Labor Market Theory, Economics of Education

JEL Classification Codes: A20, D62, H41, I20, I21, J24, O10.

Özet

Ülkelerin ekonomik, sosyal ve siyasal gelişmişlik düzeylerini belirleyen en önemli faktörlerden biri de eğitimidir. Eğitim, bireylere sağladığı özel yararlar yanında, toplumsal açıdan yaratmış olduğu dışsallıklar nedeniyle de ülkelerin ekonomik kalkınmalarında önemli rol oynamaktadır. Bireylerin eğitim seviyesi yükseldikçe nitelikli işgücü darboğazı aşılmakta, bilimsel ve teknolojik yenilikler hız kazanmaktadır. Emegın verimliliğinin artmasının sonucu olarak ulusal gelir düzeyi hızla artmakta, yaratılan gelir daha adil paylaşılır hale gelmektedir. Eğitim düzeyi artan toplumlarda yönetim daha demokratik bir nitelik kazandığı, ekonomik ve siyasal istikrarı sağlamak kolaylaştığı ve suç işleme oranları düştüğü için, eğitime yapılan yatırımların geri dönüş hızı fiziksel sermaye yatırımlarınınkinden daha yüksek olmaktadır. Eğitime yapılan harcamalar uzun dönemde bir yatırım harcaması olarak yarattığı artan getiri nedeniyle ekonomik kalkınmayı hızlandırmaktadır. Bu çalışmada iktisadi düşünce sistemi içerisinde eğitimin nasıl bir evrim geçirdiği ve ekonomik açıdan eğitim yatırımlarının niçin önem taşıdığı üzerinde durulmuş, eğitimin ekonomik rolüne ilişkin yaklaşımlar tanıtılarak, eğitimin iktisadi kalkınmadaki rolü analiz edilmiştir.

Anahtar Sözcükler: İktisadi Kalkınma, Beşeri Sermaye Kuramı, Eleme Hipotezi, Kuyruk Hipotezi, İkili İşgücü Piyasası Kuramı, Eğitim Ekonomisi.

1. Giriş

Eğitimin iktisadi değerinin analizi konusunda, iktisatçılar arasında uzun yıllar egemen olan görüş iktisadi analizlerin eğitimin incelenmesinde işe yaramayacağı düşüncesine dayanıyordu. Bu nedenden dolayı eğitimin iktisadi analizi üzerinde pek fazla durulmuyordu. Ancak, II. Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemde milli gelir hesapları daha gerçekçi bir yaklaşımla gözden geçirilmeye başlanmış ve milli gelir artışının fiziki ve beşeri üretim unsurlarındaki artışla açıklanması söz konusu olmayan bir ilave artış payı (residual) gösterdiği ortaya konmuştur. Bu durumun doğrudan doğruya eğitim seviyesindeki yükselmeden ileri geldiği anlaşılmıştır (Mosino, 2002:3).

Günümüzde eğitimin ekonomik, toplumsal ve kültürel kalkınmayı hızlandıran en önemli faktör olduğu bilinmektedir. Ekonomide verimliliğin artırılması nitelikli işgücü ile olasıdır. Eğitim kurumlarında çağdaş teknolojiye uygun bilgi ve becerilerle donatılan bireyler iktisadi kalkınmanın gerektirdiği nitelikli işgücünü oluşturarak üretim düzeyinin artmasını ve ekonominin hızla kalkınmasını sağlamaktadır. Eğitim, toplum içerisinde insanların bilgilerini artıran ve bu insanları daha nitelikli hale getiren vazgeçilmez bir unsur olduğu kadar, iktisadi kalkınmanın bir sonucu olarak ta artan mal ve hizmet üretimine olan talebi artırarak bireylerin yaşam düzeyini yükselten bir etkidir (O'Donoghue, 1991:42; Barro, 2002: 9-23). Üretim sürecinin bir girdisi olarak eğitim, iktisadi kalkınmaya katkı sağladığı gibi, bireylerin davranışlarında olumlu yönde gelişmeler yaratarak kalkınma sürecinde sosyal ve siyasal açıdan da önemli etkiler yaratmaktadır. Eğitimin iktisadi faaliyetler ve iktisadi kalkınma ile olan yakın ilişkisi yanında ulusal birliğin sağlanması açısından da önemi büyüktür. Sosyal ve kültürel farklılıkların mevcut olduğu ülkelerde ulusal birliğin güçlendirilmesinde eğitim bir araç olarak kabul edilmektedir. Eğitim düzeyi artan toplumlarda suç işleme oranları hızla düşmekte, yönetim daha demokratik bir nitelik kazanmakta, ekonomik ve siyasal istikrarı sağlamak kolaylaşmaktadır (Kruger ve Lindahl, 2001:1107).

Bu çalışmada, iktisadi düşünce sistemi içerisinde eğitimin ne gibi bir evrim geçirdiği ve sosyo ekonomik açıdan eğitim yatırımlarının niçin önem taşıdığı üzerinde durulmuş, eğitimin ekonomik rolüne ilişkin yaklaşımlardan beşeri sermaye kuramı, eleme hipotezi, kuyruk hipotezi, ikili işgücü piyasası kuramı ve radikal yaklaşım tanıtılmaya çalışılmıştır. Ekonomik ve sosyal kalkınmanın en önemli bileşenlerinden birisi olarak görülen eğitimin ne gibi dışsallıklar yarattığı ve ekonomik kalkınmada ne gibi roller üstlendiği incelenmiştir.

2. İktisadi Düşünce Tarihi İçinde Eğitim

Merkantilizmden Neoklasik ekole varıncaya kadar tüm iktisadi düşünce ekolleri, zenginlik ve gelişmenin kaynağını araştırmış ve iktisadi kalkınmaya en çok hangi kesimin katkıda bulunduğu sorusuna yanıt aramıştır. İktisadi olaylarla eğitim arasında yakın bir ilişki bulunduğunu belirleyen ilk iktisadi ekol Merkantilizm olmuştur. Sanayi ve ticari faaliyetler arttıkça bireylerin sahip oldukları bilgi ve becerilerin iktisadi gelişmeyi uyarıcı rolü daha iyi anlaşılmış ve bunun sonucu olarak eğitime daha büyük önem verilmeye başlanmıştır. Merkantilistler ulusal gelir artışının bir unsuru olarak beşeri sermayeye büyük önem vermişlerdir (Deyon, 1969:1-20; Brasseul, 1997:150).

18. yy.'ın en önemli iktisatçılarından biri olan M. Postletwayt uluslararası planda yapmış olduğu araştırmalarda eğitimin iktisadi kalkınmada temel unsur olduğunu tespit etmiştir. Ona göre, bir ulusun zengin ve güçlü olması ve halkın yaşam standartlarının

yükselmesi tüccarların, çiftçilerin ve sanayicilerin iyi eğitim görmesiyle yakından ilintilidir. Bu bağlamda, bir ülkenin iktisadi kalkınması büyük ölçüde ticarete bağlıdır. Merkantilist düşüncede, vücut için kan ne ise, bir ülke için de iyi eğitim görmüş tüccarın durumu odur (Serin, 1972:4-5). Eğitim ile iktisadi faaliyetler ve iktisadi gelişmeler arasındaki ilişkiler konusunda önemli katkılar yapan düşünürlerden biri de iktisat biliminin kurucularından A. Smith'dir. Smith ulusların zenginliği adlı eserinde (1776) sorunu, eğitimi daha iyi bir hale getirmek isteyen bir reformcu, eğitimin amaçlarını tartışmakla ilgilenen bir ahlakçı ve bir öğretmen olarak ele almıştır.

Klasik iktisatçılardan R. Malthus (1820:202) da eğitimin önemi üzerinde durmuştur. Malthus, eğitim ile insan kaynağının yaratılması yönünden değil, fakat insanın daha iyi yaşaması yönünden ilgilenmiştir. Çünkü eğitim nüfus kontrolüne katkıda bulunmakta ve işgücü ordusunun sayısını azaltarak ulusal geliri yükseltmektedir. Eğer bireylere yeterli eğitim verilmez ise artan nüfus baskısı, halkın huzursuzluğunu artırarak, iktisadi gelişmeyi önleyecektir. Bu nedenle Malthus yoksulları korumak için çıkartılan yasalara nüfus artışını uyaracağı ve sefaleti artıracığı düşüncesi ile karşıdır. Malthus, yoksul sınıflar için yaygın bir eğitimin nüfus artışını önleyeceğini ve bunun sonucu olarak ta toplumsal huzursuzlukların giderileceğini dile getirmektedir.

D. Ricardo'da iktisadi refahtaki artışın nüfusun azalmasına ve sermaye miktarının artışına bağlı olduğunu kabul etmekte, Malthus gibi aile sayısının sınırlandırılması ya da bugünkü deyişle aile planlaması veya nüfus planlaması ile ilgili olarak gerekli alışkanlıkların doğmasının ancak eğitim kanalı ile sağlanabileceğini vurgulamaktadır (Serin, 1972:10). Ricardo'nun analizinin önemi, hem azalan kar oranı ön kabulü ile Marx'ı, hem de marjinal verim analizi ile marjinalistleri etkileyerek kendinden sonraki iktisatçılığın şekillenmesinde büyük rol oynamış olmasındadır (Tezel:1997:161).

Klasik iktisatçılar içinde eğitime en fazla önem veren Senior'dur. Senior'a göre eğitilmiş insanlar çoğaldıkça nüfus artış hızı düşmektedir. Gelecekte elde edilecek malların veya tüketim olanaklarının değerinin açıkça sezilmesi ve insanların çocuklarına daha mutlu bir gelecek hazırlama isteği topluma sağlanan eğitim ne kadar yetersiz ise o kadar zayıf olacaktır. Senior'a göre eğitim görmemiş aileler kendi çocuklarının gereksinimlerini de gerektiği şekilde değerlendiremezler. Bu nedenle devletin eğitime etkin bir şekilde müdahale etmesi zorunludur. Çünkü eğitim, cehalet ve yoksulluk çemberini kırarak nüfus artışının kontrolünü otomatik olarak sağlamaktadır (Serin, 1972:10-11).

J. S. Mill'in eğitim ile ilgili görüşleri klasik iktisatçılar içindeki yeri ve Neoklasik iktisadi düşünceye olan yakınlığı ile değil, aldığı emsalsiz eğitim ile önemlidir. Mill'de Malthus gibi eğitimin nüfus artış hızını yavaşlatacağını ve nüfusun sermaye ve istihdama oranını yavaş yavaş azaltacağını kabul etmektedir. Kamu çıkarı olduğu için herkes eğitim görmeli ve bazı üstün zekâlılar için daha ileri seviyede eğitim sağlanmalıdır.

A. Marshall (1890:I.I.25) eğitimin önemine değinmiş, bu alana yönelen çabaları ulusal bir yatırım olarak nitelemiş ve en değerli sermayenin insan varlığına yatırılmış olan sermaye olduğunu belirtmiştir. Marshall'a göre bazı aileler geleceği görememekte ve bundan dolayı çocuklarını kendi mesleklerini devam ettirmek üzere yetiştirmektedir. Bunun sonucu ise işgücünün akıcılığını kaybetmesidir.

Keynesyen iktisatçılar, eğitim harcamalarını yarı kamusal bir mal olarak değerlendirmişler ve sosyal refah devleti anlayışının doğal bir sonucu olarak eğitimin

hizmetlerinin devlet tarafından sunulması gerektiği üzerinde durmuşlardır. Keynesyen iktisadi anlayışa bağlı olarak, devlet, eğitim, sağlık, konut, çocuk yardımı, yaşlılığa bağlı emeklilik, işsizlik sigortası gibi alanlarda önemli görevler üstlenmiştir. Ekonomik bakımdan güçsüz kesimleri korumak, sosyal adalet ilkesini gerçekleştirmek Keynesyen ekolün savunduğu sosyal refah devletinin başlıca kaygısı olmuştur. Yaşanan bu gelişmelere bağlı olarak eğitim harcamalarının toplam kamu harcamaları içindeki payı artmaya başlamıştır. Eğitime ilişkin kaynakların nasıl sağlanacağı, nasıl kullanılacağı, eğitim hizmetlerinin nasıl organize edileceği, devletin eğitimdeki rolünün ne olacağı Keynesyen ve Klasik iktisatçılar arasında uzun tartışmalara neden olmuştur.

İktisattarihinin önemli düşünürleri iktisadi faaliyetler ve iktisadi gelişme açısından eğitimin önemi üzerinde durmuş olmakla beraber görüşleri ayrıntılı ve sistematik değildir. Özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra fiziki sermaye yatırımlarının bu sermayeyi kullanmasını bilen iyi yetişmiş nitelikli işgücüne sahip olan ülkelerde yani Batı Avrupa ve Japonya'da mucizeler göstermiş olması iktisatçıları bu konuyu ayrıntılı bir şekilde ele almaya yöneltmiştir. T. W. Schultz, E. F. Denison, S. G. Becker'in öncülük ettiği bu yeni akım bu konunun bütün yönlerinin ayrıntılı olarak incelenmesini sağlamıştır. P. M. Romer, R. J. Barro, R. E. Lucas ve G. Mankiw tarafından geliştirilen içsel büyüme kuramları (endogenous growth theory) ile eğitimin iktisadi kalkınmadaki önemi daha iyi anlaşılmıştır (Neira vd, 1999:1). Günümüzde artık hiçbir iktisatçı eğitimin iktisadi kalkınmadaki rolünü göz ardı etmemektedir.

3. Eğitimin İktisadi Önemi

Eğitim bireye bilgi, beceri kazandırma, bireyin topluma uyumunu sağlama sürecidir. İnsanların bilgilerini, davranışlarını, bedeni, ahlaki, fikri yeteneklerini, düşünme, yaratma, problem çözme, karar verme ve uygulama güçlerini oluşturmak ve geliştirmek için yapılan çalışmaların tümü eğitim adını almaktadır. Eğitim geniş anlamda her çeşit öğrenim ve eğitim şeklini, dar anlamda ise okullarda verilen bilgileri içerir. Eğitimin iktisadi önemi, eğitimsel niteliklerin üretim sürecinde nasıl kullanıldığı ve ne işe yaradığını ifade etmesi açısından önem taşımaktadır (Ünal, 1993:225). T. W. Schultz'a (1971:3) göre eğitim kurumları bütünüyle bir sanayiden ibarettir. Her ne kadar okulların kar için organize edilen ve yönetilen kuruluşlar olmamaları ve öğrencilerin eğitim masraflarının tamamını taşımamaları gibi bazı durumların dikkate alınması gerekmekte ise de eğitim harcamalarının öğrencinin gelecekteki verimliliğini ve kazancını artırması oranında birer yatırım sayılmaları gerekmektedir. Bu bakımdan okullar eğitim hizmeti üretimindeki uzmanlaşmış kurumlar durumundadır.

Fransız düşünür ve iktisatçı Saint Simon eğitimin ülke kalkınmasındaki önemini şu cümlelerle ifade etmektedir: “Fransa'nın tüm tıbbi araçları bir gecede tahrip edilse aynı düzeyi altı ay içinde yeniden kurulabilir ama tüm doktorları bir anda ortadan kaybolursa ancak yüz yıl sonra bugünkü düzeye ulaşılabilir”. Aynı görüş yüz yıl sonra ünlü Amerikalı iş adamı H. Ford tarafından şöyle dile getirilmektedir: “Fabrikalarımı ve makinelerimi tahrip edin ama adamlarımı bana bırakın. En kısa sürede eski servetime yeniden sahip olurum” (Adem, 1993:39).

Eğitim, önemli fonksiyonlar yerine getirmektedir. İlk olarak, eğitim, bilimsel ve teknolojik yeniliklerin geliştirilmesi suretiyle emeğin verimliliğinin artmasında önemli rol oynamaktadır. Eğitim kurumları emeğin verimliliğini artırmaktadır. Buna bağlı olarak üretim artmaktadır. İkinci olarak, potansiyel yeteneklerin keşfedilmesi ve geliştirilmesini

sağlamaktadır. Eğitimin üçüncü fonksiyonu insanların, iktisadi büyüme ile yakından ilintili olan iş fırsatlarındaki değişimlere uyum sağlama yeteneklerini artırmasıdır. Dördüncü olarak eğitim kurumları öğrencilerini öğretim elemanı olarak da yetiştirmek suretiyle üretim için gerekli bilgilerin kuşaktan kuşağa aktarılmasını sağlamaktadır. Son olarak, gelişmekte olan ekonomilerde eğitim yolu ile halkın yüksek bilgi ve beceri kazanması hızlı ekonomik büyümenin gerçekleşmesini sağlamaktadır. Eğitim sektörü işsizliğin arttığı kriz dönemlerinde lise ve üniversite öğrencileri durumundaki yetişkin öğrencileri masnetmek ve ekonomik canlanma dönemlerinde bunları mezun etmek suretiyle iktisadi dalgalanmaları hafifletici bir etki de yaratmaktadır (Kurtkan, 1977:63-64). Günümüzde gelişmiş ve sanayileşmesini tamamlamış toplumlar ile gelişmekte olan ülkeler arasındaki en önemli ayrıcalık eğitim ve bilgi olmakta; bilgi, üretim faktörleri olarak sayılan sermaye, emek, doğal kaynaklar ve teknoloji yanında beşinci etmen olarak görülmektedir. Gelişmiş toplumların büyük bir bölümü bilgi ve teknolojiden etkin olarak yararlanma yeteneğini kazandığından bilginin üretim ve hizmet sektöründe fiziki sermaye kadar önemli bir etmen olduğu söylenebilir (Tekeli,1993:209). Bilgi toplumuna geçişin temel koşulu ise, kişilere yaşam boyu öğrenmeyi esas alan bir yaklaşımla eğitim verilmesidir.

4. Eğitimin Ekonomik Rolüne İlişkin Yaklaşımlar

Eğitim ekonomik rolüne ilişkin olarak beşeri sermaye yaklaşımı, eleme hipotezi, kuyruk hipotezi, ikili işgücü piyasaları yaklaşımı ve radikal yaklaşım olmak üzere çeşitli yaklaşımlar üzerinde durulabilir (Psacharopoulos ve Woodhall,1986:31-52).

4.1. Beşeri Sermaye Kuramı (Human Capital Theory)

Beşeri sermaye kuramı, eğitimin ekonomik rolünü açıl原因an en eski yaklaşım olarak kabul edilmektedir. Ekonomik kalkınmada beşeri sermaye yatırımlarının önemine ilk dikkat çekenler S. Kuznets ve M. Friedman olmuş, bu girişimin kuram haline dönüştürülmesi T. W. Schultz tarafından gerçekleştirilmiştir (Akalin, 2000:224). Zaman içerisinde beşeri sermaye kuramının önemi daha da artmıştır.

Ekonomik gelişme süreci içerisinde insan faktörünün önemini açıklamaya yönelik olarak geliştirilen beşeri sermaye kuramı insana yapılan yatırımlar sayesinde kalkınma sürecinin daha kısa sürede gerçekleşebileceğini ileri sürmektedir (Schultz, 1971:24). Beşeri sermaye bireye mal olmuş bilgi, beceri ve kazanılmış diğer niteliklerin değeri olarak tanımlanmaktadır. Bu kurama göre, bir ekonomide belli bir dönemde üretilen mal ve hizmet miktarı, kişisel kazançlar ve insana yapılan yatırımlar arasında doğrusal bir ilişki söz konusudur. Buna göre insana yatırım düzeyi arttıkça ulusal gelir ve kişisel kazanç da artmaktadır. Sosyoekonomik kalkınma sürecinde mevcut kaynakların optimal olarak kullanımı yoluyla maksimum faydanın elde edilmesi, teknolojik gelişmenin hız kazanması ve toplumsal refah artışının sağlanması fiziksel sermaye yatırımları yanında beşeri sermaye yatırımlarına da bağlıdır. Bu bağlamda, iktisadi kalkınmanın hızlandırılabilmesi için emeğin niteliğini artıran beşeri sermaye yatırımlarının artırılması gerekmektedir. Emeğin niteliği ve verimliliğini artırmaya yönelik beşeri sermaye yatırımlarının en önemlisi ise eğitim harcamalarıdır. Beşeri sermaye kuramına göre, sosyo-ekonomik kalkınmanın gerçekleştirilmesinde ve yapısal değişimin sağlanmasında beşeri sermaye en az fiziksel sermaye kadar önem taşımaktadır (Fuente ve Ciccone, 2003:7).

Beşeri sermaye kuramı eğitim ekonomisi araştırmalarının odak noktasını oluşturmaktadır. Bu kurama göre, eğitime yapılan yatırımın artması, bireylerin verimliliklerini artırarak, onların daha yüksek kazanç elde etmesini sağlamaktadır. Bu

bağlamda kuram marjinal verimlilik kuramı ile uyumludur. Diğer faktörler sabitken (ceteris paribus) daha verimli işgücü daha yüksek ücret geliri elde etmektedir. Emegın daha verimli olabilmesi için ise, daha fazla eğitim yatırımına gereksinim vardır (Ünal,1993:227). Eğitim sistemine düşen görev ekonomik gelişme hedeflerine bağlı olarak, bugün ve gelecekteki iş alanları için, meslek elemanlarını yetiştirmek üzere eğitim programları geliştirmektir. Böylelikle ekonominin çeşitli sektörlerinde gereksinim duyulan nitelikli işgücü yetiştirilmiş yani ekonomik hedefler için gerekli olan beşeri sermaye üretilmiş olacaktır.

4.2. Eleme Hipotezi (Screening Hypothesis)

Eleme hipotezi eğitimin bireylerin verimliliklerinde bir artışa yol açmadığı, sadece bunların üretken nitelikleri konusunda işverenlere sinyal veren bir eleme mekanizması olduğu iddiasıyla ilgilidir (Stiglitz, 1994:462; Woodhall,1994b:24-25). Eleme hipotezine göre eğitim sadece işverenlerin önemli bulduğu otoriteye yönelik davranış, işin yapılmasında gösterilen titizlik, dikkat ve motivasyon gibi belirli özelliklere veya doğuştan üstün yeteneklere sahip bireylerin belirlenmesinde işverenlere işaret verme gibi bir fonksiyona sahiptir. Eleme hipotezi, belirli bir eğitim sürecinden geçenlerin elde ettikleri diploma veya sertifika türünden belgelerin onların iş bulmaları için yeterli olduğunu, bu belgelerin mutlaka bireyin yeteneklerinin geliştirilmiş, ona belirli yetenekler kazandırılmış olduğu anlamına gelmeyeceğini vurgulamaktadır. Bir bakıma eğitimin kendilerine iş verilmesi gerekmeyenleri eleyen bir süzgeç fonksiyonu gördüğü iddia edilmektedir (Aslan,1998:309-310).

Eleme hipotezine göre, eğitim sisteminin ekonomik amacı insanları farklı verimlilik düzeylerine göre tanımlamaktır. Eğitim bireyleri yeteneklerine göre sınıflandıran ve bu yetenekleri eğitim belgeleri ile etiketleyen bir mekanizmadır. Bu nedenle diploma, sertifika vb belgeler belli tür ve düzeydeki yeteneklerin işaretleridir. Bu belgeler bireyi sahip olduğu özelliklerle tanımlamaktadır. İşverenler bu belgeleri dikkate alarak istedikleri yeteneklere sahip olanlarla olmayanları birbirinden ayırmaktadır. Böylelikle eğitim verimliliği diğerlerinden daha yüksek olan bireyleri tanımlayan bir mekanizma olmaktadır. Bireyler, eğitim programının maliyeti ve bu programı bitirenlere ödenen ücretleri dikkate alarak seçim yapmaktadır. İşverenler ise, farklı eğitim programlarından mezun olan kişileri işe alarak, onları gözlemleyerek ve eğitim ile verimliliğin uygun dağılımını inceleyerek her bir eğitim kategorisine uygun ücret düzeyi belirlemektedirler. Bu açıdan eğitimsel kazanımlar ve bunu simgeleyen diplomalar ya da diğer eğitim belgeleri, piyasada belli tür ve düzeydeki yeteneklerin tamamlayıcısı olmaktadır. Eğitimin tamamlayıcı özelliği, işverenlerin bireyleri uygun işlere yerleştirmelerine yaradığı için, eğitim verimliliğin ve üretimin artmasında da rol oynamaktadır. Eleme hipotezi beşeri sermaye kuramının ileri sürdüğü gibi eğitimi verimlilikle ilişkili özellikleri üreten bir sistem olarak değil, söz konusu özellikleri tamamlayan bir mekanizma olarak ele almaktadır.

4.3. Kuyruk Hipotezi (Queue Hypothesis)

Kuyruk hipotezine göre, eğitim işçinin potansiyel verimliliğini belirleyen bir etken sayılamaz. Çünkü verimlilik işin bir özelliğidir. Yüksek verimlilikteki işler, modern teknoloji kullanılarak gerçekleştirilen işlerdir ve bu işleri yapanlara yüksek ücret ödenmektedir (Cornoy,1995:1-9). İşverenlerin işe eleman alırken dikkat ettikleri nokta, kişilerin verimliliğinin işin verimliliğine yükseltilmesi için katlanılması gereken yetiştirme maliyetinin en az düzeyde tutulmasıdır. Bunun sağlanabilmesi için ise, adaylar arasında en yetiştirilebilir (trainable) olanın seçilmesi gerekir. Kişinin yetiştirilebilirliğinin etkileyen etmenlerden en önemlisi ise eğitimidir. İşverenlerin böyle davranmasına gerekçe olarak, iş

yapısı içinde gereksinim duyulan becerilerin çeşitliliği ve buna bağlı olarak eğitim farklılıkları nedeniyle firmaların işe eleman alma konusunda içsel işgücü piyasalarını (internal labor markets) kullanma eğiliminde olmaları gösterilmektedir. Böylece işverenler dışarıdan en nitelikli elemanı alıp, en az maliyetle en verimli işlerde istihdam etmektedir (Ünal, 1993:228-229). İşe eleman alırken önemli olan bireyin işyerinde yapacağı işin verimliliğe kısa sürede ulaşılması olduğuna göre, amaç işe başvuranların arasında öğrenme yeteneği en yüksek olanların işe alınmasıdır. Kişilerin eğitim süreçleri boyunca öğrenme yetenekleri daha geliştiği için, bireyler eğitim düzeylerine göre sıralandıklarına göre kuyruğun önündekiler büyük bir olasılıkla, öğrenme yeteneği en fazla olan, en nitelikli kişiler olarak işe alınacaklardır.

4.4. İkili İşgücü Piyasası Kuramı (Dual Labor Market Theory)

İkili işgücü piyasası kuramı beşeri sermaye kuramını eleştirmekte emek piyasalarında her zaman marjinal verimlilik kuramının geçerli olmadığını ifade etmektedir. Bu bağlamda marjinal verimlilik kuramı sadece emek piyasasının belirli kesimine uygulanabilmekte, tüm piyasa için geçerli olmamaktadır. Bu açıdan emek piyasasında ücretlerin belirlenmesi ve işgücünün işlere dağılımında eğitim ve diğer beşeri sermaye değişkenlerinin rollerinin vurgulanması gereksiz görülmektedir. Bireyler arasındaki eğitim farklılıkları ve emeğin verimliliği ile ilgili diğer özellikler açısından söz konusu olan farklılıklar, gelirdeki farklılıkları kesinlikle yansıtmamaktadır. Çünkü ücretler kişilere göre değil, işlere göre belirlenmektedir.

Bu kurama göre, işgücü piyasaları birincil ve ikincil olarak iki kısma ayrılabilir. Birincil işgücü piyasası, ekonomik ve mesleki mobilite öneren eğitim kurumlarına ve mesleki kademelerine girmelerine izin verilen veya bu olanağı bulmuş olan işgücü sahiplerinin oluşturduğu piyasalardır. İkincil piyasa ise kendilerine iyi eğitim kurumlarının kapalı olduğu eğitimleri ne olursa olsun iyi pozisyonlar elde etmeleri olası olmayan ve genellikle geçici işler için çalıştırılan işçilerden meydana gelmektedir. Eğitim gelir ilişkisini sorgulayan bu kurama göre, eğitim ve gelirler arasındaki ilişki bizzat işgücü verimliliği ile değil, daha çok birincil emek piyasalarına girebilen çalışanları diğer çalışanlardan ayıran bazı anahtar özelliklerle ilgilidir. Eleme hipotezinde diploma gibi yeterlilik belgelerinin işverenler tarafından bir tercih aracı olarak kullanılmasından dolayı da olsa eğitim gelir ilişkisi devam etmektedir. Oysa, bölünmüş piyasalar hipotezinde böyle bir ilişki ikincil piyasalar için geçerli değildir (Uyanık, 1999:2-3).

4.5. Radikal Yaklaşım

Emek piyasasında işgücü gelirindeki farklılıkları açıklayan kuramlardan biri de radikal yaklaşımdır. Bu kurama göre, gelir eşitsizliklerini açıklamada temel faktör, ailenin geçmişi ve mensup olunan sosyal sınıftır. Eğitim üst sınıfların servetini kuşaktan kuşağa taşıyan bir araçtan ibarettir. Genel eğitim fırsat eşitliğini sağlamaktan çok, kitlelerle kapitalistlerin disiplin, titizlik, bağımsız düşünceden ve yaratıcılıktan uzak olan düşüncelerini aşılarmaktan başka bir işe yaramaz. Eğitim kurumları toplum içindeki temel sınıf ayrımlarının aynası olup statükoyu değiştirmekten ziyade pekiştirmekte ve yeniden üretmektedir. Elit tabakanın mensupları özel okullara gittiklerinden genel eğitim bu tabakanın çıkarlarına hizmet etmektedir. Bu nedenle genel eğitim, ekonomik ve sosyal değişimin bir aracı olamaz. L. Althusser (1991:33) eğitimi kapitalist devlet aygıtlarından biri olarak ele almakta ve eğitimin modern kapitalist toplumlarda bir ideolojik kurum haline geldiğini savunmaktadır. Eğitimin küçük yaşta başlaması onun ideolojik önemini

artırmaktadır. Öğrenciler geldikleri sınıfsal kökenlerine göre eğitilmektedir. Üst sınıflardan gelen öğrencilerde yaratıcılık, bağımsız takip ve farklılaşma olasılığı alt sınıf öğrencilere göre biraz daha fazla olsa da genelde eğitim kurumları yeniden üretim sürecinde sisteme tek tip insan yetiştirmektedir.

I. Illich (1985:9) aşırı okullaşmayı şiddetle eleştirmektedir. Eğitim sistemi toplumdaki otoritenin, imtiyazların ve bürokrasinin merkezi konumundadır. Gelir düzeyi yüksek kesimlerin çocukları iyi eğitim alabilirken, gelir düzeyi düşük kesimler için aynı durum söz konusu olmamaktadır. Aynı zamanda eğitim kurumları doyumsuz tüketicilerin yetiştirildikleri tüketim toplumunun birer aracıdır. Toplumun tüm kesimlerinin aynı eğitim olanaklarına sahip olamaması sosyal tabakalaşmanın gelecek dönemlerde de devamına neden olmaktadır. Eğitim, merkezi otoritenin varlığını, gücünü ve temel ilkelerini topluma kabul ettirmek için kullandığı en önemli ideolojik araç olmaktadır. Radikal yaklaşıma göre, merkezi otorite insanların statükoya uymalarını sağlamak için ideolojik hegemonyaya, evrenin anlamlarını bireylere öğretmek için öğreticiye ve eğitim kurumlarına gereksinim duymaktadır. Eğitim ve öğretimin bir düzene bağlanması ve sürekliliğinin sağlanması için zorunlu eğitime başvurulmaktadır. Eğitim tüm bu fonksiyonların bir bütün halinde gerçekleşmesi için üretilmiş bir düzeneğe dönüştürülerek bireylerin siyasal iktidarın belirlemiş olduğu alanlar ve amaçlar içinde üretilmesini temsil etmektedir (Çetin, 2001:206).

5. Eğitimin Dışsallıkları

Eğitimin dışsal yararları, öğrenci ve aile gibi karar vericiler tarafından elde edilen özel yararlarının üzerindeki ve ötesindeki topluma dönük yararlardır. Eğitim kişilere ve ailelere sağladığı özel yararlar yanında topluma da önemli yararlar sağlamaktadır (Stevens ve Weale, 2003:5). Bu nedenle eğitim yarı kamusal bir mal olarak kabul edilmektedir (Akalin, 2000:236-237; Bulutoğlu, 1997:303-329).

Schultz'a (1971:9) göre ekonomik dengesizliklerle başarılı bir biçimde başa çıkma yeteneği ancak eğitimle kazanılabilir. Modernleşen bir ekonomide eğitilmiş insanların çoğalması eğitimin önemli yararlarından biridir. Kuşkusuz bu yararların bazıları kişisel olabilir. Ancak, serbest piyasa ekonomisi etkin bir şekilde işletildiğinde ve yeni teknolojiler etkin bir biçimde kullanıldığında eğitimden sağlanan yararlardan tüm toplum da pay alacaktır.

Ekonominin iyi işlemesi ve gelişmiş teknolojilerin daha kolay yaygınlaştırılması açısından eğitim önemli dışsallıklar sağlamaktadır. Ekonomi ve ona dayalı piyasalar bireylerin eğitim düzeyi arttıkça daha iyi işlemeye başlamaktadır. Bireylerin eğitim düzeyi yükseldikçe teknik değişimlere uyum sağlamak kolaylaşmaktadır. Eğitim en önemli dışsal faydalarından biri de demokratik kurumların daha iyi işlemesine olanak tanıyan bilgilendirilmiş bir toplumun gelişmiş olmasıdır. Eğitim düzeyi yüksek bireylerden oluşan toplumda demokratik kurumlar daha iyi işlemektedir. İyi eğitilmiş insanların oluşturduğu toplumlarda suç işleme oranları son derece düşük olmakta, bu da iç güvenlik ve adalet hizmetleri ile ilgili harcamaların azalmasına yol açmaktadır. Yoksul kesimlerin eğitim düzeyi yükseldikçe, bu kesimin gelir düzeyi yükselmeye başlamakta ve yoksul kesimlere yapılan transfer harcamaları (gıda, sağlık ve eğitim yardımı, işsizlik ödeneği vb) azalmaktadır. Eğitim düzeyi yükselen kişilerin gelirleri hızla artmakta, toplumsal yardıma muhtaç kişilerin sayısı azalmaktadır. Eğitimli insanlar sağlık korumasında daha bilinçli ve dikkatli davranmaktadır. Eğitimle birlikte bireylerin kazanç kapasitesinin yükselmesine

paralel olarak vergi ödeme kapasitesi de artmaktadır. Dolayısıyla eğitim harcamalarının yapılması toplam vergi gelirlerini yükseltmektedir (McMahon,1994:30-32).

6. Eğitimin İktisadi Kalkınmadaki Rolü

İktisadi kalkınmanın sağlanması II. Dünya Savaşı'ndan bu yana pek çok ülkenin değişmez amacı olmuştur (Hicks, 1994:47). Kalkınma bireylerin gelir düzeyini artırmak amacıyla siyasal iktidarın belli ekonomik politikaları izleyerek toplumun yapısını değiştirme girişimidir. Kalkınma kavramı ekonomik, toplumsal, siyasal, kültürel ve eğitsel içeriklidir. (Adem, 1993:39). Eğitim, üretim sürecinin bir girdisi olarak iktisadi kalkınmaya katkı sağladığı gibi, bireylerin davranışlarında olumlu yönde gelişmeler yaratarak kalkınma sürecinde sosyal ve siyasal açıdan da önemli etkiler yaratmaktadır.

6.1. Gelir Düzeyinde Artış Yaratma

Eğitimin en önemli faydası kişilerin gelir düzeylerini yükseltmesidir. Çünkü ilave eğitim bireylere emek piyasasında katma değeri daha yüksek iş bulma olasılığı yaratmaktadır. Dünyanın pek çok ülkesinde daha fazla eğitimin daha iyi iş olanakları sağlaması ve daha yüksek gelir sağlaması, bireyleri daha fazla eğitim almaya motive eden temel faktörlerden biri olmuştur. Eğitilmiş nüfusun, eğitilmemiş nüfusa göre daha üretken olduğundan üretimden aldığı gelir daha yüksek olmaktadır. Tablo1'de gelir düzeyi ile eğitim düzeyi arasındaki ilişki gösterilmektedir. Dört yıllık lise öğrenimi, bireylerin gelir düzeyini %24 oranında artırırken, yüksek okulun %47, üniversite öğreniminin ise %89 gelir artışı yarattığı belirtilmektedir (Breton, 2003:3).

Tablo1:
Eğitim ve Gelir Düzeyi Artışı Arasındaki İlişki

Eğitim Düzeyi	Gelir Düzeyinde Yarattığı Artış (%)
Okuryazar	8-16
Lise	24
Yüksekokul	47
Üniversite	89

Kaynak: T. R. Breton, (2003), Education, Human Capital, and National Income, (<http://academic2.american.edu/~hertz/fall2003/Breton%20on%20Education%20and%20National%20Income.pdf>), S.3.

Eğitim birçok insanın sadece yaşam boyunca elde edeceği geliri belirlemekle kalmamakta, aynı zamanda yaşam standartlarını da etkilemektedir. Emegın beceri ve verimlilik kapasitesini geliştirme yoluyla eğitim ulusal gelirin büyümesine doğrudan katkıda bulunmaktadır. D. Wheeler, 88 gelişmekte olan ülke için yaptığı araştırmada, ortalama olarak okur yazarlık oranında %20'den %30'a yükselmenin ulusal gelirde %8 ila %16'ı artış yarattığını belirtmektedir (Psacharopoulos ve Woodhall,1994:43-44). E. F. Denison (1985:9), ABD'de istihdam edilen nüfus başına ulusal gelir artışının beşte birinin işgücünün eğitim göstergelerindeki artışa bağlanabileceğini ileri sürmektedir. Denison'a göre lise mezunu ile üniversite mezunu bir kimsenin gelir farkının % 60'ı sadece eğitim farkından doğmaktadır. Yüksek lisans veya doktora sahibi olan bir kimsenin yıllık gelirinin ilköğretim mezununa göre 2.46 kat daha fazla olmaktadır (Woodhall,1994a:5-6; Unay, 1982:27).

Tablo 2:
Çeşitli Ülkelerde Eğitimin İktisadi Büyümeye Katkısı

Ülkeler	Yıllık Büyüme Oranına Katkı (%)
ABD	12
Brezilya	21,4
Arjantin	7,6
Güney Kore	15,5
Meksika	12,9
Şili	14
Türkiye	21

Kaynak: J. Temple, “Effets de l'Education et du Capital Social sur la Croissance dans les Pays de l'OCDE”, Revue Economique de l'OCDE, No:33, 2001/II, 2001, s. 99 ; H. Ergen, “Türkiye'de Eğitim Ekonomik Büyümeye Katkısı”, Ekonomik Yaklaşım, Cilt:10, Sayı, 35, Kış 1999, s. 21.

Tablo2'de çeşitli ülkelerde eğitimin iktisadi büyüme sağladığı katkılar gösterilmektedir. Yapılan ampirik çalışmalarda eğitimin işgücünün verimlilik düzeyini artırarak ekonomik büyüme katkısının ABD ekonomisi için %12, Brezilya için % 21,4, Arjantin için % 7.6, Güney Kore için %15.5, Meksika için % 12.9, Şili için % 14, olduğu görülmektedir (Temple, 2001:78). Eğitimin ekonomik kalkınmaya katkısı dünya genelinde %10.9, OECD ülkeleri bazında katkısı ise, %8.7 olarak belirtilmektedir (Baro, 2000b: 35-39; Tansel, 1999:457). Türkiye için yapılan araştırmada işgücünün ortalama eğitim yılındaki bir yıllık artışın ulusal gelirin büyüme oranında %21'lik bir artışa yol açtığı tespit edilmiştir (Ergen, 1999:54-55).

Dünyanın 25 ülkesinde eğitim ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkileri inceleyen R. A. Easterlin modern teknolojiye dayalı bir ekonomik büyümenin sağlanmasının örgün eğitimdeki gelişmenin ortaya çıkardığı motivasyon ve oldukça büyük bir öğrenme potansiyeline bağlı olduğunu, eğitime yapılan yatırımın ekonomik kalkınmayı hızlandığını ileri sürmektedir. R. Marris ise 66 gelişmekte olan ülke üzerinde yapmış olduğu çalışmada, eğitimin sadece güçlü bir şekilde ekonomik büyümeyi sağlamadığı, aynı zamanda eğitim yatırımlarıyla desteklenmediği takdirde genel yatırımların büyüme üzerinde daha az etkiye sahip olduğunu ifade etmektedir. Eğitim yatırımları fiziki sermaye yatırımlarını tamamlayarak daha fazla ulusal gelir artışı sağlamaktadır (Psacharopoulos ve Woodhall,1994:39-44). S. G. Strumilin'e göre, eğitime yapılan bir birimlik yatırım, milli geliri üç birimden fazla artırmaktadır (Adem,1977:2).

Jamison ve Lau'nun eğitim ile çiftçilerin verimliliği arasındaki ilişkiyi açıklayan araştırmalarına göre, diğer değişkenler aynı kabul edilirse, çiftçilerin sadece ilköğretimden geçmiş olmaları bile fiziki sermaye yatırımlarının daha üretken olmasına yol açarak, %10 daha fazla gelir artışı sağlamaktadır (Fagerlind ve Saha, 1989:81).

6.2. Gelirin Adil Paylaşımını Sağlama

Az gelişmiş ülkelerde gelir bölüşümünün gelişmiş ülkelere göre adil paylaşımdan uzak olduğu bilinen bir gerçektir. Bu eşitsizliği doğuran en temel etmen nüfusun büyük kısmının eğitim düzeyinin düşük olması nitelikli işgücünün ise son derece az olmasıdır. Kısa süreli bir girişimle mali bir takım önlemlerle gelirin daha adil paylaşımı sağlanabilir ama kişisel ve bölgesel gelir dağılımı bakımından uzun süreli adil bir paylaşımı sağlamanın yolu eğitim olanaklarını artırmaktan geçmektedir. Mutlak yoksul durumunda bulunan

nüfusun %95'i eğitim düzeyi ilköğretim ve altında eğitim alanlar ile okuma yazma bilmeyenlerden oluşmaktadır (DPT, 2000:16). Çağdaş dünyada toplumların iç barış ortamında yaşantılarını sürdürebilmeleri ülke kaynaklarının rasyonel bir biçimde kullanılması ekonomik kalkınma sürecinde toplum katmanlarının tümünün katkısının sağlanabilmesinin temelinde yatan ana tezin yaratılan gelirin adil paylaşımı yanında fırsat eşitliğini esas alan bir eğitim ile doğrudan ilişkili olduğu söylenebilir (Dur ve Teulings, 2002:3).

Hemen hemen bütün ülkelerde bir sosyal sınıftan diğerine geçişi sağlayan en önemli faktör eğitimidir. Çünkü eğitim yoksul kesimlerin nitelik ve becerilerini artırarak onların hem moral yönden tatmin olmalarını hem de rekabetçi bir ortamda nitelikli iş bulabilmelerini sağlamaktadır. Eğitim hizmetlerinin bütün öğrencilere aynı kalitede verilmesine özen göstermekle ve bu suretle fırsat eşitliği sağlayarak gelir bölüşümü önemli ölçüde iyileştirilebilmektedir. Böylece çalışkan ve yetenekli bireylerin içinde bulundukları sosyal sınıftan daha üst bir sınıfa atlamaları sağlanmış olmaktadır. Eğitim hizmetlerinin toplumdaki dağılımına bağlı olarak, ülkelerin gelir bölüşümü bozulabilmekte veya düzelebilmektedir (Gomez ve Foot, 2003:142-161). Eğitim bireylerin gelecekte elde edecekleri gelirlerin tek belirleyicisi olmamakla birlikte eğitim düzeyi ile gelir arasında sistematik bir ilişki vardır (Rehme, 2001:9). Eğitim seviyesinin yükselmesi ile verimlilik artışı arasında sıkı bir bağ vardır. Bu verimlilik artışının ücretlere yansıma eğilimi taşıması nedeniyle istihdamda bir azalma olmadığı kabul edilir ise eğitim seviyesi yükselen çalışan kesimin geliri de yükselecektir. Daha önce düşük gelir elde eden bu kesimdeki gelir yükselmesi ise toplumdaki gelir bölüşümünü düzeltici etki yaratacaktır (Türkmen, 2002:51-52).

Tablo 3:
Eğitim Gelir Dağılımı İlişkisi

Ülkeler	Eğitimin Ulusal Gelir İçindeki Payındaki Artış (%)	Gini Katsayısı Üzerindeki Etkisi (%)
Fransa	2	0,03
İngiltere	2	0,015
ABD	2	0,025

Kaynak: OECD, The Appraisal of Investment in Educational Facilities, Paris: Organization for Economic Co-Operation and Development OECD. 2000, s. 9.

Tablo3'de Fransa, İngiltere ve ABD' de eğitim ile gelir dağılımı arasındaki ilişkiyi konu edinen OECD (2000:9) araştırmanın sonuçları görülmektedir. Araştırmada eğitim harcamalarının ulusal gelir içindeki payı %2 artırıldığında gelir dağılımının en önemli göstergesi kabul edilen Gini katsayısının Fransa'da 0.03, İngiltere'de 0.015, ABD'de 0.025 azaldığı görülmüştür. Bu durum eğitimin gelir dağılımının adil hale getirilmesindeki rolünü göstermesi bakımından oldukça dikkat çekicidir.

Zorunlu eğitimin ücretsiz olarak sunulması, gelir düzeyi düşük kesimlere burs ve kredi sağlanması yoksul kesimlerinde eğitim olanaklarından yararlandırılması gibi uygulamalarla gelir düzeyi düşük kesimlerin çocuklarının da toplumda yükselme olanağı elde edebilmesi eğitimin gelir bölüşümünün daha adil paylaşımı açısından büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda eğitim, sosyal adalet ve fırsat eşitliği ilkelerinin gerçekleşmesinde en etkili araç olmaktadır (Caillaud:2003-1-18; Gylfason ve Zoega, 2003:1-22).

6.3. Emegın Verimliliğini Artırma

Ülkelerin ekonomik gelişmelerini sürdürebilmeleri için getirilen çözüm önerilerinin birçoğunda en sık vurgu yapılan konu verimlilik artışıdır. Verimlilik artışının ekonominin temel kaynağı olduğu, verimliliğin ulusal geliri ve kişisel yaşam kalitesini artırmadaki rolü bugün herkes tarafından kabul edilmektedir. Ekonomik kalkınmayı yakından etkileyen verimlilik, bir ülkenin gelir dağılımı, ücretler, maliyetler gibi temel değişkenleri arasında önemli ve somut ilişkiler kurduğundan ekonomik kalkınma, üretim ve rekabet gücünün artırılması istihdam olanaklarının geliştirilmesi ve işsizliğin önlenmesi açısından son derece büyük önem taşımaktadır. Verimlilik düzeyinin düşük kaldığı ülkelerde enflasyon ve işsizlik gibi sorunlar çözümsüz kalmaktadır (Çetintaş ve Başel, 1999:104).

Üretim faktörlerinden emeğin niteliğini artırmak ve bu niteliğe uygun bir işte kullanmak kalkınma eğitim ikilisinin en önemli özelliğini yansıtmaktadır. İstihdam edilenlerin eğitim düzeyinin artırılması üretim ve verimliliği doğrudan etkilemektedir. Ekonomik kalkınma ancak iyi eğitim görmüş yeni teknolojilere kolayca uyum sağlayabilen nitelikli işgücü ile sağlanabilir. Bu bağlamda, ekonomik yapının gereksinim duyduğu sayı ve nitelikte işgücünün sağlanması büyük önem taşımaktadır. Yeterli düzeyde nitelikli işgücüne sahip olmak ekonomide verimliliğinin artmasına neden olmaktadır. Emeğin verimliliğinin artması bir yandan üretim artışına neden olurken, diğer yandan eğitim süreci sonunda emeğin daha nitelikli kılınması daha kaliteli mal ve hizmet üreterek uluslararası piyasada rekabet avantajı sağlayarak ihracatın artmasına ve dolayısıyla ekonomik kalkınmaya katkı sağlamaktadır. Yüksek verimlilik oranlarına sahip ülkelerin, eğitim ve öğretimde de yüksek standartlara ulaştıkları görülmektedir. (Dahlin, 2002:4-8; Şener, 2001:356-357).

Tablo 4:
Eğitim Düzeyi ve Verimlilik Artışı Arasındaki İlişki

Eğitim Düzeyi	Verimlilik Düzeyinde Yarattığı Artış (%)
İlköğretim	40
Ortaöğretim	102
Yükseköğretim	300

Kaynak: Y. Engin, “Eğitim Üretim ve Verimlilik”, Mercek, Sayı:4, Ekim 1996, s.45.

Tablo 4’de eğitim ile verimlilik artışı arasındaki ilişki gösterilmektedir. Eğitim ve verimlilik konusunda yaptığı araştırmalarıyla tanınan Rus akademisyen S. G. Strumilin, ilköğretimin bir işçinin verimliliğini %40, orta öğretimin %102, yüksek öğrenimin %300 oranında artırdığını ifade etmektedir. Aynı konuda ABD’de yapılan araştırmalar ise, dört yıllık orta öğretimin işçilerin gelirlerinde diğer işçilere göre %14 artış meydana getirdiğini göstermektedir (Engin, 1996:45).

Gosplan tarafından yapılan diğer bir araştırmaya göre ise, okur yazar olmayan bir işçinin fabrikada bir yıllık çıraklığı emeğin verimliliğini %12-16 oranında artırırken, bir yıllık ilk öğretimin sağladığı verimlilik artışı %30; 4 yıllık ilk öğretimin sağladığı artış %70; 7 yıllık orta öğretimin sağladığı artış %235; 9 yıllık orta öğretimin sağladığı artış %280, 13-14 yıllık yüksek öğretimin sağladığı verim artışı ise %320 olmuştur (Unay, 1982:33-34). Ülkelerin kalkınmışlık düzeyleri ile nüfusun eğitim düzeyi arasında doğru orantı vardır. Yeterli sermaye ve kaynakları olmasına rağmen yine de kalkınamamış olan ülkelerin geri n

kalmışlıklarının asıl nedeni nüfusun eğitim düzeyinin çok düşük olmasıdır. II. Dünya Savaşı'nı izleyen yıllarda bu ülkede yaşanmaz denilen Almanya ekonomik bir atılım yapabilmiş ise bunu savaş sonrası ülkeye dönen on milyondan fazla iyi yetişmiş teknik insan gücüne borçludur. Aynı gerekçe Japonya ve İsrail için de geçerlidir.

6.4. Teknoloji Yaratma ve Yeni Teknoloji Kullanımını Kolaylaştırma

Ülkelerin ekonomik kalkınmalarını gerçekleştirmeleri büyük ölçüde yeni teknoloji yaratma ve bu teknolojileri ekonomik ve toplumsal faydaya dönüştürme konusundaki başarılarına bağlıdır. Bu süreçte en önemli kaynak ise eğitimidir (Dowrick, 2002:2). Eğitim, toplumsal yaşamın her kademesini önemli ölçüde etkileyen bilim ve teknoloji üretimini sağlayarak ekonomik ve sosyal yapıda önemli değişimler yaratmaktadır (Storesletten ve Zilibotti, 2000:54-57). Hızlı ekonomik kalkınmalarıyla dikkat çeken Hong Kong, Singapur, Güney Kore ve Tayvan gibi Doğu Asya ülkelerinin gelişmekte olan ülkeler kategorisinden gelişmiş ülkeler kategorisine geçmelerinde bilimsel çalışmalar üzerinde yoğunlaşmaları ve ithal ettikleri yeni teknolojileri ekonomik kalkınmada etkin olarak kullanmaları son derece önemli rol oynamıştır. Sadece Tayvan'da yılda 7 bin öğrencinin yurt dışına eğitim amaçlı gönderildiği bilinmektedir. Bu ülkeler eğitime verdikleri öneme bağlı olarak elde ettikleri hızlı teknolojik gelişim sayesinde üretimde verimlilik artışı sağlayarak yüksek ekonomik kalkınma hızına ulaşmışlardır. Gelişen teknoloji, üretim, dağıtım ve tüketimi olumlu yönde etkileyerek ekonomik kalkınmaya olumlu katkı sağlamıştır (Kozlu, 1995:124-126). Ekonomik kalkınmayı sağlayacak yeni teknolojiler ancak eğitim ile üretilebilmektedir.

6.5. Düşük Doğurganlık ve Bebek Ölüm Hızı

Eğitim düzeyleri yüksek bireylerden oluşan toplumların temel sağlık göstergeleri diğer toplumlara göre daha iyidir. Eğitim seviyesi ile doğuşta hayatta kalma ümidi, bebek ölüm hızı ve doğurganlık hızı arasında yakın bir ilişkiden söz edilebilir. Bireylerin aldıkları eğitim, ortalama yaşam süresinin artmasına ve daha düşük bebek ölüm oranlarına neden olarak, birey ve kamu sağlığı ile ilgili son derece önemli dışsallıklar sağlamaktadır (Kenkel, 1991:287). OECD tarafından yapılan araştırma (OECD, 2000:54) eğitim harcamalarında yapılacak %2'lik artışın doğuşta hayatta kalma ümidini Fransa'da 1.25 yıl, İngiltere'de 1.5 yıl ABD'de ise 1 yıl daha artırdığını ortaya koymaktadır.

Kadınların eğitim düzeyi yükseldikçe doğurganlık oranı azalmaktadır. Bu durum nüfus artış hızı oldukça yüksek olan azgelişmiş ülkeler için büyük önem taşımaktadır. Aynı zamanda sağlık ve yaşam koşullarındaki iyileşmeler üretim artışı da yaratmaktadır. Bu bağlamda Hindistan'da yapılan bir çalışma oldukça dikkat çekicidir. Bu çalışmada bin kız çocuğunun ilk öğretim kademesine ilave bir yıllık eğitiminin 32 bin dolara mal olduğu ancak, bu ilave eğitimin doğurganlık oranının azalması nedeniyle 75 bin dolar, çocuk ölümlerinin azalması nedeniyle 32 bin dolar, ölümcül hastalıkların azalması nedeniyle 2 bin 300 dolar fayda yarattığı hesaplanmıştır (Self ve Grabowski, 2004:47-55). Eğitimin bu yararları yanında dolaylı kimi yararları da söz konusudur. Örneğin sigara kullanan bireyler üzerinde yapılan bir araştırmada ilave bir yıllık eğitimin günlük sigara tüketimini erkeklerde %1.6 kadınlarda ise %1.1 azalttığı tespit edilmiştir (Türkmen, 2002:46).

6.6. Demokratikleşme

Toplumun dinamizminin, yurttaşların tercihlerinin ve bu tercihlerdeki değişiminin siyasal kararları sürekli bir biçimde etkileyebilmesi, her şeyden önce bir eğitim

sorunudur. Demokrasi çoğu kez halk tarafından yönetimin halkın istediğini ya da en iyi olarak gördüğü kararları almasına olanak veren bir sistemdir. Fakat ne istediğini veya neyin en iyi olduğunu bilmek için halkın iyi eğitim almış olması gerekmektedir. Bilgilendirilmiş ve aydınlatılmış bir demosun var olabilmesi için eğitim büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda, J. S. Mill “evrensel eğitimin evrensel oy hakkından önce gelmesi gerektiğini” savunmaktadır (Dahl, 1996:162)

Günümüzde genel olarak en iyi yönetim biçimi kabul edilen demokrasinin tüm kurum ve kuralları ile işleyebilmesi için, eğitim kesimine çok büyük görev ve sorumluluklar düşmektedir. Nüfusun çoğunluğunun okuma yazma bilmediği, açlık ve yoksulluğun egemen olduğu ülkelerde siyasal parti çoğulculuğuna ve serbest seçimlere dayalı siyasal kurumların işlediği söylenemez. Eğitim düzeyi düşük, okuma yazma bilmeyen bireylerin demokratik düzene karşı sorumlu yurttaş olma, çağdaş uygarlığın yapıcı ve yaratıcı bir ortağı olma şansı oldukça düşük olmaktadır. Siyasal demokrasi ancak, belli bir ekonomik gelişmişlik düzeyinden sonra gerçekten işlerlik kazanabilmektedir (Barro, 2000a:43; Duch, 2003:7-13). ABD’de yapılan bir araştırmaya göre, lise düzeyinden daha az eğitim görmüş olan bireyler arasında oy kullanma yüzdesi sadece %23 olup, bu kişiler oylarını kullanırken reklam kampanyalarından en fazla etkilenmektedir (Türkmen, 2002:57).

Eğitim düzeyi yüksek bireylerden oluşan bir toplumda, özgürlükler, yasalara ve insanlara saygı ve demokrasi daha iyi gelişir. Güçlü, istikrarlı, özgür ve demokratik bir toplum düzeninin gerçekleştirilebilmesi ancak, eğitim düzeyi yüksek bireylerle olasıdır. Eğitim etkin bir demokrasi ve demokratik kurumlar için gereklidir. Eğitim sayesinde bireylerin siyasal bilinç düzeyleri artmakta ve yönetim daha katılımcı hale gelmektedir.

6.7. Siyasal İstikrar ve Toplumsal Dayanışma

Siyasal istikrarı ve toplumsal dayanışmayı sağlamadan bir ülkede ekonomik istikrarın sağlanması düşünülemez. Eğitim hizmetleri verimliliği artırıcı etki yaratması yanında, siyasal istikrar sağlayıcı etki de yaratmaktadır. Eğitim hizmetlerinin siyasal istikrarı sağlayıcı etkisi en az verimliliği artırıcı etkisi kadar önem taşımaktadır. Eğitim kalkınmanın gerekli kıldığı sosyal ve kültürel ortamın uygun hale gelmesini sağlamakta, siyasal ve toplumsal örgütlenmenin etkinliğini yükseltmektedir. Eğitim kurumları sadece toplumsal barış ve düzeni sağlamakla kalmamakta, aynı zamanda toplumun ve uygarlığın gelişmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Eğitim sistemindeki iyileşmeler, okuryazar nüfus oranını artırmakta, bireylere gereksinim duydukları konularda bilgi edinme olanağı sunmaktadır. Ekonomik kalkınmanın ve hızlı sosyal değişimin gerekli kıldığı sayıda ve nitelikte insan gücü kaynaklarının geliştirilmesi eğitim sayesinde olmaktadır.

Eğitim, istenilen bir yaşam düzeyine ulaşma çabası olan kalkınmanın en etkili araçlarından biridir. Ulaşılmak istenen düzenin değerlerini yerleştirmek, toplumu bu hedefe yöneltecek kişi ve grup davranışlarını yaratmak, buna engel olabilecek değer ve davranışları değiştirmek eğitim yoluyla olmaktadır. Eğitim toplumda kişileri yeteneklerine göre yetiştirme olanağı sağlayarak sosyal adalet ve fırsat eşitliği sunarak toplumsal dayanışmanın daha da kuvvetlenmesine olanak tanımaktadır. Sosyo ekonomik kalkınma için gerekli sosyal atmosfer eğitim tarafından yaratılmaktadır (Gradstein ve Justman, 2001:1). Kültürel ve toplumsal açıdan insan kaynaklarının geliştirilmesi eğitilmiş bireylerin daha ileri, daha zengin bir yaşama yönelmesine, gelenekle daha az bağlı kalmasına yardım etmektedir. Eğitim değişim ve ekonomik kalkınmayla uyumlu davranışları ve ortamı geliştirerek sosyo ekonomik değişimin katalizörü olmaktadır. Durağan ve geri

kalmış sosyo politik yapıların ve sistemlerin yıkılarak, dinamik ve sağlıklı büyüyen bir ekonominin ortaya çıkması için bu gereklidir (Ortiz, 1994:1-23).

6.8. Suç İşleme Oranlarında Azalma

Eğitim hizmetlerinin en önemli faydalarından biri de suç işleme oranlarını azaltmasıdır. Eğitim düzeyi ile elde edilen gelir arasında doğrusal bir ilişki söz konusu olup, eğitim düzeyi arttıkça, kişilerin gelir düzeyi de artacaktır. Gelir düzeyi yükselen bir kimsenin hapiste kalması nedeniyle, vazgeçmesi gereken gelir akımlarının alternatif maliyeti daha da artacağından, eğitilen kişilerin suç işlemekten kaçınmaları oldukça rasyonel bir davranış biçimi olmaktadır (Şener, 2001:357).

Düşük suç oranları ve ceza sistemi giderlerinin azaltılmasında eğitim önemli faydalar sağlamaktadır. Suçların önlenmesinin faydaları, suçların yol açmış olduğu sosyal kayıplarda azalma biçiminde tanımlanabilir. R. G. Spiegleman, I. Ehrlich, B. Fleisher tarafından yapılan ampirik çalışmalar, eğitim görmüş gençlerin suç işlemeye daha az eğilimli olduklarını, eğitim düzeyi yüksek olan toplumlarda suç oranların düştüğünü göstermektedir. Ceza evlerindeki yetişkin mahkûmların sınırlı bir eğitim geçmişine sahip olduklarını göz önünde bulundurulduğunda, bu eğitim eksizliğinin topluma yıllık maliyetinin yaklaşık 20 milyar dolar olduğunu tahmin edilmektedir. İşlenen suçlar ile eğitimsel eşitsizlikler arasında güçlü bir olumlu ilişki söz konusu olup, mala karşı işlenen ve şiddet içeren suçların tekrar derecesi ile ilişkili olarak ortalama eğitim düzeyinden çok eğitimin dağılımındaki dengesizliklerin gerginliğe yol açtığı vurgulanmaktadır. (McMahon,2000:22; Fajnzylber vd, 2000:9-10). OECD (2000:19) tarafından yapılan araştırmaya göre, ABD'de eğitim harcamalarında meydana gelen %2'lik artış, 100 bin kişi başına işlenen cinayet suçunun 9'dan 7'ye inmesine neden olmaktadır.

7. Sonuç

Eğitim üzerine yapılan araştırmalar, sosyo ekonomik kalkınmada en etkili faktörün eğitim olduğunu ortaya koymaktadır. İnsanın niteliklerini artırmaya yönelik yapılacak yatırımlar içerisinde en önemlisi olarak kabul edilen eğitim ekonomik kalkınma üzerinde olduğu kadar ekonomik kalkınmayı belirleyen sosyo ekonomik, politik ve kültürel yapıdaki gelişmeler, teknolojik gelişme, uluslararası alanda rekabet edebilme açısından da son derece önemlidir. Uzun dönemde eğitime yapılan yatırımların geri dönüş hızı fiziksel sermayenin geri dönüş hızından daha yüksektir. Ayrıca yüksek verimlilik oranlarına sahip olan ülkelerin yüksek eğitim standartlarına sahip olmaları eğitim ve verimlilik arasında olumlu bir ilişkinin var olduğunu ortaya koymaktadır. Eğitim aynı zamanda teknolojik ilerlemenin de belirleyicisidir. Eğitim bilimsel araştırmaları özendirmekte, bilginin yeni nesillere aktarılmasını sağlamaktadır. Günümüzde gelişmiş ve az gelişmiş ülkeler arasındaki en önemli ayrıcalık eğitim ve bilgidir. Eğitimde geri kalan bir ülke bütün alanlarda geri kalmaya mahkûmdur.

Kalkınmanın sadece fiziki üretim araçlarına yapılacak yatırımlarla sağlanması olanaksızdır. İnsan unsuru üzerine ya da insan gücü kaynaklarının geliştirilmesi için yapılacak yatırımların sosyal ve yapısal değişmeyi hızlandırıcı ve üretim seviyesini yükseltici çok önemli etkileri vardır. Eğitim iktisadi kalkınmada lokomotif güç olup, iyi eğitilmiş insan gücüne (beşeri sermayeye) sahip olan ülkeler daha hızlı kalkınmaktadır. Japonya ve Almanya bunun en iyi örnekleridir. Eğitim toplumsal barış ve düzeni sağlamakla kalmayıp aynı zamanda toplum ve uygarlığın gelişmesinde ve iktisadi kalkınmanın sağlanmasında da önemli rol oynamaktadır. Fakirliğin kısır döngüsünün kırılması için

eğitim seviyesinin yükseltilmesi bir gereklilik arz etmektedir. Eğitim ile kalkınma arasında çok sıkı bir ilişki söz konusu olup, eğitim olmadan iktisadi kalkınma gerçekleştirilemez.

Kaynakça

- Adem, M.(1977), **Türk Eğitiminin Ekonomik Politikası**, Ankara: Bilim Matbaası.
- Adem, M.(1993), “Ulusal Eğitim Politikamız”, **III. İzmir İktisat Kongresi, 4-7 Haziran 1992, Sosyal Değişim ve Sosyal Gelişme Stratejileri**, Ankara: DPT Yayını, s. 39-53.
- Akalın, G. (2000), **Kamu Ekonomisi**, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Althusser, L.(1991), **İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları**, (Çeviren: Y. Alp, M. Özışık) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Aslan, M. H.(1998), **Hizmet Ekonomisi**, İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım.
- Barro, R. J. (2000a), **Rule of Law Democracy and Economic Performance**, (http://www.heritage.org/research/features/index/ChapterPDFs/2000_Chapter_2.PDF), p.31-49.
- Barro, R. J. (2000b), , (<http://www.oecd.org/dataoecd/5/49/1825455.pdf>), p.1-48.
- Barro, R. J. (2002), **Education as a Determinant of Economic Growth**, (<http://www-hoover.stanford.edu/publications/books/fulltext/ed21st/9.pdf>), p. 9-24.
- Brasseul, J. (1997), **Histoire des Faits Economiques de l'Antiquité a la Révolution Industrielle**, Tome 1, Paris: Armand Colin.
- Breton, T. R. (2003), **Education, Human Capital, and National Income**, (<http://academic2.american.edu/~hertz/fall2003/Breton%20on%20Education%20and%20National%20Income.pdf>), p.1-43.
- Bulutoğlu, K. (1997), **Kamu Ekonomisine Giriş Devletin Ekonomik Bir Kuramı**, İstanbul: Filiz Kitabevi, 5. Yayım.
- Caillaud, F. (2003), **Gender Gap In Education, Educational Policies And The Dynamics Of Income Distribution**, (http://www.vcharite.univ-mrs.fr/macrodyn/gender_gap.pdf), p.1-18.
- Cornoy, M. (1995), “Economics of Education”, **International Encyclopedia of Economics of Education**, (Edited: M. Cornoy) New York: Pergamon, Second Edition, p.1-9.
- Çetin, H. (2001), “Devlet, İdeoloji ve Eğitim” **C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 25, Sayı: 2, Aralık 2001, s. 201-211.
- Çetintaş, H, ve H. Başel (1999), “Eğitimin İstihdam ve Verimliliğe Etkisi”, **Celal Bayar Üniversitesi İİBF Yönetim ve Ekonomi Dergisi**, Yıl:1999, Sayı:5, s.102-120.
- Dahl, R. A. (1996), **Demokrasi ve Eleştirileri**, Çev: Levent Köker, Ankara: Yetkin Yayınları.
- Dahlin B. G. (2002), **The Impact of Education on Economic Growth Theory Findings and Policy Implications**, (<http://www.duke.edu/~bgd3/bgd0202.pdf>), p.1-30.
- Denison, E.F. (1985), **Trends in American Economic Growth, 1929-1982**, Washington D.C.: Brookings Institution.
- Deyon, P.(1969), **Le Mercantilisme**, Paris: Flammarion.
- Dowrick, S. (2002), **The Contribution of Innovation and Education to Economic Growth**, (<http://www1.econ.unimelb.edu.au/iaesrwww/conf/top2002/pdf/Steve5A.pdf>), p.1-26.
- DPT, (2000), **Uzun Vadeli Strateji ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 2001-2005**, Ankara.
- Duch R. M. (2003), **Democracy and Poor Education: A Dangerous Cocktail?** (<http://duch.polsci.uh.edu/revisedDuchWhittenv14.pdf>), p.1-29.
- Dur R, A.J. Coen ve N. Teulings, (2002), **Education, Income Distribution and**

Public Policy, Rotterdam: Erasmus University, Tinbergen Institute.

Engin, Y. (1996), "Eğitim Üretim ve Verimlilik", **Mercek**, Sayı:4, Ekim 1996, s.45-46.

Ergen, H. (1999), "Türkiye'de Eğitim Ekonomik Büyümeye Katkısı", **Ekonomik Yaklaşım**, Cilt:10, Sayı, 35, Kış 1999, s. 21-56.

Fagerlind, I. ve J. S. Lawrence (1989), **Education and National Development: A Comparative Perspective**, Oxford: Pergamon Press.

Fajnzylber, P., D. Lederman ve N. Loayza (2000), **Crime and Victimization an Economic Perspective**, (<http://www.lacea.org/meeting2000/PabloFajnzylber.pdf>), p.1-57.

Fuente, A. ve A. Ciccone (2003), **Le Capital Humain dans une Economie Mondiale Fondée sur la Connaissance**, Luxembourg: Office des Publications Officielles des Communautés Européennes, (http://europa.eu.int/comm/employment_social/publications/2003/ke4602775_fr.pdf).

Gomez, R. ve D. K. Foot (2003), "Age Structure Income Distribution Economic Growth", **Canadian Public Policy Analyse de Politique**, Vol: XXIX, Supplément Numéro Spécial 2003, p. 142-161.

Gradstein, M. ve M. Justman. (2001), **Education, Social Cohesion and Economic Growth**, (<http://www.cepr.org/meets/wkcn/3/3507/papers/gradstein.pdf>), p.1-29.

Gylfason, T. ve G. Zoega (2003), **Education, Social Equality and Economic Growth: A View of the Landscape**, (<http://www.hi.is/~gylfason/pdf/munich5A.pdf>), p.1-22.

Hicks, N. L. (1994), "Eğitim ve Ekonomik Büyüme", **Eğitim Ekonomisi Seçilmiş Yazılar**, (Çeviren: Yüksel Kavak, Berrin Burgaz), Ankara: Pegem Yayın No: 14, s.47-53.

Illich, İ. (1985), **Okulsuz Toplum**, (Çeviren: T. Bedirhan Üstün), Ankara: Birey ve Toplum Yayınları.

Kenkel, D. S. (1991), "Health Behavior Health Knowledge and Schooling" **Journal of Political Economy**, Vol:99, No:2, April 1991, p. 287-305.

Kozlu, C. (1995), **Türkiye Mucizesi İçin Vizyon Arayışları ve Asya Modelleri**, Ankara: Türkiye İş Bankası yayın No:335, 3. Baskı.

Kruguer, A. B. ve M. Lindahl. (2001), "Education for Growth: Why and For Whom?", **Journal of Economic Literature**, Vol. XXXIX (December 2001) p. 11011136.

Kurtkan, A. (1977), **Sosyolojik Açıdan Eğitim Yolu İle Kalkınmanın Esasları**, İstanbul: İÜ İktisat Fakültesi Yayın No: 388.

Malthus, T. R. (1820), **Principes d'Economie Politique**, (<http://gallica.bnf.fr/scripts/ConsultationTout.exe?O=n005569>).

Marshall, A. (1890), **Principles of Economics**, (<http://www.econlib.org/library/Marshall/marPhtml>).

Mc Mahon, W. W. (1994), "Eğitimin Dışsallıkları", **Eğitim Ekonomisi Seçilmiş Yazılar**, (Çeviren: Yüksel Kavak, Berrin Burgaz), Ankara: Pegem Yayın No: 14, s. 29-37.

Mc Mahon, ve W. Walter (2000), **The Impact of Human Capital on Non-Market Outcomes and Feedbacks on Economic Development**, (<http://www.oecd.org/dataoecd/5/61/1825169.pdf>), p.1-43.

Mosino, A. (2002), **Education, Human Capital Accumulation And Economic Growth**, Lausanne: University Lausanne.

Neira, I., E. Aguayo ve M Guisán,(1999), **The Role Of Education In Development And European Cooperation With Latin America**, Faculty of Economics University of Santiago de Compostela (Spain): Working Paper Series Economic Development. n° 35, (<http://www.usc.es/~economet/aeadepdf/aeade35.pdf>).

O'Donoghue, M. (1991), **Economic Dimensions in Education**, Ireland: Gill & Macmillan, Dublin.

OECD, (2000), **The Appraisal of Investment in Educational Facilities**, Paris: Organisation for Economic Co-Operation and Development OECD.

Ortiz C. H. (1994), **Economic Structure, Education And Growth**, URL

(<http://socioeconomia.univalle.edu.co/cidse/documentos/download/pdf/Doc17.pdf>),p.1-23.

Psacharopoulos, G. ve M. Woodhall (1985), **Education for Development: An Analysis of Investment Choices**, Oxford: Oxford University Pres.

Psacharopoulos, G. ve M. Woodhall (1994), “Eğitimin Ekonomik Büyümeye Katkısı”, **Eğitim Ekonomisi Seçilmiş Yazılar**, (Çeviren: Yüksel Kavak, Berrin Burgaz), Ankara: Pegem Yayın No: 14, s. 43-44.

Rehme, G. (2001), **Redistribution of Personal Incomes Education and Economic Performance Across Countries**, (<http://www.wider.unu.edu/conference/conference-2001-1/rehme.pdf>), p.1-44.

Schultz, T. W. (1971), **Investment in Human Capital: The Role of Education and of Research**, New York: Free Press.

Self S. ve R. Grabowski, (2004), “Does Education At All Levels Cause Growth? India, A Case Study”, **Economics of Education Review**, 23 (2004), p. 4755.

Serin, N. (1972), **Eğitim Ekonomisi**, Ankara: AÜ Eğitim Fakültesi Yayın No: 25.

Smith, A. (1776), **An Inquiry into the Nature And Causes of the Wealth of Nations**, Adam Smith Institute, London, (<http://www.adamsmith.org.uk/smith/won-index.htm>).

Stevens, P. ve M. Weale. (2003), **Education and Economic Growth**, London: National Institute of Economic and Social Research.

Stiglitz, J. E. (1994), **Kamu Kesimi Ekonomisi**, (Çeviren: Ö. F. Batırel), İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayın No:549, 2. Baskı.

Storesletten, K. ve F. Zilibotti. (2000), “Education Educational Policy and Growth”, **Swedish Economic Policy Review**, 7 (2000), p.39-70.

Şener, O. (2001), **Teori ve Uygulamada Kamu Ekonomisi**, İstanbul: Beta Basım Yayın Dağıtım, 7. Baskı.

Tansel, A. (1999), “Türkiye ve Seçilmiş Ülkelerde Eğitimin Getirisi” **ODTÜ Gelişme Dergisi**, Cilt:26, Sayı:3-4, Yıl; 1999, s. 453-472.

Tekel, H. (1993), “Bilgi Çağının Gelişmekte Olan Ülkelerdeki Sosyo-Ekonomik Etkilerinin İrdelenmesi ve Ülkemiz Yönünden Konu İle İlgili Araştırma Önerileri”, **III. İzmir İktisat Kongresi, 4-7 Haziran 1992, Sosyal Değişim ve Sosyal Gelişme Stratejileri**, Ankara: DPT Yayını, s. 209-221.

Temple, J. (2001), “Effets de l'Education et du Capital Social sur la Croissance dans les Pays de l'OCDE”, **Revue Economique de l'OCDE**, No:33, 2001/II, p. 60-109.

Tezel, Y. S. (1997), **İktisadi Büyüme**, Ankara: Ankyra Yayıncılık

Türkmen, F. (2002), **Eğitimin Ekonomik ve Sosyal Faydaları ve Türkiye'de Eğitim Ekonomik Büyüme İlişkisinin Araştırılması**, Ankara: DPT Yayın No: 2655.

Unay, C. (1982), **Eğitimin İktisadi Kalkınma Üzerindeki Etkileri**, İstanbul: AR Basım Yayın Dağıtım.

Uyanık, Y. (1999), “Düalist (İkili) İşgücü Piyasası Teorisi”, **Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt:1, Sayı:1, Kış 1999, s.1-10.

Ünal, L. I. (1993), “Eğitimin Ekonomik Rolü ve Türkiye İle İlgili Bulgular”, **III. İzmir İktisat Kongresi, 4-7 Haziran 1992, Sosyal Değişim ve Sosyal Gelişme Stratejileri**, Ankara: DPT Yayını, s.225-234.

Woodhall, M. (1994a), “Eğitim Ekonomisi: Toplu Bir Bakış”, **Eğitim Ekonomisi Seçilmiş Yazılar**, (Çeviren: Yüksel Kavak, Berrin Burgaz), Ankara: Pegem Yayın No: 14, s. 5-6.

Woodhall, M. (1994b), “İnsan Sermayesi Kavramı”, **Eğitim Ekonomisi Seçilmiş Yazılar**, (Çeviren: Yüksel Kavak, Berrin Burgaz), Ankara: Pegem Yayın No: 14, s. 24-25.

Modern Demokrasilerde Yeni Politik Seçkinler: Think Tanklar ve Politikadaki Rollerini

Fatih Keskin

fatkeskin@yahoo.com

New Political Elites in Modern Democracies: Think Tanks and Their Roles in Politics

Abstract

The activities and influences of consultants and experts in the field of politics have been under debate since the post-war era. On one side of the debates is pluralism, while on the other is the new elites theory based on power elite network partially criticising pluralism. When the power elite network is compared with pluralism, it presents a more explanatory framework on think tanks and their roles as political consultancy institutions.

Keywords: Think tanks, Political Consulting, Pluralist Theory, New Elites

JEL Classification Codes: P16, L1, M3

Özet

Danışmanların ve uzmanların politik alandaki faaliyetleri ve etkileri İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra bir tartışmaya dönüşmüştür. Bu tartışmanın bir kolunu çoğulcu teori, diğer kolunu ise, çoğulculuğu kısmi bir biçimde eleştiren iktidar seçkinleri ağı içindeki yeni seçkinler teorisi oluşturmaktadır. Bu yaklaşım, çoğulculukla karşılaştırıldığında, politik danışmanlık kurumları olarak think tanklar ve rolleri üzerine daha açıklayıcı bir çerçeve sunmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Think Tank, Politik Danışmanlık, Çoğulcu Yaklaşım, Yeni Seçkinler

1. Giriş

Danışmanların ve uzmanların politik alandaki faaliyetleri ve etkileri yeni bir inceleme konusu değildir. Platon'un filozof kral'ından bu yana, gerek siyasal düşünce gerekse siyaset bilimi incelemelerinde entelektüellerin konumu, bilginin kapitalist toplumsal örgütlenmenin meşruluğunu kurmaktaki ayrıcalıklı yeri, teknokrat ve bürokratların siyasal sistem içinde vaziyet alış biçimleri ve uzmanlıklarıyla öne çıkan politik seçkinlerin gücü konularında yapılagelen çalışmalar, politik ilişkilerin yeniden üretilmesinde uzmanlık bilgisinin giderek artan ağırlığına işaret etmektedir. Ancak bu ve benzeri konular, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra; kamu hizmetlerindeki bilimsel danışmanlığın boyutlarının ve işlevlerinin artması, politik danışmanlığın kurumsallaşması ve ticarileşmesi, politik aktörlerin kamusal işlevlerini yerine getirirken daha sık bilimsel olduklarını iddia ettikleri önerilerle hareket etmelerinden sonra çok taraflı bir tartışmaya dönüşmüştür.

Politik danışmanlığa ve uzmanlık bilgisinin sistem için kurucu önemine ilişkin yürütülen tartışmalar genel olarak çoğulcu gelenekten türetilmiştir. Amerikan siyaset/siyasal iletişim bilimi ya da bilimlerinde egemen yaklaşım olan çoğulcu teori, politik iktidarın ele geçirilmesini temel sorun olarak merkezileştirmiş, rakip halindeki farklı politik güçlerin mücadelesini ve bu mücadelenin politik temsil üzerindeki etkilerini vurgulamış, uzmanları ise konulmuş hedefler için alternatif araç kullanımının verimliliği ve etkinliği konularında danışmanlık hizmeti yapan kişiler olarak tanımlamıştır. Bu bakış açısına göre, politik hedeflerin gerçek anlamda formüle edilmesi biçimsel olarak seçilen ya da atanan politik karar vericilere bırakılmaktadır (Fischer, 1990; Clemons ve McBeth, 2001). Politikacı ile danışman/uzman arasındaki rol farklılığının altını çizen çoğulcu yaklaşım, bilimsel uzmanı, nesnel veriler sunarak politik karar vericilerin amaçlarına ulaşabilmeleri için en etkin yolu kullanmalarına olanak tanıyan ve iyice karmaşılaşan toplumsal ilişkileri düzenlemekle sorumlu olan politikacıların içine düşebilecekleri zorluklardan kurtulmalarına yardımcı olan kişi olarak kabul etmektedir. Bilimin “tarafsız” ve “güvenilir” verilerinden ve araştırma yöntemlerinden yararlanan bu uzmanlar; yeterli bilgi ve kaynağa sahip olmadan politikacıların vermeleri gereken ani karar durumlarının artması, toplumun herhangi bir alanında doğabilecek rahatsızlığın kısa süre içinde diğer alanlara yayılabileceği olasılığının bulunması ve planlamaların daha büyük bir önem kazanması ile politik güç edinmişlerdir (Morkel, 1967). Politikacıların toplumsal sorunları çözmek için her türlü bilgi donanımına sahip olmaları gerektiğini tespit eden çoğulculuk, bilimsel danışmanlığın politikacıyı, gerçeği olduğu gibi görmesini engelleyen yanlış tasarımlardan, ön yargılardan ve tabulardan kurtarmayı amaçladığını belirtir. Bu çerçevede danışmanlar politikacının “gerçeklik bilincini yükselttiği” gibi, keyfi isteklerini ve çıkarlarını denetler, akla ve bilime dayalı kararların alınmasını sağlar ve bu kararlarda da tüm farklı görüşlerin temsil edildiğini takip eder (Morkel, 1967: 28).¹

Çoğulcu yaklaşıma göre politik danışmanlar, yönetenlere, herhangi bir karar için baskı yapamaz ve alternatif olanakları onlardan gizleyemez. Yapılan bilimsel analizler politikacının karar verme özgürlüğünü hiçbir koşulda ortadan kaldırmaz ancak seçim yapmasını kolaylaştıracak olasılıkları daraltır. Karl Jaspers'in sözleriyle bilim, “taraf olmaktan çok, açıklık ve karar verme gücü sağlayarak gelecekteki politik eylemlere etkide bulunmak ister” (Aktaran Morkel, 1967: 47). Buna karşılık politikacılar da, politik hedeflerini oluştururken bilimsel danışmanlarını tartışmalardan dışlayamaz ve onlara danışmayı alışkanlık haline getirir. Roller arasındaki ayrım üzerinde duran bu yaklaşım,

1 - Morkel (1967), politik danışmanların bu görevlerini yerine getirirken önce sorunları tanımladıklarını, sonra sorunların çözümü için eylem alanlarını çizdiklerini ve son olarak da eylemi açıklığa kavuşturduklarını ifade eder.

danışmanlık süreci içindeki temel sorunları; danışmanlık organizasyonun kurulması, süreç içinde kalitenin sağlanması, verimliliğin artırılması, iletişimin sadeleştirilmesi ve denetimin etkinleştirilmesi olarak tanımlarken, en büyük tehlike olarak da her iki alanın birbirlerinin sınırlarını ihlal etmelerini göstermiştir.

Modern demokrasilerde uzmanların politik gücünü güvence altına almak için çoğulcu yaklaşım, “düşünce pazarı” kurulmasını ve isteyen herkesin özgürce “ürününü” burada sergilemesine izin verilmesini şart koşar. “Düşünce pazarı”nın çoğulcu yapısının² çerçevesini ise toplumların ve politik yetki sahiplerinin güvenilir bilgiye duydukları ihtiyaç belirlemektedir (Ricci, 1993: 15). Yapıları gereği farklı stratejiler ve seçenekler üreten politik danışmanlık enstitüleri için bu “düşünce pazarı”nda yer alabilmek, ürünlerini farklılaştırarak duyurabilmek ve kamuoyunun ilgisini çekebilmek birincil öncelik haline gelmektedir.

Yukarıda anılan çoğulcu bakış açısından beslenen, (Neo-) Marksist yazımdan etkilenen ve çoğulcu yaklaşım ile Marksist ilgiyi buluşturmak isteyen³ isimlerin öncülüğünü yaptıkları bir diğer yönelim ise, çoğulculuğu kısmi bir biçimde eleştirirken, genel olarak politika süreçte “yeni seçkinlere” vurgu yapmaktadır (Fischer ve Forester, 1993; Gellner, 1995; Stone, Denham ve Garnett, 1998). Bu yazarlara göre politik danışmanlık kurumları, hegemonik denetimi sürdüren ve “iktidar seçkinleri” arasında uzlaşma sağlamayı amaçlayan örgütlerdir. Bu görüş, enstitülerin, iktidar seçkinleri için yeni politikalar ürettiğini ve politik eylemler içindeki sınıf çıkarlarını dönüştürmek için tartışmalardaki kavramları yeniden tanımladıklarını iddia etmektedir (Stone, Denham ve Garnett, 1998: 13-15). Bu yönelimde politik danışmanlar, özel sektörün enformasyon sistemini politik karar verme süreçleriyle birleştirme ve hükümet temsilcilerini genel politik eğilime dair fikirlerle ve özgül politik tahminlerle besleme görevini üstlenmektedir.

Tarihsel süreç içerisinde düşünce kuruluşlarının politik alandaki yerlerini tayine yönelik incelemeler ışığında, bu kuruluşların politik sistem içinde kalıcılıklarına işaret etmeyi amaç edinen bu çalışma, sayıları her geçen gün artan politik danışmanlık kurumlarında çalışan uzmanların politik süreç içerisinde temel itici güce dönüştükleri bilgisini kuşbakışı betimlemeye çalışacaktır. Politik danışmanlar ve uzmanlar üzerine biriktirilen bilgi, politik söylemleri belirlemeye ve karar verme süreçlerinde kamuoyu/oylarından, politik partilerden bağımsız ve özerk hareket etmeye başlayan bu uzmanların, yeni bir politik seçkinler grubuna dönüştüğünün iddiasındadır. Akademisyenler, politik entelektüeller, etkin medya yöneticileri, parti temsilcileri ve bir uzmanlar grubundan oluşan politik danışmanlık kurumları, ABD’de 1960’larda, Avrupa’da 1970’lerde politik gündem içerisinde belirleyici olmaya başladıklarına ilişkin bilgi aktarımı giderek yaygınlaşmaktadır. Bu çalışma, politik danışmanlığın kurumsallaşmasını irdeleyebilmek için think tanklar ya da düşünce kuruluşları olarak adlandırılan kuruluşların etkinliklerini tarihsel bir süreç içinde betimlemeye çalışacak ve bu kurumları sorunlaştıran temel yaklaşımlar hakkında bilgi verecektir.⁴

2 - Çoğulculuk için ayrıca bkz (Clemons ve McBeth, 2001).

3 - William G. Domhoff, Thomas R. Dye, J.S. Peschek.

4 - Ivan Krastev (2001: 17-38) tarihsel olarak think tank tartışmalarının kurumsal düzeyde ve siyasa sürecine müdahale düzeyinde sürdürüldüğünü savunmaktadır. Krastev’e göre Kent Weaver (1989), James Smith (1991) ve Jim Mc Gann (2000) gibi birinci koldan gelenler, think tankların neden ve nasıl önemli hale geldiğini ve yine neden aralarından ancak bir kısmının önemli olduğunu araştırırlar. Aynı isimler, “kamusal siyasa” enstitülerinin, akademik araştırma merkezlerinden, hükümet araştırma birimlerinden ve lobi gruplarından farkını ortaya koymaya çalışırlar. Buna karşılık ikinci kolu temsil edenler, siyasa enstitülerini inceleyerek, “düşünceler nasıl siyasa sürecini etkiler?” sorusunun yanıtını ararlar (Hall, 1990; Sabatier, 1991; Hajer, 1993 ve Haas 1995).

2. Tarihsel Süreç İçinde Politik Danışmanlığın Kurumsallaşması: Think Tank Örneği

2.1. Yirminci Yüzyılın Başından 1950'lere Kadar

Think tank⁵ terimi ilk kez XX. yüzyılın başında, ABD'de “akılcı yönetim” fikrinin egemen olduğu bir dönemde (1901-1917) ortaya çıkmıştır. Bilimsel araştırmaların ve uzmanların yönetimi daha akılcı ve verimli kılacağına inanıldığı, ekonomi ve devlet aygıtı içinde planlamaya ve teknolojiye dayandırılması gereğinin sıklıkla vurgulandığı bu dönemde öne çıkan ya da çıkartılan “yönetim uzmanları”, politik yetki sahiplerine danışmanlık hizmeti vermeye başlamışlardır. Bu danışmanlık hizmeti, bir yandan yönetimi daha da akılcılaştırma hedefini taşıırken, diğer yandan da geleneksel sınıf birliklerinden ve çıkarlardan kaynaklanan çatışmalardan uzak duran üniversite eğitilmiş uzmanların “nesnel” bilgileri sayesinde toplumsal sınıflar arasındaki politik çatışmaların engellenmesini mümkün kılar.

XX. yüzyılın başında yönetim uzmanlarının oluşturdukları ilk danışmanlar,⁶ tavsiyelerini çoğunlukla tıp bilimi terminolojisinden yararlanarak gerçekleştirmiş, görevlerini de teşhis etmek, tedavi etmek ve toplumsal hastalıkları önlemek olarak tanımlamışlardır (Nimmo ve Combs, 1992: 106; Fischer, 1990). Ancak bilimsel uzmanların yanılabilirliklerine ve planlama aracılığıyla toplumsal düzen ve istikrarın sağlanabileceğine duyulan güven yine aynı dönemde ortaya çıkan uzman egemenliğinin seçilmiş politik kurumların meşruiyetini tehlikeye sokacağı endişesi ile birlikte gelişmiştir. Politika ile bilim alanları arasında bir ayırmadan çok, iç içe geçmenin olabileceği ve bu sürecin sonunda da teknokratların iktidarının kurulabileceği endişesi ilk kez Woodrow Wilson tarafından, 1912 yılındaki seçim kampanyasında dile getirilmiştir: “En büyük korkum sadece uzmanlardan kurulu bir hükümet. Tanrı bunu demokratik bir ülkede yasaklamıştır, onları görevlerinden almalıyız ve hükümeti, uzmanların üzerine getirmeliyiz” (Aktaran Nimmo ve Combs, 1992: 107).

Think tankların ilk kurumsallaşma örnekleri tam da bu yıllarda; politik kanaat ve fikir oluşturma sürecinin, yönetimin toplumsal sorunları çözmek için geliştirdiği siyasalardan ayrı tutulması gerektiği fikrinin politikacılar tarafından paylaşıldığı (von Wulffen, 1996), bir dönemde ABD'de gerçekleşmiştir. 1907'de kurulan Russell Sage Foundation'ı, 1910'da Russell Foundation, 1911'de Carnegie Endowment ile Twentieth Century Fund ve 1916'da Hoover Institution izlerken, tüm enstitüler, politikanın dışında kalarak toplumsal sorunlara bilimsel araştırmalarla çözüm bulmayı amaçladıklarını duyurmuşlardı. “Gerçek araştırmalara dayalı akılcı politikalar üretmek ve politik iktidardan etkilenmeden toplumsal sorunlara ilişkin nesnel analizler” sağlayarak yönetimi akılcılaştırma söylemleri geliştirilmişti. Roosevelt'in bir danışmanının sözleriyle enstitüler, “iktidara, gerçeği makyajsız söylemeyi” amaç edinmişti.

5 - Think tank yerine kullanılabilecek bir başka terim üzerinde henüz uzlaşmamıştır. Amerikan literatüründe think tank yerine “Public Policy Research Institute” (Kamusal Siyasa Araştırma Enstitüsü) de kullanılmaktadır. William Safire think tankın “beyine, bir grup danışmanlara ya da övgü olarak hükümet ve savunma bağlantılı endüstriler için plan ve projeler üreten araştırma örgütlerine” atıfta bulunduğunu ifade etmiştir. 1950'lerde “ulusal ya da ticari sorunlara ilişkin çözüm önerileri ve fikirler veren araştırma enstitüleri ya da diğer komşu organizasyonları, yani disiplinlerarası bir araya getirilmiş uzmanlar takımı” olarak tanımlanan think tank, 1960'lı yıllarda “özel danışmanlar grupları” için kullanılmıştır. Kıta Avrupası'nda 1960'ların sonundan itibaren “Denkfabrik” (düşünce fabrikası) anlamına gelmiştir. 1967 tarihli SPIEGEL dergisinin Rand Corporation ile ilgili yazısında: “Firma, bin yaratıcı zihnin mesleki olarak düşünceler üretmesi için, yıllık milyarlarca doların harcadığı, yeni bir endüstri dalını temsil etmektedir... Aynı zamanda bu düşünce fabrikaları, Amerikan ekonomisini ve politikasını kendilerinden önceki askeri ve ekonomik önderlere göre çok daha derinden etkilemişlerdir” denmektedir (Der SPIEGEL, 1967: 124). Benzer sorunlar Türkçe isimlendirmede de yaşanmıştır. 1994 yılında Amerikalılarla ortak düzenlenen bir toplantıda think tank'ın karşılığı olarak hem “Politik Psikoloji Merkezi” hemde “Düşünce Üretim Merkezi” gibi terimler aynı anda kullanılmıştır (Nokta, 1994: 8-11). Levent Kavas ve Faruk Alpaya (1993: 18) ise Birikim Dergisi'nde çıkan yazılarında think tank yerine “düşünce küpü”nü yeğlemişlerdir. Bülent Peker ve Tanıl Bora (1999: 31) ise yine aynı derginin bir başka sayısında “akıl depoları”nı kullanmışlardır.

6 - Yönetim uzmanları, daha o yıllarda kamu politikaları ile ilgili reform çalışmalarına kamuoyunda destek bulma amacıyla her türlü araçtan (broşür, gazete, kitap, sergi vb.) sömürü derecesinde yararlanmaya başlamışlardır.

1929 Bunalımı, verimlilik vaatleri ve söylemlerinin politikacı ve yurttaşlar açısından çekiciliğini yitirmesine ve yeni bir politik uzmanlık döneminin belirmesine zemin hazırlamıştır. Uzmanların ilgileri toplumsal, politik ve ekonomik krizlerdeki değişimlere, “bilimsel planlamalara” doğru kaymış; ekonomik ve toplumsal planlama, hükümetin toplumsal hayat içindeki rolünün artırılması gerektiğine dair fikirlerle birarada gitmiştir. Ülke içinde yaşanan huzursuzluk, politik olana ve politik kurumlara olan inancın sorgulanmasına yol açınca, güvenin yeniden inşa edilmesinde uzmanlar öne çıkmıştır. Nitekim kriz sırasında Roosevelt ilk olarak, ülkenin önde gelen uzmanlarını ekonomik planlama yapmaları için biraraya toplamış ve kamuoyuna “brain trust” takımının sorunları biran önce çözeceği vaadinde bulunmuştur. Bu takıma oldukça fazla güvenen ve onlara sürekli danışmayı alışkanlık haline getiren Roosevelt, uzmanların önerileri doğrultusunda krizden çıkabilmek çeşitli programlar geliştirmiştir. Wilson döneminde ancak olağandışı gelişmelerde danışmanlık hizmetlerine başvurulmuş uzmanlar, Roosevelt’in iktidar yılları boyunca doğrudan hükümet kararlarını biçimlendirmişlerdir. Yine ilk kez bu yıllarda bilimsel araştırma enstitüleri, kamu politikaları üretme ve uygulama anlamında önemli roller oynamaya başlamışlardır. Sözü edilen bu enstitülere 1927 yılında think tank adını resmi olarak ilk defa kullanan Brookings Institution da eklenmiştir.

İkinci Dünya Savaşı ve onunla bağlantılı olan askeri ve ekonomik planlama verilerine duyulan ihtiyaç, savunma sanayinin savaş sonrası genişlemesi ile güçlenen Amerikan kapitalizminin “proje” zorunluluğu, politik hayatta büyük bir etki yaratan teknik nitelikli geniş bir tabakanın (yöneticiler, bilim adamları, mühendisler, akademisyenler) gelişmesine neden olmuştur. Kendilerini sadece uzmanlık alanlarıyla yani fizikçi, verimlilik uzmanları ya da psikolog olarak değil, “sosyal mühendisler” olarak tanımlayan bu teknik uzmanlara, bir süre sonra niceliksel araştırmalar konusunda yeni teknikler geliştiren, bu araştırmaların ışığında toplumsal süreçlerin nasıl işlediğini daha iyi anlamaya çalışan sosyal bilim kökenliler ve tarihsel olarak kökleri ticari promosyona dayanan teknikleri, iktidarın akılcılaştırılması amacıyla politik alana taşıyan politik iletişimciler de eklenmiştir. “Big Science” (Büyük Bilim Dönemi) olarak adlandırılan bu sürecin koruyucu şemsiyesi altında, savaş sonrası başlayan ve “Soğuk Savaş” yılları boyunca da devam eden ordu-endüstri-üniversite arasındaki ilişki, politik alan içinde uzmanların, politik danışmanların ve hükümet adına çalışan bilim adamlarının sayılarını ve etkilerini önceki dönemlerle kıyaslanamayacak ölçüde arttırmıştır (Habermas, 2001: 75).

2.2. 1950 Sonrası Think Tankların Gelişimi ve Yeni Muhafazakarlığın Politik Danışmanlığı Tanımlaması

1950 sonrası yıllar içinde niceliksel sosyal bilim yöntemleri ile çalışan politik bilim yönelimli danışmanlar politik gündemi belirlemiştir. Özellikle ABD’de Demokratların iş başında bulundukları sosyal devlet programı uygulamalarını gerçekleştirdikleri günlerde, uzmanlar reform politikalarının “itici gücü” haline dönüşmüşlerdir. Bell’in “ideolojinin sonu”⁷ tezini ileri sürdüğü, teknokrat yönetimi konusunun kamuoyunda tartışıldığı bu dönemde, uzmanlar Beyaz Saray ve Kongrenin yöneticileriyle el ele çalışırken, araştırma enstitüleri ve akademik dergiler de bilimselleştirilmiş bir politika olarak “reform sürecinin profesyonelleşmesi”ne katkıda bulunmuşlardır. Politik araştırma, think tanklar, üniversite

7 - İkinci Dünya Savaşı’ndan itibaren sosyoloji ve siyaset teorisi “ideolojinin sonu” ve “ideoloji sonrası” gibi tanımlarla yakından ilgilenmiştir. E. Shils, S.M.Lipset, R. Aron, H. Schelsky ve D. Bell gibi isimler bu tanımlarla ilgili çeşitli analizler geliştirmişlerdir. Ayrıntılı bilgi için bkz (Lompe, 1966). Teknolojik gelişmenin toplum yapısında, üretim ve birikim sürecinde ne türden değişimlere yol açacağı ve bu değişimlerin bütünüyle kültürü nasıl etkileyeceği soruları üzerinde durduğu “İdeolojilerin Sonu” (The End of Ideology) adlı kitabında Daniel Bell, gelişen teknolojiye bakarak yakın bir gelecekte ideolojilerin anlam ve etkilerini yitireceğini ileri sürmüştür (Şaylan, 2002: 43).

8 - “Reformun profesyonelleşmesi” kavramı D.P. Moynihan’a aittir. Bu ifade “devletleştirilmiş kapitalizmde reform girişimlerinin artık dışarıdan değil, içeriden yani devlet dairelerinde, konularında uzmanlaşmış meslek sahiplerinden geldiği” anlamında kullanılmıştır. Moynihan, daha sonraları bu kavramı, toplumsal sorunlar üzerinde uzmanlaşmış meslek gruplarının zümreye özgü özel çıkarlarının, politik reform girişimleri için belirli itici güç olması anlamında kullanmıştır (Dubiel, 1998: 136).

enstitüleri ve yönetsel danışmanlık firmaları için büyüyecekleri bir faaliyet dalına dönüşmüştür. Reform stratejilerinin bu profesyonelleşmesi, ülkenin en önemli araştırma üniversiteleri, hükümet yetkilileri ve think tanklar arasında bağların kurulmasını da harekete geçirmiştir.

ABD'de, 1907 ile 1950 yılları arasında sadece iki düzine kadar think tank kurulmuşken, 1950 sonrasında bu sayı katlanmış ve bilimsel danışmanlık kurumları anlamında think tanklar bir endüstriye dönüşmüştür. Think tank endüstrisinin bu oluşumunda yukarıda anlatılmaya çalışılan savaş sonrası askeri ve ekonomik planlama verilerine duyulan gereksinim, yönetenlerin kendilerini ve aldıkları kararları meşrulaştırma zorunluluğu, karar verme süreçlerinin karmaşıklaşması ve sosyal devlet etkinliklerinin artması önemli nedenlerdir. Donald Abelson ve Leon Mayhew'un da vurguladıkları üzere bu nedenler Avrupa¹⁰ için de geçerlidir. Ancak ABD için; savaş sonrası hegemonik güç olma arzusu, toplumsal hareketlerin ortaya çıkışı, Hükümet Dışı Organizasyonlar (NGO) için sağlanan vergi muafiyetleri ve en önemlisi yeni muhafazarlık gibi özgül gerekçelerde yukarıda belirtilen nedenlere eklenmelidir (Mayhew, 1997; Abelson, 1998).

ABD'nin uluslararası alanda dış ilişkilerini nasıl yürüteceği ile ilgili çıkmazları, yönetenlerin politik uzmanlara bağımlılığını arttırmış, dolayısıyla da RAND Corporation (1948), Foreign Policy Research Institute (1955), Center for Strategic and International Studies (1962) gibi enstitülerin kurulmasını sağlamıştır. İkinci Dünya Savaşı sonunda oluşan iki bloklu dünyada ABD, liberal demokrasiyi yerleştirmek için Truman Doktrini ve Marshall Planı gibi bir dizi yardım programı ile yeryüzüne yayılırken (Sander, 1991: 202-205), gittiği ülkelerin tarihi, gelenekleri ve alışkanlıkları ile ilgili bilgilere gereksinim duymuştur. Anılan enstitüler bu gereksinimleri karşılamak amacıyla dış ilişkiler konusunda uzmanlaşmıştır.

Ayrıca kamu bilincinde uyanan savaş karşıtı ve sivil haklar hareketlerin sistem için tehdit edici bir düzeye ulaştığı yargısı, ülke içi ve dışındaki politik karmaşanın dindirilebilmesi için “sokaktaki adamın” görüşlerine duyulan gereksinim, bu görüşleri irdeleyerek sentezleyen çeşitli think tankların kurulmasına olanak tanımıştır. Yine hükümet tarafından NGO'lara sağlanan kurumsal mali destekler ve vergi muafiyetleri de doğrudan bu organizasyonlara bağlı hareket eden think tankların kurulmasını teşvik etmiş ve kolaylaştırmıştır. Son olarak, sosyal devlet uygulamalarını eleştiren çeşitli muhafazakar akademisyenlerin (önceleri karşı çıkıp, sonradan destekledikleri) özerk araştırma enstitülerinde çalışmaya başlamaları, think tanklar üzerinden yürütülen danışmanlığı bir endüstriye dönüşmüştür.

ABD'de 1960'ların sonundan itibaren eleştirilerini sosyal devlet uygulamaları ve sosyal bilimcilerin yönetsel aygıt içinde uzman olarak kullanılmaları üzerine yoğunlaştıran yeni muhafazakarlar,¹¹ özellikle bilimsel politik danışmanlığı temsil eden demokrasinin geleceği için bir tehlike olarak görmüşler, uzmanları “yeni bir sınıf” olarak değerlendirip, “teknokratik iktidara” karşı uyarılarda bulunmuşlardır. Bu uyarılarda “yeni seçkinler”

9 - İktidarın ve yönetimin planlanabileceği ve böylece daha akılcı olabileceğinin kabulüne işaret eden “araştırma ve geliştirme” (Research and Development) bu dönemde think tankların temel sloganı haline gelmiştir.

10 - İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra think tanklar Amerikalılar tarafından Avrupa'ya bir bakıma “ihraç” edilmiştir. Ancak Avrupa'da bir denetim ve sorumluluk mekanizmalarının kurulması, parlamenter sistemin politik danışmanlık kurumlarıyla kendini ilişkilendirmekte zorlanması, politik partilerin daha disiplinli ve örgütlü olması, güçlü bürokrasinin varlığı, vergi sisteminin farklılığı gibi nedenlerle think tanklar Avrupa'dan çok bir Amerikan olgusudur.

11 - Irving Kristol, Edward Banfield, Daniel Moynihan ve Samuel H. Beer vd.

12 - Yeni sınıf, en tutucu biçimde Irving Kristol tarafından savunulmuştur. Kristol, üçüncü ve dördüncü sektörde yeni oluşmuş bütün meslek gruplarını, yaygın, düşünce ve sosyal bilim entelijansiyesinin tüm üyelerini, “yeni sınıf” içinde saymıştır (Dubiel, 1998: 137).

olarak tanımlanan uzmanlar, meşruiyetlerini ve otoritelerini “bilimsel bilgi” üzerine kurdukları ve yönetenleri yanlış yönlendirdikleri için birinci hedef olarak gösterilmiştir (Benveniste, 1972). Ancak yeni muhafazakarların bu yaklaşımı 1970'lerin ortalarından itibaren değişikliğe uğramış ve politik alanda yeni bir strateji geliştirmenin getirdiği dayatma (“düşünceler savaşı”nın önemine varma) ile pratik deneyimlerden uzak olarak tanımladıkları sosyal bilim kökenli politik danışmanlardan bu sefer kendileri yararlanmaya başlamışlardır. İş çevrelerinin, etkin politikacıların ve medya mensuplarının uyarıları sonucunda muhafazakar akademisyenler ve yazarlar, enstitülerde politik danışman olarak çalışmaya başlamışlardır. Bu amaçla iş adamlarından bağışlar toplanılmış, bazı üniversitelerin programlarına müdahale edilerek değiştirilmiş, araştırma ve projeler için kampanyalar düzenlenmiştir. American Enterprise Institute for Public Policy, Hoover Institution, Heritage Foundation gibi Cumhuriyetçi think tanklar iki işlevi yerine getiriyordu. Bu işlevlerden birincisi, ekonomi, politika ve bilim alanlarındaki muhafazakar temsilcilerin bir araya gelebildikleri bir ortam sağlamak, diğeri ise muhafazakar politikaları kamunun gündemine taşımaktır.

ABD'de muhafazakar stratejinin değişmesiyle birlikte, politik danışmanlığa karşı tutumlarda da 1980'lerden itibaren belirgin bir farklılık gözlemlenmiştir. Önceki yıllarda Brookings Institution, Council of Foreign Affairs ve Committee for Economic Development gibi enstitüler politik rollerine dair herhangi bir ipucu vermemeyi ve “tarafsızlık” maskesi altında çalışmayı prensip edinmişlerdi. Yaptıkları işi “iyi yönetim hareketi”nin bir parçası olarak göstermiş ve politika da kaliteyi yükseltmeye, politik temalara ilişkin nesnel bilgi ve analizler aktarmaya vurgu yapmışlardı. Bir politik organizasyon ile herhangi bir bağı rededen bu enstitüler, 80'ler ile birlikte politik eğilimlerini açıkça ifade etmeye başlamışlar ve hatta kendilerine “paralı asker” rolünü yakıştırmışlardır (Fischer, 1993: 37). Politik uzmanların kullanımı köken olarak Demokratların bir stratejisi olmasına rağmen, ancak 90'lı yıllardan itibaren, Demokrat Parti'nin iktidara gelmesinden sonra, “muhafazakarlar tarafından politize edilmiş olan think tank uzmanlarına” karşı bir hareket başlatılmıştır. Demokratların, Cumhuriyetçilerin ideolojik başarılarına karşı olarak kurdukları Progressive Policy Institute, tanınmış akademisyenleri, politik entelektüelleri, etkili medya çalışanlarını ve parti temsilcilerini bünyesinde toplamış ve muhafazakarlığa karşı alternatif politik stratejiler geliştirmiştir.

Bilginin bir mal ve hizmete dönüşmesinde ileri bir aşamayı temsil eden think tanklar, günümüzde politik uzmanların, emekli politikacıların, akademisyenlerin, medyanın önde gelen isimlerinin “sığınaklarından” biri haline gelmiştir. Bu sığınaklar; istihbarat, olasılık hesapları, stratejik öngörüler vb. işlevsel bilgileri “üreterek”, bunları, ihtiyaca, isteğe, siparişe göre “sunmakta”dır. Bugün ABD'de üç yüz büyük, birkaç yüz de küçük think tank politik karar verme süreçlerini etkilemek, gündeme yeni veya alternatif konular getirerek kamuoyu oluşturmak için çalışmalarını sürdürmektedir.

Günümüzde politik seçkinlerin dolaşımını da sağlayan, bir anlamda ülkeyi yönetenlerin yetiştikleri veya deneyim kazandıkları okul işlevini de görmekte olan think tanklar belli kategorilere ayrılmaktadır. Weaver'e dayanan kategorileştirmede; ilk sırayı belirgin, güçlü bir ideolojik angajmanı olmadan her müşteriye hizmet veren, ticari kazancı ve prestiji önemseyen “öğrencisiz üniversiteler” almaktadır. Kadrolarında emekli politikacı ve yöneticileri de barındıran bu kuruluşların ilk ve en eski örneği; New Deal ve sosyal devlet uygulamalarına karşı muhalefet eden Brookings Institution'dır. Yine muhafazakar eğilimi ile bilinen ve kamu politikalarının araştırılmasına yönelik faaliyet gösteren American Enterprise Institute (AEI) da bu kategori içinde yer almaktadır. AEI ve Brookings

Institution'dan farklı olarak Cato Institution liberal bakış açısını politikaları içinde kullanan ve savunan bir enstitüdür. Bu kategoriye Kıta Avrupası'nı temsilen İngiltere'den Royal Institute of International Affairs (RIIA), National Institute of Economic and Social Research (NIESR) ve International Institute for Strategic Studies (IISS); Almanya'dan ise Stiftung Wissenschaft und Politik (SWP) ve Deutsche Gesellschaft für Auswärtige Politik (DGAP) örnek olarak gösterilebilir. “Öğrencisiz üniversiteler”in projeler ve araştırmalar dışında başlıca gelir kaynakları özel vakıflardan, şirketlerden ve bireysel katkılardan sağlanan gelirler oluşturmaktadır. Eğer “müşteriye özel” veya gizli olarak sınıflandırılmamışsa yapılan çalışmalar monografiler, kitaplar ve akademik dergiler olarak duyurulmaktadır.

İkinci kategori de yer alan think tanklar, organizasyon olarak “bağımsız”, doğrudan bir parti ya da çıkar grubu altında görünmeyen, kazanç amacından çok ortak çıkarlar için çalıştıklarını ifade eden enstitülerdir. Her ne kadar bu enstitüler, örgütsel olarak bağımsız izlenimini uyandırsalar da ideolojik ve politik yönelimleri bellidir. Çok büyük bir sermaye ve insan kaynağına sahip olmadan bir anlamda “tek adam işletmesi” olarak başlayan bu enstitüler, zamanla gelişmiş ve “pazar” da yerlerini güvence altına almışlardır. Bu grubun içine örgütsel olarak özel işletmeler gibi çalışan, ancak işlevsel olarak think tanklarla kıyaslanabilir konumdaki kamuoyu araştırma şirketleri de dahil edilebilir. ABD'de bu tip think tanklar 1970'lerden sonra kurulmuş olup, bazı yazarlara göre de “düşünce pazarının” çeşitlenmesine öncülük etmişlerdir. Buraya örnek olarak, Heritage Foundation ve Institute for Policy Studies (IPS) gösterilebilir. İngiltere'de “yeni sağ” organizasyonlar olarak bilinen Adam Smith Institute (ASI), Centre for Policy Studies (CPS) ve Social Affairs Unit (SAU), Almanya'da ise Öko-Institut, Frankfurter Institut ve Institut für Strategische Analysen burada yer almaktadır.

Son kategoriye çıkar temelli enstitüler temsil etmektedir. Kıta Avrupası'nda bu enstitüler çoğunlukla sendikalar ya da partilere organik bağlarla bağlanmışlardır. Örneğin pazar ekonomisinin daha iyi işlemesini sağlamak ve iş çevrelerinin görüşlerini kamuoyuna duyurmak amacıyla kurulan Institut der deutschen Wirtschaft (IW), çalışanların sendikal haklarını savunan Wirtschafts- und Sozialwissenschaftliche Institut des Deutschen Gewerkschaftsbundes (WSI), sosyal demokratlara yakınlığı ile bilinen Friedrich-Ebert-Stiftung, Hristiyan Demokratların uzantısı gibi faaliyet gösteren Konrad-Adenauer-Stiftung, liberal partileri destekleyen Friedrich-Naumann-Stiftung. Bu türden enstitüler, bağlı oldukları ana organizasyonun politik hedeflerine ulaşmalarını sağlayacak yöntem ve söylemi geliştirmeyi amaç edinirler. ABD'de Demokrat Parti'nin muhafazakar kanadınca kurulan ve Democratic Leadership Council tarafından yönetilen Progressive Policy Institute (PPI), sendikaların yönetiminde çalışan Economic Policy Institute (EPI) bu kategoriye örnek oluştururlar. Üçüncü grupta yer alan enstitülere ABD'de “politik işletmeler” denilmekte ve halkla ilişkiler uzmanları ya da lobiciler ile aynı kategori içinde anılmaktadır.

Türkiye'de ise think tank kurulmasına yönelik ilk tartışmalar 1993 yılında başlamıştır. Bu tartışmalar, think tankın özellikle dış politika ve ekonomik (özelleştirme) programlarla ilgili çalışması üzerinde sürdürülmüştür. Ankara Siyasal ve Sosyal Araştırmalar Vakfı adıyla kurulması planlanan think tankın, bir vakıf çatısı altında faaliyet göstermesi ve içinde ABD'li uzmanlar dışında Türk akademisyenlerin, politikacıların ve askeri yetkililerin yer alması amaçlanmıştır (Nokta Dergisi, 6-12 Şubat 1994: 11). Günümüzde Türkiye'de think tank anlamına gelebilecek kuruluşlar dörde ayrılabilir. Birinci grupta yer alanlar askeri ve sivil yönetim kuruluşları olarak iç ve dış politikaya dair stratejik öngörüler gerçekleştirmektedir. Genelkurmay Başkanlığı'nın Stratejik Araştırmalar Etüd Merkezi (SAREM), Harp Akademileri'nin Stratejik Araştırmalar Enstitüsü ve İçişleri Bakanlığı'na

bağlı Strateji Merkezi bu türdendir. İkinci grupta yer alanlar üniversitelerin kurdukları merkezlerdir. Dış ilişkilerin stratejik boyutlarından, politik ve ekonomik öneriler geliştirmeye kadar çeşitli çalışma alanlarına sahip olan bu merkezler şunlardır; Yıldız Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi ve Beykent Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi (Büsam). Üçüncü grupta yer alan ve Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi'nin (ASAM) temsil ettiği kuruluşlar ise bir yandan ideolojik misyonu olan, diğer yandan da hükümete ve orduya dışarıdan hizmet verenlerdir. Dördüncü grupta ise Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı (TESEV) ile Toplumsal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı (TESAV) gibi vakıflar yer almaktadır. Kendilerini “düşünce üretim merkezi” olarak tanımlayan ve bilimsel araştırmalar ile politik kararlar arasında bağ kurmayı ve danışmanlık hizmeti vermeyi amaçladıklarını ifade eden bu vakıflar da akademisyenler, iş adamları, gazeteciler, bürokratlar ve politikacılar bir arada çalışmaktadır. Bağışlar ve katkılardan ayrı olarak bu türden vakıfların başlıca gelir kaynağını yerli/yabancı kuruluşlara yapılan araştırmalar ile verilen danışmanlık hizmetleri oluşturmaktadır. Konferans, açık oturum, seminer ya da yuvarlak masa toplantıları düzenleyen bu vakıflar, yaptıkları araştırmaları yayınlamaya kamuoyunun ilgisini çekmeye çalışırlar. Weaver'in kategorileştirmesinde “öğrencisiz üniversiteler” ile ikinci gruptakilerin bir karması olan bu türden kuruluşlar, Türkiye'de oldukça yaygındır.

Temel işlevlerini yerine getirirken think tanklar politik yetki sahipleri dışında medya ile de yakınlaştırmıştır.¹³ Medya, kamuoyunun ilgisini çekmenin yanı sıra, sürekli finansman (proje, bağış, araştırma) sağlamanın da bir aracı olarak kullanılmaktadır. Tecimsel medya kuruluşları ile düşünce kuruluşları arasındaki ilişkiler, uzmanlık bilgisinin kamusal dolaşımdaki sürekliliğini yoğunlaştırmakla kalmamış, düşünce kuruluşlarının haklılaştırılmasını mümkün kılmıştır. Politik sorumlulukları belirsiz ve kamu denetimlerine kapalı ya da sınırlı olarak denetlenebilen bu kuruluşlar, tecimsel medya aracılığıyla sahip oldukları bilgilerin bir kısmını yurttaşlar ile paylaşıyorlarmış gibi yapmak olanağını sahip olmuşlardır.

3. İktidar Seçkinleri Ağı İçindeki Yeni Seçkinler ve Think Tanklar

Tecimsel medya, ekonomik güç odakları, politik parti lider çevresi ile yakın işbirliği içinde varlık kazanan think tankların 1970'lerin ortalarından itibaren ABD'de kazandığı güçlü konum, bu çalışmanın başında belirtildiği gibi rekabet halindeki güçlü oyuncular aracılığı ile politika alanında gelişmeleri açıklamaya çalışan çoğulcu yaklaşımların dikkatini çekmiştir.

Uzmanların sundukları hizmetleri organize etme ve denetleme bakımından önemli ve başarılı bir deneme olarak değerlendirilen think tanklar, çoğulcu yaklaşımlar da iki açıdan incelenmiştir. Birincisinde politik sisteme erişim için think tanklar ve aralarındaki rekabet ele alınmıştır. Burada think tankların yapıları, politik kurumlarla ilişkileri, politik alan

¹³ - New America Foundation'ın kurucusu olan Ted Halstead: “Başarının bir göstergesi de gazete ve televizyonlarda hakkımızda çıkan veya yayımlatabildiğimiz haberlerdir. Geçen yıl büyük gazetelerde enstitü kaynaklı baş makale sayısı, eski think tankların tamamının sayısından daha fazlaydı” (Die Zeit, 2001:6). İki yüz kişilik bir kadroya sahip olan Heritage Foundation, her yıl on dört çalışanını, enstitüyü medya üzerinden duyurmak ve ileri gelen isimlerini medyaya yerleştirmek için halkla ilişkilerde görevlendirmektedir. Anlaşılan da büyük bir başarıyla, çünkü ülkenin önde gelen gazetelerinde 2004 yılında Heritage, haftada 40 kez haber olmuş ya da isim olarak geçmiştir. Ayrıca yine Amerika'nın en çok izlenen haber kanalı “Fox News” da Heritage yorumcuları sürekli konuklar olarak araştırma raporları hakkında bilgi vermektedir.

Think tank etelektüelleri, etkileyici uzman görünüşleriyle, ideolojik içeriği, politik sonuçları olan tercihleri medya da yansız veriler olarak takdim etme yeteneğine sahiptir. Uzmanlık bilgisini sorgulamak yerine, kullanmayı tercih eden medya, think tank uzmanlarına tanınırlık dışında, ünvanlarını “kamusal sermayeye” dönüştürebilecekleri bir aracılık işlevini de görür. Buna karşılık medya açısından uzmanlar, Bourdieu'nun sözleriyle, yüksek hızdaki düşünmeye alışmış “bons clients”lerdir. (Bourdieu, Televizyon Üzerine, 2000). Bilimsel yetkinliklerini sürekli yeniden inşa eden medya uzmanları, düzenli olarak programların konukları yapıp alanları dışında da düşünceleri öğrenilmeye çalışır. Bu sayede haber elde etme yelpazesini genişletmeye çalışır. Gellner her iki taraf arasındaki bu ilişkiyi “seçkinler kardeşliği” olarak tanımlamıştır (Gellner, 1995:30).

içindeki konumları ve önemleri gündeme gelmiştir. İkincisinde ise think tanklar “düşünce pazarı” çerçevesinde ele alınarak, bu pazara girişin nasıl sistemi çoğulcu hale getirilebileceği tartışılmıştır (Stone, Denham ve Garnett, 1998: 14). Normatif olan bu çalışmalar, think tankların daha açık, katılımcı ve eğitilmiş bir nüfusun yaratılmasına yardımcı olduklarını ve politik gündem üzerindeki güçlü tekno-bürokratik, korporatif, medyatik çıkarlara karşı alternatifler sunduklarını belirtmişlerdir.

Think tanklar arasında daha iyi olma, daha çok gündem belirleme amaçlı rekabetin “görünmeyen bir elin” rehberliğinde düzenlenebileceğine inanan çoğulcu yaklaşım, bu enstitülerdeki çalışmaları beş basamaklı bir model çerçevesinde açıklamıştır. Buna göre ilk basamağı ağırlıklı olarak sosyal bilimcilerden ve akademisyenlerden oluşan uzmanlar grubunun politik yetki sahipleri tarafından çağrılmaları oluşturmaktadır. İkinci basamakta uzmanlar, zamanlarının büyük bir bölümünü toplumsal bir sorunu tanımlayarak ve inceleyerek geçirirler. Bu sorun daha sonra taslak haline getirilir ve belirli politik reformların gerekliliği duyurulur. Üçüncü basamakta ekonomik ve politik seçkinler daha büyük bir grup olarak bir araya gelir ve sorunu tartışır. Burada amaç, bir uzlaşma yaratmak ve koalisyonu genişletmektir. Bilgiler, sunumlar ve varsayımlar dördüncü basamakta derlenir ve programlar haline getirilir. Son basamakta ise öneriler, geliştirilen stratejiler vb. büyük bir reklam ve halkla ilişkiler kampanyası ile medya üzerinden kamuoyuna duyurulur. Böylelikle üniversiteler, hükümet birimleri ve özel sektör arasında “köprü” görevini üstlenen think tanklar, araştırmalarını kamunun bilgisine ve hizmetine sunar (Frey, 1992: 224-243; Mayntz, 1994: 17-29; Fischer, 1993: 25-26).

Çoğulcu yaklaşım ve bu yaklaşımdan beslenen eğilimlerdeki temel sorun, iktidar kullanımı bağlamında rekabet halindeki politik güçlerin karşılıklı mücadelelerinin ve politik temsile yönelik etkilerinin yanlış değerlendirilmesinden kaynaklanmaktadır. Bu yaklaşım, bütün grupların politik sisteme eşit erişim olanağına sahip olduğu gibi naif bir düşünceye bağlıdır. Oysa böyle bir eşitlik olmadığı gibi, politik gündem yapısal iktidara sahip grup seçkinleri tarafından çarpıtılmaktadır. Think tanklara “bilgi üretme-sunma ve yaygınlaştırma” rollerini yükleyen ve karar verme süreçlerini bu enstitüler ile birlikte tanımlayan yaklaşım, politikanın giderek teknik algılanışı ve sorunların toplumsal bağamlarından kopartılması konularına ilgisiz kalmaktadır. Beş basamaklı model çerçevesi içinde sunulan çalışma biçimi ise, politik uzmanların oynadıkları merkezi rolü yeterince değerlendirememekte, uzmanların politik işlevlerini ve ilişkilerini açıklamakta ise yetersiz kalmaktadır. Ayrıca çoğulcu yaklaşım “düşünce pazarı” ya da “görünmeyen el” gibi söylemleri yücelterek pazar rekabetini politik alana taşımaktadır.

(Neo-) Marksist etkiler taşıyanlarla, seçkinler üzerine çalışan yazarları buluşturan bir diğer yaklaşım ise, iktidarın belirli seçkin grupları arasında paylaşıldığı saptamasından hareket eder ve politik gücün, politik iktidar konumlarını denetleyerek ve karar alma mekanizmalarına doğrudan müdahale edilerek ele geçirildiğinin altını çizer.¹⁴ Bu çerçevede ABD’de belirli bir iktidar ağının kurulduğu ve bu ağın politik planlama süreçlerinde önemli roller üstlenen organizasyonlar tarafından sağlandığı vurgulanır (Hoffmann-Lange, 1992: 29-33; Wasserman, 1991).

Sözü edilen bu iktidar ağının seçkin gruplarını tanımlayabilmek ve aralarındaki ilişkileri çözümleyebilmek için “halka modeli” geliştiren yazarlar, uzmanları ve

14 - Bu yazarların çoğu C. Wright Mills’in “İktidar Seçkinleri” adlı kitabından etkilenmiştir. Mills’e (1974) göre modern toplumun başlıca kuruluş ve hiyerarşilerinin komuta yerlerinde bulunan iktidar seçkinleri; politika, ekonomi ve askeri çevrelerden gelen üst düzey kimselerden oluşmaktadır. Toplumsal yapının stratejik mevkilerini yöneten bu kişiler “iç içe geçmiş üç çember” şeklinde örgütlülmüştür. Mills’e göre danışmanlar, uzmanlar ve sözcüler kurumsallaşmış iktidar seçkinleri topluluğu içinde mevcut olan gerginliği gidermekte, seçkinlerin düşüncelerine ve kararlarına aracılık edip onlara yardımcı olmaktadır.

danışmanları da bu model içinde ele almışlardır (Domhoff, 1993; 170-182; Krymanski, 2003). Buna göre halkanın merkezinde mali güce sahip olan zenginler ile onların toplumsal ve kültürel ağları bulunmaktadır. Merkezin hemen dışındaki halka, ekonomi ve bankacılık sektöründen gelen ve merkezdekilerle birlikte üst sınıfı/ortak topluluğu oluşturan üst düzey yöneticilere aittir. Üçüncü grup, dağıtım gücü olup, bir hizmet sınıfı işlevi görür ve toplumsal değerlerin eşit dağıtıldığı izlenimini uyandırır. Halkanın en dışında ise teknokratların ve hizmetlilerin faaliyetlerini belirleyen bilgi ve iletişim gücü bulunmaktadır. Politik danışmanlarca, uzmanlarca ve toplumun tüm alanlarından (bilim, medya, kültür, teknik) gelen yardımcılarca oluşturulan bu seçkin topluluk, kültürel sermayeleriyle diğer halkaları birbirine bağlar ve halkalar arasındaki iletişimi kurarak, ortak politik söylemlerin geliştirilmesine öncülük ederler.

Halka modeli çerçevesinde think tanklar, iktidar seçkinleri ağı içinde yer alan ve büyük bir sermaye gücüne dayanan danışmanlık organizasyonları olarak değerlendirilmiştir. Policy Planning Groups (Siyasa Planlama Grupları) olarak tanımlanan think tanklar, ekonomi ve politikanın önde gelen temsilcilerinden seçilmiş kişilere kendi çıkarlarını ve aktivitelerini kamuoyunun gündemine sokabilecek mekanizmalar sunan, “yeni seçkin”lerin oluşturdukları organizasyonlardır. Sözü edilen bu organizasyonlar, bir ağ ile iktidar seçkinlerine ve onların kurumlarına bağlanmıştır. Politik süreç içindeki gücün gerçek taşıyıcıları olan think tanklar, özel sektörün enformasyon sistemini iktidar sistemi ile birleştiren ve politik seçkinlere yön bulmalarında kolaylık sağlayacak olan bilgi ve katkılar sağlayan bir yapıdadır.¹⁵

Merkezi koordinasyon ve yönlendirme aracı olarak think tanklar, kendi içlerinde sürekli bir bütünlük arz etmeyen seçkinlerin politik etkilerini geçerli kılmak için çabalar. Bu bakımdan AEI veya Brookings benzeri bilinen think tanklar iktidar seçkinlerinin (ekonominin, bankacılık sektörünün, üniversite rektörlerinin, vakıf başkanlarının, hukuk büro yöneticilerinin, etkili medya personelinin ve seçilmiş politikacılarının üst düzey temsilcileri) resmi olmayan sözcüleridir de aynı zamanda. Bu think tanklar, liberal ve muhafazakar seçkinler arasında mücadelelere neden olan kamu politikaları konusunda sürekli oylamalar gerçekleştirerek, seçkinler arasında “uzlaşma yaratmaya” çalışırlar. Domhoff ve Dye, seçkinlerin, enstitüleri, aralarındaki çatışmaları asgariye indiren mekanizmalar olarak gördüklerini ifade ederler (Domhoff, 1986; Dye, 1976; Dye, 2003; Dye ve Zeigler 1993).

İktidar seçkinleri içinde politikacılar ağırlıklı olarak yasa tasarılarıyla ilgilenirken, think tank uzmanları da yasa önerilerinin hazırlanması, uygun gerekçeler ile donatılması ve etkin sunulması gibi politik süreç içindeki ön hazırlıkları yerine getirirler. Politik danışmanların ve uzmanların ön hazırlıklar ile uğraştıkları think tanklar günümüzde politik karar verme süreci içinde neredeyse gerçek karar vericilere dönüşmüşlerdir. “Siyasa planlama organizasyonları sadece varolan seçkinlerin konumlarını yansıtmazlar. Buralar, uzlaşımın sağlandığı, yönlendirmelerin açığa çıktığı ve eylem için önerilerin hazırlanıp duyurulduğu yerlerdir. Çoğu siyasa organizasyonların, doğrudan ya da dolaylı olarak sermaye çıkarlarıyla işbirliği yaptıklarına, yirminci yüzyıl Amerikasında belirli sınıfsal sorunları devlet politikalarının içine tercüme ettiklerine dair deliller vardır” (Pesheck, 1987: 3 ve 13).

15 - Heritage Foundation'ı kuranlardan biri olan Paul Weyrich'in yıllar önce söylediği “Bizler varolan durumu korumak için çalışmıyoruz. Bizler radikaliz ve ülkenin iktidar yapılarını yıkmak istiyoruz” cümlesi think tankların gerçek gücü hakkında fikir vermektedir. Think tanklar içinde en büyük bütçeye sahip olan ve kendisini muhafazakar devrimin şövalyesi olarak adlandıran Heritage, aynı zamanda cumhuriyetçi iktidarların hükümet programlarını yönlendiren organizasyondur. Özellikle 1970'lerin sonunda gündeme getirdikleri daha az devlet, daha az vergi, ama ulusal güvenlik için daha çok para söylemiyle muhafazakarlara yönelik politikalar üreten enstitü, bin yüz sayfalık çalışmasıyla da muhafazakar hükümetlerin izlediği -Reagan yönetimi bu raporun % 60'ını uygulamıştır- temel başvuru kitabını hazırlamıştır.

İktidar seçkinlerinin ana bileşenlerinden biri haline gelen think tanklar, seçkinler ve onların düşünceleri için uzlaşımı inşa eden organizasyonlardır. Bu uzlaşımı politik danışmanlar, özel çıkarları kamusal çıkarlar gibi sunarak ve uygun politik söylemler geliştirerek gerçekleştirirler. Yeni programlar ve uzun dönemli planlar üzerinden politik ekonominin sorunları kamu politikasının idare edilebilir hedeflerine dönüştürülür. Bu dönüştürme süreci iktidar seçkinleri tarafından sürdürülürken, kamuoyu ve hatta bazı hükümet yetkilileri bile dışarıda bırakılır. Bunun temel nedeni ise, ağ sisteminin organize olmamış, zayıf bir biçimde finanse edilmiş ve yeteneksiz olarak değerlendirilen parçaları dışlaması ve ancak yeteneklileri, bilgi sahibi olanları ve güçlü olanları kapsamasıdır. Dahası think tanklar, iktidar seçkinleri arasında ortak ekonomik çıkarlar ve politikalar üretme konusunda oydaşma olmadığı durumlarda da, konular üzerinde görüş birliği ve tutarlılık sağlamak için “araştırma, danışma, müzakere” yaparak, seçkinler arasındaki “söylem bütünlüğünü” yeniden inşa etmektedirler.

Hükümet faaliyetlerinin temelinde yatan politik gündemin, yoğun olarak seçkinlerce oluşturulduğu ve onaylandığı gerçeğini görmezden gelen çoğulcu yaklaşımla karşılaştırıldığında, bu bakış açısı daha çözümleyici bir analiz çerçevesi sunmaktadır. Her ne kadar bazı yazarlar bu yönelimi, seçkinler arası politik farklılıklara yeteri kadar önem vermediği ve seçkinler arası mücadelerleri think tanklar benzeri organizasyonlar içinde çözümlenebileceğine inandığı gerekçesiyle eleştirirler de (Fischer, 1993: 34-35), iktidar ağı içindeki yeni seçkinler yaklaşımı, günümüz modern demokrasilerinde politik danışmanlık kurumları ve rollerine dair zihin açıcı olmaya devam etmektedir.

4. Sonuç

Amerikan politika bilimi alanında egemen yönelimlerden biri olarak beliren çoğulcu yaklaşımların, uygulama amaçlı bilimsel araştırmaların yapılabildiği, bağımsız düşüncelerin geliştirilebildiği, karar vericilerin kullanımı için kendiliğinden bilgilerin sunulduğu bir mekan olarak think tank anlayışı özellikle son yirmi içinde geçerliliğini tamamen yitirerek, yerini iktidar ağının bir uzantısı gibi çalışan, seçkinler arasında koordinasyonu sağlamanın ve yönlendirmenin yanı sıra, çeşitli politik-ekonomik öneriler de geliştiren think tank anlayışına bırakmıştır. İktidar seçkinleri ağının önemli bir parçasını oluşturan think tank çalışanları, seçkinler arasındaki ekonomik, politik ve kültürel sermaye güç oyununda kültürel sermaye sahipliğini temsil etmişler ve halen etmektedirler.

Think tanklar, büyük bir sermaye gücüne dayandığından ve yine bağış, proje veya araştırma yöntemleriyle ekonomik ve politik seçkinler tarafından sürekli desteklendiklerinden, araştırma sonuçları müdahaleye açık ve çıkar ilişkisi içinde üretilmektedir. Ve yine araştırmalar, kamusal hedeflerin formüle edilmesinden çok seçkinlerin amaçlarını gerçekleştirmek için izlenecek alternatif yol ve stratejiler üzerine yoğunlaşmıştır. Modern demokrasilerde politik etkisini genişletmek ve politik argümanları için ilgi uyandırmak seçkinlerin de temel amaçları içinde olduğundan, politik seçkinler arasında uzmanlar/danışmanlar için bir rekabet yaşanmaktadır. Bu rekabet, üniversitelerde okuyan “parlak” öğrencilerin kazanılması için kürsülerin kurulması ve derslerin okutulmasından, medya üzerinden enstitülerin reklam ve halkla ilişkilerine kadar uzamaktadır.

Think tankların politik süreç içerisinde itici güce dönüşmeleri, kamuoyu/oyları ve politik partilerin politik alan içindeki konumlarını zayıflatmıştır. Politik sorunlar ve çözüm önerileri geleneksel biçimlerle örneğin, kamuoyu/oyları ve parti kararları ile gündeme in bir

getirilememekte, günümüzde artık kamusal tartışmalardan bağımsız olarak politik danışmanlık hizmeti veren enstitüler üzerinden gerçekleşmektedir. Yine bu süreç, politik partilerin politik iddiaları ileri sürme ve seçkinlerin dolaşımını sağlama gibi işlevlerinin de think tanklarca üstlenilmesine yol açmıştır. Think tankların politik partilerin işlevlerinin bir kısmına sahip çıkmaları, kapitalist sistem içindeki demokratik meşruiyet mekanizmalarının zaafılarını kapatmak yerine, sistemin meşruiyet krizinin derinleşmesine katkıda bulunmuş gibi gözükmektedir. Yurttaş denetimine tamamen kapalı ve gizliliği ticari sır ya da güvenlik ilkeleri nedeniyle yeğlemeleri yüzünden John Keane'in (1991: 93) belirlediği üzere bu kuruluşların, "demokratik rejimlerin göbeğindeki despotik çekirdeğin" güçlenmesine sebep oldukları ve "demokratik Leviathan çağının" öncü kuruluşları oldukları söylenebilir. Think tank ve benzeri kuruluşların bilgi-enformasyon birikimlerini yurttaş topluluklarına denetime ve erişimine açmaları, bu bilgi ve enformasyon birikiminden yararlanabilecek toplulukları güçlendirmeleri yolundaki Jürgen Habermas'ın (1993: 75-89) önerileri, bugün de geçerliliğini özellikle, bu kuruluşların mutlak, tek, kutsal bilimsel bilgi üretim merkezleri olarak anlaşıldığı ve onaylandığı Türkiye'de daha da hissedilir bir biçimde korumaktadır.

Kaynakça

- Abelson, D.E. (1998) "Think Tanks in United States", (der.) Stone, D., Denham, A. ve Garnett, M., **Think Tanks Across Nations** içinde, Manchester, New York: Manchester University Press.
- Benveniste, G. (1972), **The Politics of Expertise**, San Francisco: Boyd and Fraser.
- Bourdieu, P. (2000), **Televizyon Üzerine**, çev. Turhan Ilgaz, İstanbul: YKY.
- Clemons, R.S. ve McBeth, M.K. (2001), **Public Policy Praxis**, Prentice-Hall.
- Der Spiegel**, 1967, nr.2, s.123.
- Die Zeit**, 2001, nr. 29, s. 6.
- Die Zeit**, 1969, nr. 38, s.5
- Dewe, B. (1998), **Beratende Wissenschaft: Unmittelbare Kommunikation zwischen Sozialwissenschaftlern und Praktikern**, Göttingen.
- Domhoff, W.G. (1986), **Who Rules America Now?** New York, London, Sydney: Simon and Schuster.
- Domhoff, G.W. (1993), "The American Power Structure", Marvin E. Olsen, Martin N. Marger, **Power in Modern Societies** içinde, San Francisco, Oxford: Westview Press, 170-182.
- Dubiel, H. (1998), **Yeni Muhafazakarlık Nedir?**, (çev.) Erol Özbek, İstanbul: İletişim.
- Dye, T.R. (2003), **Politics in America**, Englewood Cliffs: Prentice Hall.
- Dye, T.R. ve Zeigler, H. (1993), **The Irony Of Democracy**, Belmont, California: Wadsworth Publishing Company.
- Dye, T.R. (1976), **Who's Running America?**, Englewood Cliffs: Prentice-Hall.
- Fischer, F. (1993), "Policy Discourse and the Politics of Washington Think Tanks", (der.) Frank Fischer, John Forester, **The Argumentative Turn in Policy Analysis and Planning** içinde, London: UCL Press.
- Fischer, F. (1990), **Technocracy and the Politics of Expertise**, London and New York: Sage Publications.
- Frey, R. (1992), "Politikwissenschaft und Politikberatung", (der.) **Bellers/Robert Politikwissenschaft I** içinde, Hamburg: Lit Verlag, 224-243.
- Gellner, W. (1995), **Ideenagenturen für Politik und Öffentlichkeit**, Opladen:

Westdeutscher Verlag.

Habermas, J. (1993), **İdeoloji Olarak Teknik ve Bilim**, (çev.) Mustafa Tüzel, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Kavas, L ve Alpkaya, F. (1993), “‘Terör’ ya da ‘Mülkün Temeli’ Üzerine”, **Birikim** içinde, 55, 10-21.

Keane, J. (1991), **Medya ve Demokrasi**, (çev.) Haluk Şahin, İstanbul: Ayrıntı.

Krastev, I. (2001), “Think Tanks: Making and Faking Influence”, **Southeast European And Black Sea Studies** içinde, 1 (2), 17-38.

Krymanski, H.J. (2003), “Herrschende Klasse(n)”, (der.) W. F. Haug, **Historisch-Kritisches Wörterbuch des Marxismus** içinde, Bd. 6, Berlin.

Lange-Hoffmann, U. (1992) Eliten, **Macht und Konflikt in der Bundesrepublik**, Opladen: Leske+Budrich.

Lompe, K. (1966), **Wissenschaftliche Beratung der Politik**, Göttingen: Verlag Otto Schwartz und Co.

Mayhew, L.H. (1997), **The New Public**, Cambridge, New York: Cambridge University Press.

Mills, C.W. (1974), **İktidar Seçkinleri**, (çev.) Ünsal Oskay, Ankara: Bilgi Yayınevi.

Murswieck, A. (der.) (1994), **Regieren und Politikberatung**, Opladen: Leske+Budrich.

Nimmo, D. ve Combs, J.E. (1992), **The Political Pundits**, New York: Praeger.

Nokta Dergisi, 6-12 Şubat 1994.

Peker, B. ve Bora, T. (1999), “Medeni Dünya'nın Kapısında Türkiye ve İnsan Hakları”, **Birikim** içinde, 128, 31-38.

Pesheck, J.S. (1987), Policy Planning Organizations: **Elite Agendas and America's Rightward Turn**, Philadelphia: Temple University Press.

Ricci, M.D. (1993), The Transformation of American Politics, **New Heaven and London**: Yale University Press.

Sander, O. (1991), **Siyasi Tarih 1918-1990**, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

Stone, D., Denham, A. ve Garnett, M. (1998), **Think Tanks Across Nations**, Manchester, New York: Manchester University Press.

Şaylan, G. (2002), **Postmodernizm**, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

Wasserman, G. (1991), **The Basics of American Politics**, New York :Harper Collins Publishers.

Von Wulffen, K. (1996), **Politikberatung in der Demokratie**, Berlin: Duncker, Humblot.

Ekofeminizm: Kadın-Doğa İlişkisi ve Ataerkillik

Oya Beklân Çetin
obcetin@anadolu.edu.tr

Ecofeminism: Women-Nature Connection and Patriarchy

Abstract

Ecofeminist analysis of environmental problems is the most challenging argument to the other environmental outlooks. Ecofeminism, as a combination of different feminist approaches by environmental perspectives envisions twin oppression of women and nature. The aim of this study is to examine the basic premises of Ecofeminism, and solutions to environmental problems proposed by Ecofeminist perspective.

Key Words: Ecofeminism, Women-Nature Connection, Patriarchy

JEL Classification Codes: A12, A14, D62, Z12, Q56, Q57

Özet

Çevre problemlerinin Ekofeminist çözümlemesi çevre yaklaşımlarına en güçlü muhalefeti oluşturur. Farklı Feminist bakış açılarının çevre yaklaşımları ile bir araya gelmesinden oluşan Ekofeminizm kadın ve doğanın çifte sömürsünü öngörür. Bu çalışmanın amacı, Ekofeminizmin temel öncüllerini ve Ekofeminist bakış açısından çevre problemlerine önerilen çözümleri incelemektir.

Anahtar Sözcükler: Ekofeminizm, Kadın-Doğa İlişkisi, Ataerkillik

1. Giriş

II.Dünya Savaşı sonrası dünyada meydana gelen hızlı nüfus artışının doğal kaynaklar üzerinde yarattığı baskı, gelişmiş ülkelerde endüstriyel ürünlerin kullanımının artması, nükleer silahlar ve nükleer enerji kullanımı nedeniyle atıkların yarattığı kirlilik yeryüzünde insanlar da dahil olmak üzere tüm yaşam formlarını yok olma tehlikesi ile karşı karşıya bırakmıştır. Tehlikenin insan eylemlerinden kaynaklandığı konusunda görüş birliği bulunmaktadır. Ancak, söz konusu eylemlerin kökenleri, insan yaşamını sürdürmek için gerekli olup olmadıkları, eylemleri şekillendiren ve yönlendiren süreçlerle, ortaya çıkan tehlikenin giderilebilmesi için önerilen çözümler konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Çevre yaklaşımları adı altında toplanabilecek tüm farklı görüşlere en güçlü muhalefet çevre sorunlarına feminist bakış açısı getiren Ekofeminizmdir. Ekofeministlerin çevre sorunlarını kadın sorunlarıyla birlikte ele almalarının nedenleri, çevre sorunlarının kadın sorunları haline geldiği süreçler ve Ekofeminizmin içindeki farklı yaklaşımların çevre sorunlarına önerdikleri çözümler bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Öncelikle Ekofeminizmin kendi içindeki temel görüş ayrılıkları sınıflandırılacak, daha sonra da sınıflandırmalar dikkate alınarak yukarıda belirtilen nedenler, süreçler ve çözüm önerileri değerlendirilmeye çalışılacaktır.

2. Gelişmiş Ülkelerde Ekofeminizm

Ekofeminist yazında kabul gören genel düşünce Ekofeminizm teriminin ilk olarak Françoise d'Eaubonne tarafından 1974 yılında *Le Feminisme ou la Mort* adlı çalışmasında kullanıldığı yönündedir. Mellor'a (1996:149) göre, D'Eaubonne çevresel yıkımın nedeni olarak erkek kontrolündeki üretim ve kadın cinselliğinin yol açtığı artık üretim ve aşırı nüfus artışını gösterir. Sorun birey olarak erkekler değil, ataerkilliktir. Kadınlar ve çevrenin özgürleşmesi için erkek gücünün yerine toplumsal cinsiyete dayanmayan eşitlikçilik ve kadınların liderliğinde ekolojik devrim önerir. Kadınların bu dönüşümdeki rolü, erkek gücünün yerine kadın gücünü koymak değil, toplumsal düzeni yeniden şekillendirmek ve formüle etmektir.

Diğer taraftan Carolyn Merchant (1996:5), Ekofeminizmin Ynestra King tarafından 1976'da Vermont Sosyal Ekoloji Enstitüsünde geliştirildiğini belirtir. Buna karşılık Barbara Holland-Cunz ve Ariel Salleh'e göre Ekofeminist hareket 1970'lerin ortalarında dünyanın çeşitli bölgelerinde kendiliğinden başlamıştır.

Ekofeministler çevre sorunlarını kadın sorunları ve kadınların kurban edilmesi olarak görürler. Çünkü kadınlar zehirli atıklar ve kirlilik nedeniyle hastalanırlar, aç kalırlar, kıtlık ve kuraklık yaşarlar, ölürlar, doğurganlıkları tehdit altındadır. Üstelik kendileri bu kadar mağdur durumdayken bile çocukların, hastaların ve yaşlıların bakım ve desteklenmesinden sorumludur. Çevre sorunlarının kadın sorunları haline gelmesinin ve kadınların mağduriyetinin nedeni ataerkilliğin kadın ve doğa arasında yakınlık oluşturarak her ikisini de tahakküm altına almasıdır. Ataerkillik tarafından kadın ve doğanın ikili sömürüsü Ekofeminizmin temel bakış açısıdır.

Diğer yaklaşımlarda olduğu gibi Ekofeminizmin kendi içinde de görüş farklılıkları bulunmaktadır. Bu farklılıklar kadın ve doğa arasında kurulan yakınlığın kökleri ve hangi süreçlerin etkili olduğu konularına odaklanmıştır.

Ekofeminizmin içindeki birinci ayrım (Biehl, 1991:5-19) kadınların erkeklerden

farklı psikolojik ve biyolojik özellikleri olduğunu vurgular. Kadın ve doğa arasında kurulan yakınlığın temelinde kadın psikolojisi ve biyolojisinin farklılığı bulunmaktadır. İkinci ayırım içinde yer alan Ekofeministler kadın-doğa yakınlığının ataerkillik tarafından tarihsel ve toplumsal süreçlerde oluşturulduğunu savunurlar. Ekofeministler arasındaki üçüncü ayırım her iki yaklaşımdaki temel zıtlık arasında köprü oluşturmaya çalışır. Mellor ve Merchant gibi Ekofeministlerin yer aldığı bu ayırmada, kadın-doğa yakınlığının köklerinin kadın psikolojisi ve biyolojisinde bulunduğu ancak bu yakınlığın maddi temelinin tarihsel ve toplumsal süreçler içerisinde oluşturulduğu belirtilir. Üçüncü dalga feminizm olarak ortaya çıkan Ekofeminizmin içindeki görüş ayrılıkları, çevre yaklaşımları içindeki farklılıklarla eş zamanlı olarak belirmiş ve netlik kazanmıştır.

2.1. Kadın-Doğa İlişkisinin Kökleri, Kadın Psiko-Biyolojisi, Tinsellik Ve Ataerkillik

Farklı ekolojik yaklaşımlardan etkilenen ve bu yaklaşımlara ciddi eleştiriler getiren Ekofeminizmin kendi içindeki birinci ayırma göre, kadınların kendilerine özgü şefkat, fedakarlık, şiddet-karşıtlığı, dayanışma, duygusallık ve tinselliğe önem verme gibi psikolojik özellikleri ve yaşam üretme kapasiteleri, ataerkillik tarafından doğa ile özdeşleştirilerek her ikisi de tahakküm altına alınmıştır.

Birinci ayırmada yer alan Ekofeministlere göre Doğum/Ölüm/Yaşam/Tinsellik bir bütündür. Yeryüzü, gökyüzü, toprak, hayvanlar, bitkiler ve bağlantılı olduğumuz diğer varlıklar bütünü oluşturur. Bütünün içinde yer alan yeryüzü yaşayan, fiziksel, tinsel, zihinsel, duygusal ve dışı bir varlıktır. Dünyayı Annemiz, Büyükanne-Dünya olarak adlandıran Allen (1990:52-53), dünyanın kendisini yaşam verdiği hayvanlar, bitkiler, ürettiği mineraller, mevsimler ve meteorolojik fenomenlerle ifade ettiğini, yeryüzünün/doğanın 'sessiz' olmadığını, bunu anlamak için yalnızca bakmanın ve dinlemenin yeterli olacağını söyler.

Günümüzde yaşanan ekolojik krizin nedeni tarih öncesi toplumlardaki kadını ve yeryüzünü yücelten inancın yerini ataerkil dinlerin almasıdır. Bu toplumlarda yaşam veren ve her şeyi yaratan doğa tanrıçasına ve doğa güçlerine tapınılıyordu. Bugün yapılandırmaya çalıştığımız çağdaş toplumlardan daha adil, barışçı ve ekolojik bilinç adını verdiğimiz yeryüzüne saygı ve itina ile yaklaşılması gereğinin farkında olan toplumlardı. Yeryüzünün yaşam verme ve yaşamı destekleme gücüne duyulan saygı, kadınlar ve besleme, bakım, şefkat, şiddet-karşıtlığı gibi kadınsı değerler, erkekler ve fethetmek, hükmetmek gibi eril değerler tarafından ikincil konuma itilmediği toplumsal bir yapıda kök salmıştı. Kadın bedenlerinde ortaya çıkan yaşam verme güçlerine en yüksek toplumsal değerler atfediliyordu. (Eisler, 1990:23-24)

Oysaki günümüzde yaygın ataerkil inanışlar olan ve İbrahim inançları adı altında toplanan Musevilik, Hristiyanlık ve Müslümanlıktaki Yaradılış miti, yeryüzündeki her şeyin, gökyüzünde oturan tanrı tarafından ayrı ayrı yaratıldığı, insanların diğer canlılar üzerindeki üstünlüğünün bu kutsal ve görünmeyen tanrı tarafından oluşturulduğu inancına dayanır. Erkek insana doğadaki diğer canlılardan ayrı olduğu duygusunu veren bu mit, aynı zamanda kadının doğa ile bire bir bağlantısının olduğu biyolojik özelliklerinden de ayrı olma duygusu verir. Kadın ve doğa potansiyel olarak tehlikeli ve kaotik olarak düşünülür ve ataerkil dinlerde erkekler yalnızca bu tehditkar güçleri egemenlik altına alarak, onları dönüştürerek tinselliği yaşayabilirler (Spretnak, 1993:271-272). Çevre ve kadın sorunlarının çözümü köklerimizden hatırlamak anlamına gelen ve doğa ile insan arasındaki

ayrılık duygusunu ortadan kaldıran, doğa, kadın ve kadınsı değerleri yücelten, yeryüzü tinselliğine dayanan girift, karmaşık ve sürekli bir varoluşa dua etmek için ritüeller düzenlemektir (Christ, 1990:65-66).

İbrahim inançlarının temelinde Babil, Yahudi ve Yunan kültürlerinin bulunduğu beliren Ruether (1992:2-12), söz konusu kültürlerin incelenmesinin iki nedenden dolayı önemli olduğunu söyler. Birincisi, Babil, Yahudi ve Yunan kültürlerinin Batı toplumlarının temelini oluşturması, ikinci ise bu temel Batı vasıtasıyla dünyanın geri kalanını emperyalist sömürgecilik ve yeni sömürgecilikle şekillendirmesi ve şekillendirmeye devam ediyor olmasıdır. Batı Hristiyanlık geleneği insanları ve yeryüzünü ekolojik krize sürükleyen, yoksulluğa neden olan ve savaş taraftarı en baskın kültür ve tahakküm sistemidir. Ancak bu görüş farklı Asya kültürlerinde olduğu gibi diğer kültürlerin masum ve iyi olduğu anlamına gelmez. Onlarda da klasik ataerkillik, hiyerarşi ve savaş yanlısı örnekler vardır. Elitleri özellikle yerel üstünlüklerini pekiştirmek için sıklıkla Batı hegemonyasıyla işbirliği yapar. Hinduizm, Budizm, Taoizm ve Konfüçyanizm gibi Asya inançları ve kültürleri aynı zamanda insanlık ve doğa uyumuna karşıdır.

Ruether (1992:4), Batı Hristiyan geleneğinin yarattığı ekolojik krize çözüm olarak öncelikle Hristiyanlık öncesi gelenek içinde yer alan ve yeryüzü tanrıçası Gaia'ya dayanan yeni bir ekolojik tinsellik ve dini vizyon önerir. Yeryüzüne karşı yabancılaşma ve umursamazlık yaratan Yahudi ve Hristiyanların erkek tanrısının yerine Gaia tapınması getirilmelidir. Ancak, erkek tanrının yerine dişi olanı geçirmek yeterli bir çözüm oluşturmaz. Ayrıca kutsallığa inanmanın içimizdeki kutsallığa inanmak olduğunu, bu kutsallığın evreni ortaya çıkaran yaşam gücünün kendisi olduğunu da kabul etmemiz gerekir.

Benzer biçimde Johnson (1993:2-3), Hristiyanlıktaki insan-merkezci ve ataerkil öğeleri inceleyerek günümüzde kriz düzeyine ulaşan yeryüzünün sömürülmesinin kadınların marjinalleştirilmesi ile yakından bağlantılı olduğunu söyler. Toplumsal düzeyde kadın ve doğanın gerçek kimliği cinsiyetçi sistemde çarpıtılırken, teolojik düzeyde de yaşam verici olarak Yaratıcı Ruh'un önemi (Hristiyan teolojisindeki dişi prensip) göz ardı edilir. Her ikisi de genel olarak kutsal alanın dışında bırakılır; rutin olarak verili alınır, göz ardı edilir, kullanılır, çürüğe çıkarılır, hatta dövülür ve tecavüz edilir. Buna rağmen yaşam vermeye ve yaşamı desteklemeye devam ederler. Kadın ve doğanın, Yaratıcı Ruhla yaşam verici olarak sembolik düzeyde ve kelime anlamında bağlantısı vardır. Ancak kadın, doğa ve Yaratıcı Ruh, Batı din bilincinde kutsallığın doğanın ötesinde var olan aşkın ve tek tanrı ile sınırlandırılması nedeniyle göz ardı edilir. Bu üçlü, ataerkil ölçütlere göre değerlendirilir.

Kozmik ve dişi Ruh'un varlığını ve yeryüzünde eylemde bulunduğunu kabul etmek, zihinlerimizi dünya ile kurulan kutsal ilişkiye yönlendirmek anlamına gelir. Bu düşünce tarzı ekolojik açıdan yararlı olacaktır. Yaratıcı Ruh teolojisi ruh ve madde arasındaki düalizmi ortadan kaldırarak yeryüzüne kutsallık atfedilmesine yol açar. Yeryüzünde oturan bir tanrı, düalizmi hızla yapı bozuma uğratarak, onu karşılıklılık ve bağlantılılık çemberinin içine iter. Böylece ruh ve madde ayrılığı, maddenin kutsallık dışında bırakılması ortadan kalkar. Ruh maddeyi yaratır. Maddenin kendisi kutsallık taşıyıcı ve ruhsal titreşimler yayar. Dünya, doğa, bedenler ve kadın bedenleri kutsallaşır. Çünkü fiziksel dünyayı, bedenleri, duyguları, cinselliği, tutkuları Ruh yaratır ve düşüncelerin, zihinlerin içine olduğu kadar bu maddi yapıların her zerresinin içine de işler (Johnson, 1993:5).

Birinci ayırmada yer alan her Ekofeminist yeryüzü tinselliği ya da tanrıça tapınması önermez. Bunun yerine mevcut ataerkil dinlere feminist prensiplerin uygulanması da önerilir. Örneğin, Kaza (1993:53-62) Feminizm'in ve Budizm'in örtüşen ve birbirini tamamlayan ilkeleri olduğunu söyler. Her ikisi de kişisel deneyim ve sezgisel bilgiye değer verir. Budizm'in 'akıl durumu' ilkesinin incelenmesi Feminizmdeki düalist düşüncenin üstesinden gelmeye yardımcı olur. Hem Budizm hem de Feminizm paylaşım ve karşılıklı bağımlılığa değer verir ve duygusal enerjiyi iyileştirme kaynağı olarak kullanır. Budizm şefkate, ilişkisel etiğin kaynağı olarak kadının besleyiciliğine, bağlantılılık ve paylaşım bağlamında çevresel krizin iyileştirilmesi ve doğanın desteklenmesine değer verir. Son olarak, Budizm'in 'sangha'sı-bütüncül topluluk anlayışı, Feminist Psikoloji ve politikanın dayanışma ve paylaşım değerlerine önem verir. Şefkat ve çevre etiğindeki diyalogları da içeren paylaşılan eylemler, ruhsal gelişme için temeldir ve en önemli değer olarak beslenmeye ihtiyaç duyar.

Özetle, kadın-doğa yakınlığının köklerini kadının biyolojik ve psikolojik özelliklerinde bulan birinci ayırım Ekofeministleri, çevre sorunlarının çözümü için kadınsı değerleri yücelten, yeryüzü tinselliğine dayalı yeni bir din anlayışı ya da en azından kadınsı değerlerle uyum sağlayabilen dinlerin bu değerler doğrultusunda yenilenmesini önerirler.

Kadınların tümünün kadınlara özgü psikolojik özellikler olarak kabul edilen şefkat, fedakarlık, şiddet-karşıtlığı, duygusallık gibi özelliklerini doğadaki tüm canlılara karşı gösterecekleri anlamına gelmez. Bunun dışında İbrahim inançlarından olan İslam Türkiye'de yaygın dini inanıştır. İslam inancında kadının ve insan-olmayan doğanın ikincil konumunun kuvvetli vurgusu, Hristiyanlık, Budizm ve Hinduizminden farklı olarak yaratıcı Dişi İlke'nin İslamda yer almaması, feminist ilkelerin kadın-doğa bağlamında İslama uygulanmasına imkan tanımamaktadır.

2.2. Kadın-Doğa İlişisinin Maddi Temelleri, İdeolojik Yapılanma Ve Toplumsal Süreçler

İkinci ayırmada yer alan Ekofeministler kadın-doğa yakınlığında kadınların erkeklerden farklı biyolojik ve psikolojik özellikleri olduğunu kabul etmezler. Kadın ve doğanın ikili sömürsünün maddi temellerini ortaya koyabilmek için ideolojik yapılanmaları ve toplumsal süreçleri incelerler. Birinci ayırmada yer alan Ekofeministleri kadın tinselliğine kuvvetli vurguları ve geleneksel cinsiyet rollerini pekiştirici yaklaşımlarından dolayı eleştirirler. Ekofeminizmin tanrıça tapınması ile irrasyonallite kaynağı haline geldiğini, kadınları özgürleştirici olmaktan uzaklaştığını savunurlar. Doğanın gizemleştirilmesi,

“...büyük ölçüde demokrasiyi, akli ve radikal, özgürleştirici bir hareket olan doğayı bilimsel olarak anlama projesini göz ardı eder veya reddeder. Çünkü pek çok Ekofeministin iddia ettiği gibi eğer Batı kültüründe kadın ve doğa bu derece radikal bir biçimde birbirini dengeliyorsa, bunun anlamı basitçe kadınların kültürel mirasın tamamen dışında kalması demektir. Böylece Ekofeminizm özgürleştirici olmaktan çok uzak bir ideoloji haline gelerek pek çok düşünen kadın için geriletici olur. Ekofeminizm aynı zamanda en açık biçimiyle tanrıça tapınmasını kucaklayarak, erken neolitik devri yücelterek ve onun metaforlarını, mitlerini vurgulayarak irrasyonallite kaynağı haline gelir.” (Biehl, 1991:15)

Üstelik Ekofeminizmin doğum, besleme, çocuk ve yaşlıların bakımına önem vermesi tehlikelidir. Çünkü geleneksel toplumsal cinsiyet rollerini ve kalıplarını pekiştirir (Bigwood, 1993:134). Bu kalıplar, kadınları potansiyellerini tam olarak gerçekleştirmeye çalışan varlıklar olarak değil, yalnızca besleyen, büyüten varlıklar olarak dondurur (Biehl, 1991:15).

İkinci ayırmada yer alan Ekofeministlerden Batı düşünce geleneğinde ve Feminizmdeki düalist mantık konusuna odaklanan Plumwood (1993:2) Batı kültüründe insan-doğa ilişkisinin düalist olarak algılanmasının pek çok soruna neden olduğunu belirtir. Sorunların altında yatan en önemli neden insan kimliğinin doğanın dışında yapılandırılmasıdır. 'Öteki'nin mantık yapısının oluşturulması ve dışlanmasıdaki bu düalizm modernitenin mantıksal yapısını da oluşturmaktadır.

Doğa politik bir kategoridir ve Batının 'ruh'u pek çok alandan dışlaması ile şekillenmiştir.

“Akıl kavramı kocanın karısı, sahibin kölesi karşısında olduğu gibi, doğa kavramının tek ve karşıt tanımını sağlar. Batı geleneğinde akıl, doğayı bir kadın ya da madde alanı olarak anlaşılacak, boyun eğdirilecek ve geçimlik sağlanacak bir alan olarak yapılandırır...Akıl yoluyla doğa alanının sürekli ve artan biçimde egemenlik altına alınması Batılı ilerleme ve kalkınma kavramını üretir. Fakat diğer ataerkil biyolojik üreme çerçevesinde olduğu gibi istenmeyen çocuktan dolayı kredi sağlayan ve onun mülkiyetine sahip olan, annenin rolünü inkar eden ve değersizleştirmeye devam eden biçimde yetişmesini sağlayan babadır.”
(Plumwood, 1993:6)

Akıl/Doğa düalizminin Ben/Öteki, Özel/Kamusal, Akıl/Duygu, Evrensel/Yerel'e genişletilmiş çözümlemesi doğanın araçsal olarak değerlendirilmesine neden olur ve Batı kültüründeki etik önemini dışlar (Plumwood, 1993:6).

Benzer biçimde ekolojik krizin Batı felsefe ve ideolojisindeki Doğa/Kültür, Kadın/Erkek, Beyaz/Renkli ırklar gibi yanlış dikotomilerin formülasyonu ile ilişkili olduğunu söyleyen King (1990:106-107), işçi sınıfının, renkli insanların, kadın ve hayvanların sistematik olarak aşağılanması maddi temellerinin insan toplumundaki insanın insan tarafından, özellikle kadınların erkekler tarafından tahakküm altına alınmasında bulunduğunu belirtir.

Başlangıçta King ve Heller'le birlikte Sosyal Ekofeminist çerçevede kadın ve doğa sömürsünü inceleyen Biehl (1991:5), daha sonra Ekofeminizmin başlangıçtaki özgürleştirici vaatlerinden çok uzaklaştığı gerekçesiyle Sosyal Ekofeminizmle bağlatısını kestiğini belirtir ancak Eko-anarşizmin bir şekli olan Sosyal Ekolojinin anti-hiyerarşik, rasyonal ve demokratik düşüncelerini, çağdaş toplumsal ve ekolojik sorunlara, hiyerarşi ve tahakküme diyalektik yaklaşımını sürdürür.

İnsan toplumundaki hiyerarşi ve sınıf yapılarını ortadan kaldırmadan cinsiyetçiliğin, yabancı düşmanlığının, ırkçılığın ve doğanın sömürsünün, ulus devletin, ekonomik sömürünün, kapitalizmin ve çağımızdaki diğer toplumsal baskıların ortadan kaldırılamayacağını, birey olarak özgürlük sağlanmadıkça ne insanlığın ne de doğanın özgür olamayacağını savunur. Bu açıdan bakıldığında Biehl'e (1991:5) göre kadınlar

tahakküm nesnesi olabilirler ama yalnızca onlar tahakküm nesnesi değildir. Düşünce ve gerçeklikteki tahakküm ortadan kaldırıldığında kadınlar da insan olarak kendilerini tam anlamıyla gerçekleştirebileceklerdir.

Gelişmiş ülkelerde ikinci ayırmada yer alan Ekofeministler çoğunlukla Sosyal Ekoloji çerçevesinde çalışmalar yapmaktadır. Bu çalışmalar sayıca Batı Ekofeminist yazında azınlıkta bulunmakta birlikte, III.Dünya ülkelerinde bu alandaki çalışmaların çoğunluğu ikinci ayırım çerçevesinde yer alır. Takip eden bölümde III.Dünya ülkelerinde, yoğunlukla ikinci ayırmada yer alan ancak Sosyalist feminizm çerçevesinde yapılan Ekofeminist çalışmalardan bazıları verilmeye çalışılacaktır.

Sosyal Ekoloji çerçevesinde geliştirilen Ekofeminist bakış açısı bir yandan Aydınlanma Düşüncesini, bilimsel bilgiyi ve aklın üstünlüğünü savunurken, diğer yandan bu düşüncesindeki düalist mantığı aşmak adına yalnızca Batı'daki toplumsal, ekonomik ve siyasi yapıların eleştirisi yapmaktadır. Önerdikleri değişimlerde Batı'nın öncü konumu, Aydınlanma Düşüncesinin şekillendirdiği, dünyanın geri kalanının ikincil ve bağımlı konumu pekiştirmektedir.

2.3. Kadın-Doğa Yakınlığı: Biyolojik Farklılıklar Ve Toplumsal Süreçler

Ekofeminizmin iki temel yaklaşımı arasındaki uçurum bir yandan kadın ve erkek arasındaki biyoloji ve psikolojiye dayanan farklılıkların yüceltilmesi, diğer yandan da doğaya yakınlık anlamında kadın ve erkek arasındaki farklılıkların toplumsal ve kültürel olarak inşa edildiğinin düşünülmesi Mellor ve Merchant gibi Ekofeministler tarafından doldurulmaya çalışılmış ve Ekofeminizm içindeki üçüncü ayrımı oluşturmuştur.

Mellor (1992:251-254), ataerkil işbölümünün toplumda kadınlara insan varoluşunun temel şartlarını yaratma sorumluluğunu yüklediğini, kadınların erkeklerle ve birbirleriyle olan ilişkilerinin ırk/sınıf ve kültürlere göre değiştiğini ancak kadınlara yüklenen bu temel sorumlulukların ortak kadın deneyimini oluşturduğunu söyler. Kadın işleri hem bireylerin hem de toplumun var olması için gereklidir ve para kazanmak için yapılmaz. Kadın işlerine insan yaşamının anlam kazanması için ihtiyaç vardır. Bu işler sağlık, yiyecek ve sevgi için asgari standartları sağlar. Kadın işlerini mutlaka kadınların yapmasını gerektiren bir içgüdü yoktur, yalnızca herhangi birinin yapması toplumun bütünü için gereklidir. Kadınların toplumsal yaşamdaki birincil sorumlulukları biyolojilerinde genetik olarak saklı değildir. Kadınlar yaşam verir ve besler ancak kadınların yaşam verme kapasitesi toplumsal bağlamdan öylesine etkilenir ki, kadınların 'doğal' olarak fedakar, sevgi dolu ve destekleyici olup olmadığı konusu tartışmaya açılmaz. Biyoloji gerçektir ama değiştirilemez kader değildir. Kadınlar doğurur ama bunu çok farklı toplumsal bağlamlarda, farklı tutum ve sonuçlarla yaparlar. Ayrıca erkeklerin tümü kadın işlerinden kaçmaz. Önemli olan şey erkek egemen toplumda böyle bir durumu varsayan bir dünyanın yaratılmasıdır.

Kültürde kadının doğa ile bağlantısı ne evrensel ne de tarihsel olarak homojendir. Erkeğin kamusal ve politik alanla, kadının özel alanla birleştirilmesi Kamusal/Özel alan dikotomisinin kendisinin gelişmesi gibi kültüre özgüdür (Bigwood, 1993:131). Bu birleştirme Batı kültürünün temel karakteristiklerinden biridir. Batı kültüründe doğanın kadın bedeni ile özdeşleştirilerek tahakküm altına alınmasının tarihsel gelişimini inceleyen Merchant (1996:81), Hristiyanlık düşüncesindeki Yaradılış mitinin, Kapitalizmin gelişmesinin ve Bilimsel Devrimin bu tahakkümün üç basamağını oluşturduğunu söyler.

Batı Hristiyanlık düşüncesinde kadın ve doğa imajının özdeşleştirilerek kötülenmesinde, bir 'kadın' olan Havva'nın bir 'erkeğe', Adem'e, İyi ve Kötünün Bilgisi Ağacından meyve koparmayı öğretmesiyle başlar. Ancak iyi bir sonuç yerine, çift bahçeden kovulur ve çöle sürülür. Cennetten kovulma bir kadın yüzünden olmuştur. Erkekler yeryüzünde alınlarından ter akarak yiyecek üretmek zorundadır. Burada kadınlar sonu kötü biten bir eylemin baş oyuncusudur. Sonuç, başlangıçtakinden daha kötü olan doğa şartlarında yaşamaya mahkum edilmek olmuştur. Kadının nihai değeri kötüdür. Doğanın nihai değeri kötüdür (kaotik, düzensiz ve karanlık). Erkekler burada cennete dönüşü sağlayacak olan kişiler haline gelmiştir. Erkekler, yeryüzünde tarıma dayalı emekleri ile kayıp cenneti yeniden oluşturacak olan kurtarıcılardır. Cennete Dönüş üç alt basamağa dayanır: Hristiyan dini, modern bilim ve kapitalizm. Yaradılış hikayesindeki Kovulma başlangıcı, bilim ve kapitalizm orta kısmı, bahçenin ele geçirilmesi ise sonu oluşturur (Merchant, 1996:28-29).

16 ve 17.yüzyıllarda, modern avrupalılar Hristiyan Cennete Dönüş projesine Aydınlanma söylencesini yaratmak için iki öge daha eklemişlerdir: mekanik bilimler ve laissez faire kapitalizm. Mekanik bilimler yeryüzünde bahçenin yaratılması için araçsal bilgiyi sağlar, Bacon-Descarte-Newton projesi, doğaya boyun eğdirme ve tahakküm altına almada teknolojinin gücüne, matematiksel kanunların kesinliğine ve tek bir açıklama çerçevesinde doğa kanunlarının birleştirilmesine dayanır. Simyacıların metali altına çevirmeleri gibi, bilim ve teknoloji de doğanın tahakküm altına alınması ve kullanılması için araçlar sağlar. Kapitalizmin ortaya çıkış hikayesi, gelişmemiş doğayı medeniyete dönüştürerek çölden bahçeye dönüş hareketidir. Doğal kaynaklar insan emeği ile metaya dönüştürülerek pazarda satılır. İyi devlet, düşmüş doğa ve insan doğasının üzerinde düzen sağlayarak kapitalist üretime imkan sağlar. Thomas Hobbes'un ulus devleti düzensiz ve başıbozuk doğaya sahip insanlar üzerinde kontrol yaratmak için yapılan toplumsal anlaşmanın sonucudur. John Locke'un politik teorisinin temelinde gelişmemiş doğanın insan emeği ile düzeltilmesi ve insanın yeryüzüne boyun eğdirmesi yatar. (Merchant, 1996:31-32)

Üçüncü grupta yer alan Ekofeministler, çevre ve kadın sorunlarına çözüm olarak eski dinlere dönüş önermeseler bile kadınsı değerleri yücelten yeni bir etik, 'ortaklık etiği' önermeleri nedeniyle birinci ayırmadaki Ekofeministlere daha yakın bulunmaktadır. Bu yeni etik insanlar ve doğa arasında ortaklığı öngörür. Ne insan merkezcidir ne de ekosentrizmde olduğu gibi insan ihtiyaçlarını ve çıkarlarını asgariye indirir ve ikincil konuma düşürür.

“Bu ortaklık ilişkisinde insan topluluğu ve insan-olmayan topluluklar dinamik bir ilişki içindedir. Her birinin diğeri üzerinde gücü vardır. Doğa güçlü ve kontrol edilemez bir kuvvet olarak insan yaşamını yok etme, insanoğluya ya da O olmadan evrimine devam etme ve gelişme potansiyeline sahiptir. İnsan olmayan doğayı ve kendilerini bilim ve teknoloji ile yok etme potansiyeline sahip olan insanlar, en temel ihtiyaçlarını karşılarken doğa varlıklarının varolmayı sürdürme özgürlüklerine izin vermelidir. Dinamik ilişki temelinde oluşan yeryüzüne itinalı davranma etiği insanlar tarafından oluşturulur ama doğanın seslerini dinleyerek, duyarak ve onlara karşılık vererek bu etik uygulanabilir”

(Merchant, 1996:xix)

Üçüncü ayırmadaki Ekofeminist yaklaşım kır-kent farklılığını göz ardı ederek tüm mekanlarda kadına ve doğaya hükmedildiğini varsayar. Oysaki mekansal farklılıklar kadını doğa karşısında hem hükmeden hem de hükmedilen konumuna getirir (Çetin, 2003:497).

2.4. Gelişmiş Ülkelerde Ekofeminizme Yöneltilen Eleştiriler

Batıda yapılan Ekofeminist çalışmalar, özellikle birinci ayırmda yer alan Ekofeministler temel olarak beyaz, orta sınıf, kentli Batı kadının doğaya olan konumuyla ilgilendiği konusunda eleştirilirler. Ekofeministlerin çevreye öncelik tanıyarak, mevcut kurumların etkisini dikkate almadan doğaya doğuştan gelen bir koruma duygusuyla yaklaşması, toplumsal cinsiyetin yapısını, ekonomik önemini, bağımlılık yollarını ve değişime direncinin göz ardı edilmesine neden olur ve güç ilişkilerini çarpıtarak, toplumsal cinsiyet konusunu en önemli öğelerinden birini çözümleme dışı bırakır (Zein-El Abdin, 1996:29). Agarwal gelişmiş ülkelerdeki Ekofeminizmi beş noktada eleştirir:

“...Birincisi, kadını tek bir kategori olarak konumlandırır ve kadınlar arasında sınıf, ırk, etnik köken ve bunun gibi farklılıkları göremez. Böylece kadınların konumlarında kritik bir biçimde etkili olan toplumsal cinsiyet dışındaki diğer tahakküm formlarını göz ardı eder. İkincisi, kadınların ve doğanın tahakküm altına alınmasını yalnızca ideolojide konumlandırır. Ekonomik avantaj ve politik güce dayanan bu tahakkümün bağlantılı olduğu maddi kaynağı ihmal eder. Üçüncü olarak ideolojik yapılanma alanında bile...bu yapılanmanın üretildiği ve dönüştürüldüğü toplumsal, ekonomik ve politik yapılar hakkında çok az şey söyler. Ne de toplumsal cinsiyet, sınıf ve bunun gibi yapılar üzerinde kendi çıkarları doğrultusunda ideolojik değişim oluşturabilen ve bu değişimleri sabitleyebilen baskı gruplarının araçları konusuna değinir. Dördüncü olarak, Ekofeminist bakış açısı kadınların doğa ile olan maddi ilişkilerini, kendilerinin ve karşıt konumdaki diğerlerinin bu ilişkiyi nasıl düşündüklerini dikkate almaz. Beşincisi, Ekofeminizmin kadın-doğa bağlantısını bir çeşit özcülüğe bağlamak (değiştirilemez ve değişmez dişi öz anlayışı) olarak görülebilir. Bu çeşit bir formülasyon doğa, kültür, toplumsal cinsiyet ve bunun gibi kavramların tarihsel ve toplumsal olarak yapılandırılması, farklı kültürler ve zamanlarda farklılık göstermesiyle ilgili geniş bulgularla yüz yüze geldiğinde uçar gider.”

(Agarwal, 1992:122-123)

İkinci Eleştiri noktası, Ekofeminizmin hangi ayrımı içinde yer alırsa alsın, kadınların tek bir kategori olarak ele alınması yine Batıda gelişen çevresel adalet hareketi ve siyah feminizm (womanism) tarafından renkli ırktan olan kadınların Beyaz/Erkek ataerkil toplumsal yapıda yaşadıkları deneyimleri göz ardı etmesidir. Taylor'a göre:

“Akademisyenler tarafından oluşturulan Feminist ve Ekofeminist çerçeve adalet eylemciliğinin karmaşıklığı ve eşsizliğinin kavramakta yetersiz kalır. Erkek tahakkümü ve ataerkillik kurumu toplumun feminist eleştirisinin temel parçalarıdır. Ekofeministler, beyaz erkekler tarafından tahakküm altına alındıklarını algılayarak ve ataerkil engelleri yok etmeye çalışırken, renkli kadınlar eşitsizliklerini farklı algılayarak. Onlar yalnızca beyaz erkekler tarafından değil, renkli ırktan erkekler ve beyaz kadınlar tarafından da tahakküm altına alınırlar.”

(Taylor, 1997:63)

Çevresel adalet hareketi içinde yer alan siyah feministler, renkli ırktan kadın bedenlerinin doğa ile özdeşleştirilerek beyaz erkekler tarafından yapılan saldırının en açık örneklerinin 19.yüzyılda Amerika'da köle kadınlar üzerindeki uygulamalarda görülebileceğini belirtirler. Köle sayısını arttırmak için pazardan köle satın almaktan daha ucuz bir yol olan ve topraktan maden çıkarma işlemine benzer biçimde siyah köle kadınların beyaz sahipler tarafından, kendileri ve siyah erkek köleler vasıtasıyla doğurganlıkları bitinceye kadar üst üste çocuk doğurmaya zorlanması da en az doğadan üretim kapasitenin üstünde verim almak için zorlanması, suiistimal edilmesi kadar korkunçtur (Williams, 1993:25-26). Renkli ırktan olan insanların aşağılığını ispatlamak için fiziksel antropolojideki gelişmelerin önemini renkli kadın bedenlerinin değersizleştirilmesiyle birleştiren Williams (1993:28-29), pek çok Hristiyan için bunun tanrının verdiği bir hak olarak görüldüğünü, dolayısıyla doğanın kontrolü ve kullanımı uygulamasıyla teknolojik gelişmenin ilk evrelerinde de olasılıkla ortaya çıkmış olan doğanın bozulmasının, kirlenmesinin ve Amerika'nın genelinde siyah kadın bedenlerinin kirlenmesinin neden görünmez olduğunu açıkladığını söyler.

Üçüncü eleştiri, Ekofeminist çalışmalar içinde zıt görüşlerin birlikte var olduğu, çalışılan alanların çeşitliliği, Ekofeministlerin kendilerini eleştirmemeleri, bütüncül, tutarlı bir kuramları olmamasıdır (Biehl, 1991:15). Birkeland'a (1993:21-22) göre bu eleştirilerin nedeni Ekofeminizmin yanlış anlaşılmasıdır. Yanlış anlaşılmaları üç grupta toplayan Birkeland birinci yanlış anlaşılmanın ekofeminizm içindeki düalizm ile ilgili olduğunu söyler. Kaynağı olasılıkla Ekofeminizmin ataerkilliğe alternatif olarak gösterdiği önerilerin yoğunlukla kabile kültürlerinde ve kadın kültüründe görülmesidir. Kadınlar homojen bir bütün olmasa bile, ataerkil toplumlarda kadına karşı uygulanan şiddet evrenseldir ve sınıf ilişkileri bağlamında anlamlı bir değişim göstermez. İkinci olarak Ekofeminizmin tamamlanmamışlığı yönündeki eleştiri farklılıkları görmezden gelen, bütüncül, tek ve tutarlı bir görüş olması gerektiğini savunan ataerkil kontrol mekanizmalarıyla aynıdır. Son yanlış anlama ise özcülüktür. Özcülük suçlaması da ataerkil düşünce tarzından kaynaklanır ve doğanın kültürden ayrı olduğunu iddia eden ataerkil yapılandırmanın meşruiyetini öngörür. Üstelik, kadının doğaya yakın olup olmaması veya genetik olarak doğayı farklı biçimde deneyimlemesi tamamen akademik bir konudur. Toplumsal cinsiyet farklılıklarının birincil olarak genler, hormonlar, öz, kültür veya işbölümünden kaynaklanıp kaynaklanmadığı bilinemez.

Özetle, Batı Ekofeminizmi içindeki ikinci ve üçüncü ayrımlar, kadın-doğa yakınlığının ataerkillik tarafından tarihsel ve toplumsal olarak yapılandırıldığını savunurlar. İkinci ayrımdaki Ekofeministler kadın ve erkeğin farklı biyolojik ve psikolojik özellikleri olduğunu kabul etmezken, üçüncü ayrımdaki Ekofeministler farklılıkları kabul ederek, bunların kadın-doğa yakınlığının kökleri olduğunu savunurlar. İkinci ayrımdaki Ekofeministler kadın ve doğanın birlikte özgürleşmesi için toplumsal ve ekonomik sistemin tamamen değişmesi gerektiğini savunurken, birinci ayrımdaki Ekofeministlere daha yakın görüşleri bulunan üçüncü ayrımdaki Ekofeministler, çevre problemlerine kadınsı değerleri yücelten yeni 'ortaklık etiği' geliştirme çerçevesinde çözüm sunarlar. Batı'daki çevresel adalet hareketi içinde yer alan renkli ırktan feministlerden ve III.Dünya Ekofeministlerinin büyük bir kısmından, kadınları tek bir kategori olarak ele aldıkları, ataerkil tahakkümü deneyimlemede sınıfsal ve ırksal farklılıkları göz ardı ettikleri gerekçesiyle eleştirilirler.

3. Gelişmekte Olan Ülkelerde Ekofeminizm: Batılı Kalkınma Modeli, Ataerkillik, Kadın Ve Doğanın İkili Sömürüsü

III.Dünya ülkelerinde Ekofeminizm yoğunlukla Batı tarzı ekonomik kalkınmanın kadın ve doğa üzerindeki etkisiyle, III.Dünya ülkelerine dayatılan Kalkınmada Kadın projelerinin bu ülkelerdeki olumsuz etkileri üzerine odaklanır. Örneğin Vandana Shiva, Batı tarzı ilerlemeyi, kalkınma yoluyla sömürgeciliğin devamı ve Batı tarzı ataerkilliğin dayatılması olarak çözümler. Sömürge öncesi Hindistan'da insan-doğa ve kadın-erkek ilişkilerini şekillendiren Hint kozmolojisini etkisini ve Batı tarzı kalkınmanın benimsenmesiyle değişen ilişkileri kadınların ve doğanın durumunu nasıl değiştirdiğini inceler.

Asya dini geleneğinin Hristiyanlıkla karşılaştıran Shiva (1994:38-42), Hint kozmolojisinde dişi ilkenin yaşam verici ve besleyici olarak tamamlayıcı bir öge olduğunu söyler. Erkek doğadan koparılmamıştır ama karşılıklı bağımlılık ve ortaklık bağlamında birbirlerini tamamlar. Kadınlar yaşamın yalnızca biyolojik değil, geçimlik sağlayıcısı olarak da toplumsal üretici ve yeniden üreticidir. Bu ilişki Batı tarzı ekonomik kalkınma projesi ile kırılır. Ataerkil Batı ideolojisi olarak Batı tarzı kalkınma projesi yalnızca erkek ve doğa bağlantısını koparmakla kalmaz, III.Dünyayı bozar ve kadınları marjinalleştirir.

III.Dünya ülkelerinde doğanın kötü kullanımı, kadınların marjinalleştirilmesi ve kötü kullanımıyla el ele gider. Ekonomik kalkınmada üretkenlik endüstrileşme ve kapitalist büyüme için doğal kaynakların yararlı hale getirilmesi anlamına gelirken, III.Dünya kadınları için üretkenlik yaşamı üretme ve sürdürülmesini sağlama anlamına gelir. Yaşamın üreticisi olarak kadının ve doğanın maddi temellerini yok etmenin sonuçlarından ilki, kalkınmanın yanlış kalkınma süreci haline gelmesidir. Bu süreçte baskın düşünce modelleri ve gelişme stratejilerinin altında yatan ataerkil varsayımlar olan homojenlik, tahakküm ve merkezileşmenin kök saldıği toplumsal yapı, kadın ve doğanın hor kullanımının kaynağıdır. Diğer sonuç ise yanlış kalkınmanın yarattığı krizin toplumdaki marjinal kategorilerin ekolojik eylemciliğin liderliğini yapmasına izin vermesidir. Shiva (1994:47), akılları henüz ele geçirilmemiş, sömürgeleştirilmemiş ve yanlış kalkınma sürecinin dışında kalabilmeyi başaran (dolayısıyla marjinalleştirilmiş) kadınların ve diğer III.Dünya halklarının ekolojik düşünce ve eylem için çeşitlilik açısından gen havuzları oluşturduklarını, marjinalliklerinin ataerkil gelişmenin neden olduğu felaketleri iyileştirmek için bir kaynak haline geldiğini belirtir.

Shiva'nın III.Dünya ülkelerinde Batı tarzı kalkınmanın kadın ve doğa üzerindeki etkilerini inceleyen çalışması üç noktada eleştirilir: Birincisi, Shiva'nın kırsal kadın örneği, esas olarak Kuzey-Batı Hindistan'dan gelmektedir. Bu genelleme III.Dünya kadınlarını tek kategori altında toplar ve farklı sınıflardan/kastlardan/ırklardan/ekolojik bölgelerden olan kadınların özelliklerini göz ardı eder. İkinci olarak Hindistan'da toplumsal cinsiyet ve doğanın ideolojik yapılandırmasının hangi somut süreçler ve kurumlar vasıtasıyla olduğunu göstermez, etnik ve dini farklılıkların bir arada yaşamalarını ve çeşitliliklerini göz ardı eder. Son olarak III.Dünya ülkelerine empoze edilen sömürgecilik deneyimi ve modern kalkınma çeşitlerinin ekonomik, kurumsal ve kültürel olarak yıkıcı olmasına rağmen, bu ülkelerde Batı tarzı kalkınmadan önce mevcut olan ekonomik ve toplumsal eşitsizlikleri göz ardı eder.(Agarwal, 1992:124-5)

Shiva'nın çalışmasına yukarıdaki eleştirileri getiren Agarwal'e (1992:123) göre III.Dünya ülkelerinde kadınların doğa ile olan bağlantısının özel şartlarından dolayı eri

ideolojik yapılandırmalar, ekonomi politiğin kuramsal anlayışı içinde değerlendirilmelidir. Bu ise belli söylemleri destekleyen çıkar grupları, çatışmalı söylemler, söylemleri desteklemek için kullanılan yollar ve söylemlerin cisimleştirilmesi arasındaki karşılıklı etkileşimin incelenmesidir. Benzer biçimde kadınların doğa ile olan ilişkisini ideolojiden başka bir düzeyde de incelemek ve farklı sınıflardan/kastlardan/ırklardan kadınların maddi gerçekliklerinin çevresel yıkıma gösterdikleri tepkiyi nasıl etkilemiş olabileceğini incelemek kritik öneme sahiptir.

Diğer taraftan Zein-El Abdin Shiva'yı Batı tarzı kalkınmanın empoze edilmesiyle dışı ilkenin kaybı ve bu ilkenin daha sürdürülebilir bir biçimde kalkınmaya dönüşümünde kilit konum olduğunu söylemesi ve kadınlara ekolojik liderlik sorumluluğunu yüklemesinden dolayı eleştirir:

“Bu düşünce çizgisi, kadın ve doğa arasında metafizik ve madde ötesi bir ilişki oluşturmaya çalışır ve bu nedenle oldukça sorunludur. Bu, kadın ve doğa arasında özcü bir anlayışa dayanır. Bundan dolayı bu ilişki açıklanamaz. Ne de, belki de tarihsel ve maddi başlangıçta kök salmış kültürel imajdaki kadın ve doğa arasındaki sembolik birliğin boyutlarını açıklar. Bu temel zayıflıktan dolayı bu düşünce çizgisi, kişinin hangi tahakkümün öncelediği belirgin emin olamadığı noktada döngüsel akıl yürütmeye dönüşür. Doğa dışı olarak algılandığı için mi tahakküm altındadır yoksa kadınlar doğayla birleştirildiği için mi tahakküm altına girmiştir?”

(Zein-El Abdin, 1996:34)

Ayrıca, Zein-El Abdin (1996:29) kadın ve doğa arasındaki ilişkinin maddi temellerini inceleyen çalışmaların, toplumsal cinsiyet veya kadın konusundaki bütün tartışmaların, kadınların kurumsal olarak ekonomide ve çevrede erkeklere olan göreceli konumlarını tanımlayan toplumsal cinsiyete odaklanarak yapılması gerektiğini söyler. Ancak, kurum ve süreçlerin tarihsel ve kültürel özelliklerinden dolayı, kadın, doğa ve çevrenin bulunduğu ve ilişkiye girdiği çoklu ortamların çözülmesi yalnızca bağlamsal olarak yapılabilir. Bu ise kadın ve çevrenin arasındaki ilişkinin yalnızca kalkınmanın gerçekleştiği yerde ve bu karşılıklı ilişkinin yer aldığı kurumsal bağlamda anlaşılabilirliğini gösterir.

Gelişmekte olan ülkelerde ve Kanada'daki yerliler arasında kadının konumu ile ilgili danışmanlık deneyimlerine dayanan Davidson (1993:6-9), ekonomik kalkınma projelerinin kadınların konumu üzerindeki olumsuz etkisini inceler. Her şeyden önce tüm kalkınma projeleri gelişmekte olan ülke insanlarına dayatılır ve bunların çoğu, yerli nüfusun ve çevrenin ihtiyaçları dikkate alınmadan uygulandığı için kötü sonuçlar doğurur. Barajlar gibi bazı projelerin uygulanması erkek egemenliğindeki taşımacılık hareketlerini arttırırken, yaya olan kadınların pazar hareketlerini kısıtlar. Üstelik endüstriyel ürün üretimi için oldukça makineleşmiş tarım uygulamaları kadını tarım dışında bırakır.

Devlet düzenlemeleri, uluslararası krediler ve eğitim programları da kadınları toprağın dışında bırakmaya yönelik uygulamalardır. III.Dünya ülkelerinde tarım aktivitelerin çoğunluğu kadınlar tarafından yerine getirilir. Ancak örneğin Kenya'da kadın topraktan dışlanır ve toprak hane reisi adına kaydedilir. Uganda da kentsel alanda hemen her evin tarım için yeterli açık alanı bulunmasına rağmen bu alanlarda tarım yasaklanmıştır. Üstelik endüstriyel ürünler ekmek için verilen krediler, geleneksel tarım ürünlerinin ekilmesinde başlıca sorumlu olan kadınları toprağın dışında bıraktığı gibi, bu ürünler doğal

bitki örtüsünü de tahrip eder.

Gelişmekte olan ülkelere dayatılan kalkınma projelerinin doğrudan olumsuz etkilerini inceleyen Davidson da Shiva gibi bu ülkelerde projeler uygulanmadan önce toprak sahipliğindeki ataerkil yapıyı göz ardı eder. Pek çok Afrika ülkesinde kalkınma projeleri öncesinde toprak sahipliği zaten hane reisi olarak erkeklerin elindedir. Bölgenin özel şartlarına bağlı olarak geleneksel kadın rolleri bazı alanlarda pekiştirilirken, bazı alanlarda erozyona uğrar. Okoko'nun Nijer Deltası'nda petrol üretimi ve erkek göçüne bağlı olarak günlük yaşam kalıpları, kadınların geleneksel rolleri ve çevre üzerindeki değişimi inceleyen çalışması kalkınma projelerinin uygulandığı bölgenin özel şartlarının belirleyiciliğini vurgulamak açısından önemlidir.

Okoko (1999, 373-379), erkek emeği kıtlığının bölgede kadınların toprağa girişini olduğu kadar toplumsal iş bölümünü de etkilediğini söyler. Nijer Deltasında toprak sahipliği geleneksel olarak erkek soyuna dayanır. Erkekler el değmemiş ormanları tarım için temizleyerek toprak sahibi olurlar. Kadınlar kocalarının ailelerine gelin giderler. Evlilik yoluyla oluşan ailelerinde toprak konusunda doğrudan hak iddia edemezler. Toprak topluluğun ilk kurucularının erkek soyundan geçer. Toprak kiracılığı sistemi ve yerel adetler, kadınların doğrudan toprak sahibi olmasına izin vermese de erkeklerin yokluğu bir ölçüde bu uygulamayı kesintiye uğratmıştır. Erkek emeğinin yokluğu kadınlara kendi adlarına, ya da orada olmayan kocaları, yetişkin erkek çocukları adına toprak satın alabilmelerine izin vermiştir. Diğer yandan erkek göçü çocuk emeğinin önemini arttırmıştır. Erkek emeğinin yokluğu tarımda yardımcı olmak üzere daha çok çocuk doğurmak için bahane haline gelirken, kız çocukların kardeşlerine bakabilmek için okulu terk etmelerine ve geleneksel kadın rollerinin pekişmesine neden olmuştur.

Doğal kaynaklar üzerinde erkek göçünün olumlu ve olumsuz sonuçları toprağın verimliliğin kaybolması, kadının doğal çevre kaynaklarının idareciliğe konumunu güçlendirmesi ve çevre bilgisinin artmasıdır. Kadınlar, çalıkları ve ağaçları temizleyemedikleri, kök dikmek için toprağı kazamadıklarından mevcut topraklar döngüsel olarak ve dinlendirilerek ekilememektedir. Bu ise toprağın verimliliğinde ve elde edilen ürün miktarında düşüşe neden olmuştur. Kadınlar geçimlik için ormana daha fazla bağımlı hale gelmiş ve bundan dolayı doğal kaynakların idareciliğini yapmaya başlamıştır.

Özetle, III.Dünyada Ekofeminist çalışmalar, bu ülkelerde yaşayan kadınların Batıdaki hem cinslerinden farklı maddi şartlara sahip olmalarının kadın-doğa ilişkisi üzerindeki etkilerini incelemeye yönelmiştir. Ayrıca sömürgecilik ve kalkınma projelerinin kadın-doğa ilişkileri açısından bu ülkelerdeki sonuçları üzerinde durulmuştur.

III.Dünya'da Ekofeminist çalışmaların yoğunlukla kırsal alandaki kadın-doğa ilişkisini konu alması, nüfusun büyük çoğunluğunun kentlere göç ettiği gelişmekte olan ülkelerde kadınların kentsel alanlarda doğa ile olan konumlarındaki değişimi göz ardı etmektedir. Ayrıca kadın ve doğanın bulunduğu ve ilişkiye girdiği çoklu ortamların çözümlenmesinin bağlamsal olması gerektiği düşüncesi olumlu olmakla birlikte, aşırı göreceliliğe yol açma ve bütüncül stratejiler geliştirilmesini imkansız hale getirme gibi bir tehlikeyi de beraberinde taşımaktadır.

Bu çalışmada dünyanın çeşitli bölgelerinden Ekofeminist bakış açısından kadın-doğa ilişkisinin çözümlenmesi ile ilgili örnekler verilmeye çalışılmıştır. Örnekler arasında Türkiye'den örneklerin yer alamamasının iki önemli nedeni bulunmaktadır. Ekofeminist

bakış açısından çalışma yapılabilmesi için 1. Batı'daki farklı çevre yaklaşımları içinde Çevrecilik olarak kabul edilen sürdürülebilir kalkınma dışındaki Radikal Ekoloji yaklaşımlarının (Derin Ekoloji, Sosyal Ekoloji ve Çevre Etiği) tanınması ve 2. Feminist bakış açısından yapılan çalışmalarda kadın-doğa-ataerkillik üçgeninde doğa'nın bir dekor olarak değil, kadınların bire bir ilişkiye girdikleri somut yapılar olarak ele alınması gerekir. Türkiye'de insan-doğa ilişkisi çoğunlukla kalkınma paradigmaları ya da kentsel problemler çerçevesinde tartışılmaktadır (Egeli, 1996; Gökdayı, 1997). Türkiye'de farklı çevre yaklaşımlarının geniş kitlelerce tanınamamasının en önemli nedeni, Radikal Ekoloji içinde yer alan çevre yaklaşımlarının insan-doğa ilişkisinde başlıca Modernite, Aydınlanma Düşüncesi, Batı tarzı ekonomik kalkınma ve sanayileşmeye eleştiri yöneltmesidir. Türkiye açısından bakıldığında bu üçlü modern Türkiye'nin dayandığı üç temel ayağı oluşturmaktadır. Bundan dolayı, insan-doğa ilişkisinin çözülmesinde söz konusu üç temele eleştiri yöneltmeden oluşturulabilecek olan tek yaklaşım doğayı insan ihtiyaçları için kaynak olarak gören çevrecilik yaklaşımından öteye gidemeyecek ve Radikal Ekoloji yaklaşımlarının tanınmasına engel teşkil edecektir.

Türkiye'de Kadın Çalışmalarına baktığımızda, bu çalışmaların çoğunlukla Liberal, Sosyalist ve Marksist feminizmin bakış açısını yansıttığı görülmektedir. Hem Liberalizm hem de sol düşünce insan ihtiyaçlarını ön planda tutan, dolayısıyla doğanın sömürülmesini ve tahakküm altına alınmasını meşrulaştıran yaklaşımlardır. Bu nedenle kadının konumunu ele alan köy-kent ve kalkınmada kadın çalışmalarında doğanın yalnızca ihtiyaçların sağlanacağı madde alanı olarak görülmesi ve kadın-doğa ilişkisindeki değişimlerin dikkate alınmaması beklenen sonuçtur. Diğer taraftan farklı Ekofeminist yaklaşımların ve çevre yaklaşımlarının tanınmasında bilginin elde edilmesi ve tüketilmesi pazar kurallarına bağlıdır. Sosyal Ekoloji hariç, Radikal Ekoloji yaklaşımları ve çeşitli Ekofeminist yaklaşımlarla ilgili çeviri kitapların satılmayacakları gerekçesiyle yayınlanmaması da söz konusu alanlarla ilgili bilginin geniş kitlelere ulaşmasını engellemekte ve yabancı dil bilen kişilerle sınırlı kalmaktadır.

4. Sonuç

Çevre problemlerini kadın problemleri olarak ele alan ve çözüm önerilerinde bulunan Ekofeminist çalışmaların yapıldığı ülkelerin gelişmişlik düzeylerinin farklılığı bu çalışmalara da yansımaktadır. Çevre problemlerinin gelişmiş ülkelerde yaşam tarzı ve tüketimin neden olduğu sorunlar, gelişmekte olan ülkelere ise nüfus artışı ve az gelişmişliğin yarattığı sorunlar olarak tanımlanması, Ekofeminist çalışmaların özüne de yansımaktadır. Gelişmiş ülkelere kadın-doğa ilişkisi çoğunlukla ideolojik boyutta kadınlığın ve doğanın fark edilmesi, varlığının yüceltilmesi olarak ele alınırken, gelişmekte olan ülkelere kadınların ve diğer marjinal kategorilerin maddi temelde var olma mücadelesi olarak ele alınmaktadır. Bu durum gerek çevre problemlerinin gerekse kadın problemlerinin çözümü için daha geniş boyutta toplumsal ve ekonomik yapıların yeniden düzenlenmesinin önemini vurgulamaktadır.

Kaynakça

- Agarwal, B. (1992), "The Gender and Environment Debate: Lessons from India", *Feminist Studies*, 18(1), 119-158
- Allen, P.C. (1990). "The Woman I Love Is A Planet", I. Diamond and G. F. Orenstein (der.), *Reweaving The World: The Emergence of Ecofeminism* içinde, San Francisco: Sierra

Club Books, 52-57

Biehl, J. (1991), **Finding Our Ways: Rethinking Ecofeminist Politics**, Montreal, New York: Black Rose Book

Bigwood, C. (1993), **Earth Muse**, Philadelphia: Temple University Press

Birkeland, J. (1993), "Ecofeminism: Linking Theory and Practice", G. Gaard (der.), **Ecofeminism: Women, Animals, Nature** içinde, Philadelphia: Temple University Press, 13-59

Christ, C.P. (1990), "Rethinking Theology And Nature", I. Diamond and G. F. Orenstein (der.), **Reweaving The World: The Emergence of Ecofeminism** içinde, San Francisco: Sierra Club Books, 58-69

Çetin, O.B. (2003). "Kentsel Alanda Antroposentrizm ve Ataerkillik", **Almanak 2002**, İstanbul: SAV Yay., 497-502

Davidson, S. (1993), "Women and Environment in developing countries: Issues and Linkage", **Women & Environment**, 13(3-4) 6-9

D'Eaubonne, F. (1974), **Le Feminisme ou la Mort**, Paris: Pierre Horay

Egeli, G. (1996). **Avrupa Birliği ve Türkiye'de Çevre Politikaları**, Ankara: TÇV Yay. No: 114

Eisler, R. (1990). "The Gaia Tradition And The Partnership Future: An Ecofeminist Manifesto", I. Diamond and G. F. Orenstein (der.), **Reweaving The World: The Emergence of Ecofeminism** içinde, San Francisco: Sierra Club Books, 23-34

Gökdayı, İ (1997). **Çevrenin Geleceği**, Ankara: TÇV.Yay. No: 115

Johnson, E.A. (1993), **Women, Earth, And Creator Spirit**, New York: Paulist Press

Kaza, S. (1993). "Acting With Compassion", C.J. Adams (der.), **Ecofeminism And The Sacred** içinde, New York: Continuum, 50-69

King, Y. (1990), "Healing The Wounds: Feminism, Ecology, And The Nature/Culture Dualism", I. Diamond and G. F. Orenstein (der.), **Reweaving The World: The Emergence of Ecofeminism** içinde, San Francisco: Sierra Club Books, 106-121

Mellor, M. (1992), **Breaking The Boundaries**, London : Virago Press Ltd.

----- (1996), "The Politics of Women and Nature: Affinity, Contingency or Material relations?", **Journal of Political Ideologies**, 1(2), 147-164

Merchant, C. (1996), **Earthcare: Women and the Environment**, New York, London: Routledge

Okoko, E. (1999), "Women and Environmental Change in the Niger Delta: Evidence from Ibeno", **Gender, Place & Culture: A Journal of Feminist Geography**, 6(4), 373-379

Plumwood, V. (1993), **Feminism And The Mastery Of Nature**, New York, London: Routledge

Ruether, R.R. (1992), **Gaia & God**, New York : Harper Collins Publishers Ltd.

Shiva, V. (1994), **Staying Alive**, London, New York : Zed Books Ltd.

Spretnak, C. (1993), "Earth Body And Personal Body As Sacred", C.J. Adams (der.), **Ecofeminism And The Sacred** içinde, New York: Continuum, 261-280

Taylor, D.E. (1997), "Woman of Color, Environmental Justice, and Ecofeminism", K.J. Warren (der.), **Ecofeminism: Women, Culture, Nature** içinde, Bloomington, Indianapolis: Indiana University Press, 38-81

Williams, D.S. (1993), "Sin, Nature, And Black Women's Bodies", C.J. Adams (der.), **Ecofeminism And The Sacred** içinde, New York: Continuum, 24-29

Zein-ElAbdin, E. (1996), "Development, Gender, and the Environment: Theoretical or Contextual Link?", **Journal of Economic Issues**, 30(4), 929-948

Avrupa Birliği Kimliği ve Türkiye'nin Birliğe Katılımının Yaratacağı Jeopolitik Boyutlar

M. Zeki DUMAN
zekiduman@yahoo.com

The Identity of European Union and Geopolitical Consequences of Integration of Turkey

Abstract

In this article, the beginning point is the statement that European Union is a Christian club while the main question is what is the European Union identity and what Turkey gains in terms of strategic potential of Turkey in case of EU integration. In addition, this article proposes to discuss the argument that EU- Turkey integration period should not be evaluated in terms of dicotomy of loose and gains and propose that all approaches in this perspective is incomplete and not objective. This article also approaches to this subject in a comprehensive perspective since any relationship requires reciprocal dependency.

Keywords:Europe (an), Identity, Integration

JEL Classification Codes: N44, Z19, D73

Özet

Bu yazıda, Avrupa Birliği'nin Hristiyan bir kulüp olduğu söyleminden kalkarak, Avrupa-(lı) ve Avrupa Kimliği'nin ne olduğuna yönelik soru/sorunlar üzerinde durulacak, ardından Birliğe katılması durumunda Türkiye'nin mevcut stratejik potansiyelinin getireceği kazanımların neler olabileceği hususu ele alınacaktır. Ayrıca Birlik sürecini karşılıklı kazanç ve kaybetme dikotomisi üzerinden değerlendiremeyeceği, bu yönde yapılacak her türlü açılımın eksik ve yanlı olacağı, birlikteliğin karşılıklı ilişkiyi yaratan bir bağlayıcılığı getirdiğinden, konuya bütünlüklü bir perspektif temelinde yaklaşılmalı gerektiği tezi tartışılacaktır.

Anahtar Sözcükler: Avrupa-(lı), Kimlik, Bütünleşme

1. Giriş

Avrupa Birliği-Türkiye ilişkileri üzerine yapılan tartişmalarda öne çıkan en önemli konular ;

1- Avrupa Birliği'nin Hristiyan dinini temsil eden bir kulüp olduğu ve Türkiye'nin Birliğe katılımı halinde, dini ve kültürel kimliğinin deformasyona uğrayacağı,

2-Avrupa Birliği Türkiye ilişkisinin; kazanan ve kaybeden dikotomisi üzerinden değerlendirilmesi, birliğe katılımı halinde kazanacak tarafın Türkiye olacağı ve dolayısıyla Avrupa'nın, başta ekonomik olmak üzere politik ve askeri alandaki çıkarını önceleyen bir katkının söz konusu olamayacağı yönündeki görüşler üzerinde yoğunlaşmaktadır.

Öncelikle Avrupa Birliğinin dini, etnik ve sınıfsal bir topluluk olmadığını, uluslar üstü bir konsorsiyum olarak hukuksal değerler üzerine kurulu ortak bir entegrasyon olduğunu belirttikten sonra, uluslar arası ilişkilerde de ortak menfaat temelinde kurulan bütün girişimlerin, söz konusu tarafların çıkarlarını korumak ve geliştirmek amacını taşıdığını ve dolayısıyla Avrupa Birliğine katılımı halinde sadece Türkiye'nin çıkarlarının değeril, aynı zamanda Avrupa'nın da çıkarlarının geliştirilmesini sağlayacak yeni bir sürecin içine girileceğini belirtmemiz gerekiyor.

Soğuk Savaşın sona ermesi, uluslar arası yapılanmanın genel koşullarını değerşirmiştir. Dünyada var olan güç dengelerinin değerışmesine paralel olarak da yeni bölgesel nitelikli güç odaklarının sahneye çıktığı yeni bir sürece girmiş bulunmaktayız. Bu süreç, kendisinden önceki dönemin genel siyasal, ekonomik ve askeri oluşumlardan farklı stratejiler üzerinde biçimlenen güç/güçlere zemin hazırlamıştır.

Soğuk savaş sonrası makro siyasal yapılanma çabalarında en önemli aktör rolünü üstlenen Avrupa Birliği, genişleme politikası çerçevesinde uzun erimde de olsa katılımını öngördüğu Türkiye'nin bu sürece doğrudan müdahil olmasının, dünyadaki güç dengelerinde yeni siyasal ve ekonomik gelişmeleri ortaya çıkaracaktır.

Siyasal konjonktüre bağlı yapılanmaların gün be gün yeniden biçimlendiği günümüzde, sürecin hangi yöne doğru gideceği ve kimin, nereye, nasıl ulaşmak istediği? Sorusu, cevap verilmesi çok da kolay olmayacak bir soru/sorun olarak önümüzde durmaktadır. Bu bağlamda yapılan politik tartişmalarda, olumlayıcılar diyebileceğimiz kesim, oluşmakta olan bu kaotik yapılanmaların, geleceğin siyasal dengelerinin yeniden oluşturulması açasından sancılı bir süreci beraberinde getirmesini doğal/normale karşılanması gerektiği noktasında görüş belirtirken, Olumsuzlayıcılar olarak tanımlanabilecek diğer kesim ise; mevcut konjonktürel şartların her an değerşebileceği ve oluşmakta olan siyasal aktörlerin de dile getirdikleri adalet, barış ve güvenlik temelindeki yeni dünya düzeninin aslında bir tür düzensizliğe doğru götürölmekte olduğu konusunda kuşkucu ve eleştirel bir tavır takınmaktalar.

Dünya düzenini; insan hakları, demokrasi, sivil toplum ve hukukun üstünlüğu temelinde yeniden oluşturma çabasını verdiğini iddia ederek merkezi bir rol üstlenme hevesi içinde görönen Avrupa Birliği'nin, bu bağlamda ne kadar etkin olacağı yeni katılımını öngördüğu üyeleriyle oluşacak siyasal birliktelikte aramaktadır. Bu arayışta, Türkiye'nin Avrupa Kültüründen farklı tarihsel ve kültürel özelliklere sahip olması,

ülkemiz üzerinde farklı bir değerlendirmeyi gerektirmekte bu da doğal olarak Avrupa ülkelerindeki akademik ve siyasi çevrelerde yoğun tartışmalara yol açmaktadır.

Avrupa Birliği, iktisadi ve hukuki birleşimini sona erdirip siyasi bir yapılanmaya doğru gittiği bu günlerde yeni üye katılımıyla dev bir birlik haline dönüşmektedir. Türkiye'nin dahil olmadığı bir Avrupa Birliği'nin gelecekte dünya siyasetinde ne kadar etkin bir rol üstleneceği konusu, sık sık tartışmalara yol açmaktadır. Bu tartışmalar, gerek Birliğin içsel dinamiklerinden kaynaklanan ve başta kültürel olmak üzere farklı vurgulardan hareket eden Türkiye karşıtı gruplarla, farklılık temelinde örgütlenmiş bir Birliğin geleceğin de önemli sonuçları doğuracağı vurgusundan hareket eden Türkiye yanlısı kesimler arasında geçmektedir. Ancak, var olan realite; Türkiye'siz bir Avrupa'nın eksik, eksik olduğu kadar da hareket alanının kısıtlı olacağı ve dolayısıyla birliğin sadece bir topluluktan öteye gidemeyeceğidir. Bu çalışmada, söz konusu bu tartışmaların ikinci boyutunu oluşturan, yani Türkiye'nin katılımıyla gerçekleşecek bir birliğin hem Avrupa'ya hem de Türkiye'ye getireceği kazanımların; mevcut dünyadaki güç dengelerinde yaratacağı siyasi ve ekonomik etkiler üzerinde olacaktır. Bunun için öncelikle Avrupa Birliğinin kuruluş felsefesi, birliğin kimliği ve birliğin dünyanın geleceğinde nasıl bir rol almak istediği sorularına cevap verilmesi gerekmektedir.

2. Avrupa, Avrupa-(1)'lık ve Avrupa Kimliği

Avrupa, Avrupa-(1)'lık ve Avrupa kimliği çok sık tartışılan kavramlar olmuştur. Birliğin genişleme süreciyle farklı dini ve kültürel geleneklere sahip yeni üyelerin katılımı, bu tartışmaları daha da yoğunlaştırmış ve söz konusu ortak bir Avrupa, Avrupa-(1)'lık ve Avrupa Kimliği üzerinde uzlaşabilmenin yolları aranmıştır. Çünkü farklı toplumsallıkların birliğe katılımı, Avrupa-(1) kimliğinde de yeni tanımlamalarda bulunma ihtiyacını gerekli kılmıştır. Peki Avrupa nedir? Avrupa-(1) Kimdir? Avrupa Kimliği var mı? Türkiye'nin üye olmasıyla nasıl bir Avrupa, Avrupa-(1) ve Avrupa Kimliği olacaktır?

Avrupa-(1) fikri üzerinde yapılan akademik tartışmalarda; gerek coğrafi bir bütünsellik anlamında, gerekse ortak bir tarih ve kültür paylaşımının var olduğu noktasında Avrupa-(1)'lığın geçmişte ne askeri ve siyasi ne de ekonomik ve kültürel değerleri paylaşan bir topluluk olduğu, söz konusu Avrupa-(1) devletlerin yıllarca birbirleriyle kıyasıya çatışma içinde bulunarak, ortak bir Avrupa-(1) kimliğini oluşturamadıkları sonucuna varılmaktadır. Dolayısıyla Avrupa ve Avrupa-(1) olmanın oldukça muğlak bir fikir olduğu, hatta bunun bir kurgu olduğunu (Hay, 1995: 16) düşünenler bile olmuştur. Gerçekten de; elimizde bize Avrupa'nın ne olduğunu söyleyebilecek Platoncu bir formlar ve anlamlar sözlüğü yok. Avrupa nedir sorusuna cevap veremememizin en önemli nedeni, diğer her kültür gibi Avrupa'nın da kendi içinde farklılaşmış ve çok boyutlu olmasının yanı sıra, sorunun kendisinin alabildiğine kapsamlı olması ve tarih boyunca birçok kez, bir çok farklı bağlamda cevaplanmış olduğu için cevapların çok çeşitli ve değişken olmasıdır (Çırakman, 2001: 29). Bu muğlaklığı gidermek, çeşitlilik ve değişkenlik içinde sabit ve özsel olana ulaşmak için Oscar Halecki'nin Avrupa merkezci olma pahasına Avrupa nedir sorusunu yanıtladığını söylenebilir Halecki (2001a, : 29).

Halecki'ye göre; Avrupa tarihi, Avrupa milletlerinin toplamının, bütünsel bir topluluk olarak diğer başka tarihlerden kesinkes ayrılmış tarihidir. Avrupa'yı Avrupa yapan Yunan-Roma mirası, Hristiyanlık ve Avrupa'yı belli bir dönem üstün kılan endüstri dönemidir Halecki (2001b, :8-47). Ancak, Avrupa-(1)'yı oluşturduğu iddia edilen bu ortak değerlerin (dini ve etnik yapının farklılığı) çoğu zaman Avrupa-(1)'yı çatıştıran değerler

olarak işlev gördüğünü söyleyebiliriz. Hatta bir zamanlar Hristiyanlığın Avrupa'yı birleştiren ortak bir din kültürü olduğundan söz edilebilirmiş gibi görüne de, Bizans ve Rus Ortodoksluğu ile Katolikler arasındaki amansız düşmanlık, Reformasyon döneminde Protestanlığın ortaya çıkışı ortak bir din kültürünün şekillendirdiği bir Avrupa'nın hayal mahsulünden öte bir anlam ifade etmediğini gösteriyor Çelebi (2002a: 49).

Nitekim Katolik Güney ülkeleri ile Protestan, Ortodoks kökenli Doğu ve Kuzey ülkeleri arasında mezhep düzeyindeki anlaşmazlıklar, yıllar boyunca süren savaşlara (30 ve 100 yıl savaşları, Katolik-Protestan savaşları)'na neden olmuştur. Halen Kuzey İrlanda ile Britanya arasında yaşanılanlar bir mezhep savaşıdır. Kosova Savaşı da benzer biçimde dini farklılıklardan ortaya çıkmış bir savaştır. Dolayısıyla Haleck'in Avrupa-(lı) kimliğinin merkezine koyduğu Yunan-Roma ve Hristiyanlık mirasının bütünleştirmeyi sağlamaktan ziyade ayırtırmaya neden olduğunu söyleyebiliriz. Kimi kesimlerin iddia ettiği gibi; bu proje (Avrupa Birliği) Yunan-Roma-Hristiyan kültür kimliği üzerinde yükselen ve Avrupa Birleşik Devletlerinin kimlik temelini oluşturan ortak bir Avrupa kimliğini (Özdağ,2003: 7) hedeflemediğini söz konusu dine dayalı bir kimliğin Avrupa tarihinde yarattığı sorunları ve yaratacağı sorunları herkesçe bilinmektedir.

Etnik temelli farklı kimliklerin de tıpkı din faktörü gibi, Avrupa'daki ulus devlet modelini aşındırmaya başladığını, farklılıkların yarattığı toplumsal gerçekliğin her geçen gün daha da dönüşmeye ve çözülmeye başladığını görmekteyiz. Başta İspanya'da Bask bölgesinin bağımsızlık mücadelesi, Belçika'nın kuzeyinde Flamanca, güneyinde Valonya bölgesinin talepleri, İskoçya ve Galler'in durumları, İngiltere-İrlanda sorunu etnik temelli taleplerin bağımsızlık mücadelesi olarak ön plana çıkmakta, bu durum da Avrupa-(lı) kimliğinin altını oymaktadır.

Haleck'in, Avrupa kimliğini tanımlarken Avrupa'yı belli bir dönem üstün kılan endüstri dönemi olduğuna ilişkin tespit de bu bağlamda pek doyurucu bir açılım olamamaktadır. Çünkü endüstrileşmeyle birlikte kıta ülkeleri arasındaki amansız rekabet başta silah üretiminde olmak üzere bir çok alanda çatışmaya ve hatta birinci ve ikinci dünya savaşlarının çıkmasına yol açmıştır. Ancak bu tespit şu bağlamda doğru olabilir. Bugünkü Avrupa Birliği düşüncesinin kökeninde Haleck'in iddia ettiği endüstri dönemine girilmesiyle oluşan muazzam bir sermaye ve refahın savaşa yol açmayacak biçimde ekonomik gelişime insan hakları ve demokratik geleneğin sürdürülmesine kaydırılmasıyla mümkün olabilir.

Avrupa-(lı) kimliğinin oluşmasında en önemli etken, tarihsel ve kültürel bir geçmişin yarattığı değerleri yeniden ama gelişen endüstri toplumunun ihtiyaçları temelinde oluşturmuş olmasıdır. Kılıçbay'ın deyişiyle ; Avrupa, tarihsiz tarihin marjında yer almanın/kalmanın bedeli/ödülü olarak tarihi inşa edecek, yani değişme sürecinin içine insan iradesini katacak, böylece değişmeyi kader olmaktan çıkaracaktır. Tarih işte bu noktada doğmuştur. Avrupa'yı belirleyen temel öğe tarihli olması, daha doğrusu değişim sürecini tarihselleştirmesidir (Kılıçbay, 2001: 91). İnsan merkezli değerleri ön plana alan bir kültürün doğuşuna öncülük eden Avrupa, bu değerler temelinde ortak bir hukuk kültürü geleneğini oluşturma çabasını da vermiştir.

Yapısı gereği tarihi ve kültürüyle yeni bir toplum yaratmakla yetinmeyen yaşlı kıta, özne olan bir kıta olmayı da başarmıştır. “Birey” oluşu öne çıkarma türünden bir yönelimle; aklını kullanma istemiyle kendisi olan ve “bu dünya” (Uygur, 1992: 31) ekseninde kurulan

Avrupa, öznesi doğum yeri olarak kendine ve kendisi olmayana karşı sorumlu olmayı da bilmıştır (Çotuksöken, 2001: 50). Bu açıdan Avrupa kıtası doğal, toplumsal, tarihsel ve kültürel yapısı/sınırları üzerinde sürekli değişimlere öncülük etmiştir.

Günümüzün küresel ölçekli değer yargılarının -bireycilik, liberalizm, temel insan hakları, sosyal ve hukuk devlet anlayışı, eşitlik, özgürlük adalet ile demokrasi-oluşması/oluşturulması mücadelesini vermiştir. Avrupalılık söylemlerinin temelinde bulunan hümanizmin, aklın, bilimin, demokrasinin olması, söz konusu Avrupa uygarlığına şekil veren temel etkenlere bağlanmalıdır (Ertuğrul, 2001: 149).

Avrupa'yı her şeyden önce bir "hukuk" topluluğu olarak görmek gerekir. Bu hukukun temelini kadim Yunan ve Roma devletlerinin yasalarına kadar götürebiliriz. Demokrasi kültürünün ilk nüvelerini oluşturan bu iki toplum, günümüzün hukuka dayalı Avrupa-(lı) kimliğini oluşturmaya açısından önem arz etmektedir. Bu hukuk kuralları, kilise baskısının sona erdirildiği 17.yüzyılın ikinci yarısından itibaren evrensel birer norm halini almış ve Avrupa halklarının 15.yüzyıldan itibaren ortak bir anlam hafızasının yaratılmasına öncülük eden Latin dilinin kullanımıyla da evrensel bir konuma gelerek, söz konusu hukuka bağlı geleneğin Avrupa-(lı) kimliğinin oluşturulmasında en önemli etken olmuştur. Bu bağlamda Avrupa-(lı) kimliği ne ortak bir coğrafi sınırların çizgilerinde ne Hristiyanlık dininin öğretilerinde ne de gelişen endüstrinin ortaya çıkardığı aşırı üretimde aramak gerekir. Şüphesiz Avrupa-(lı) kimliği söz konusu edilen bütün bu gelişmelerden etkilenmiştir, ancak en belirleyici etken Avrupa'nın tarihsel olarak antropomorfist bir dünyanın yaratılmasına öncülük edecek seküler ve profan bir anlayışı rasyonelleştirmesi ve bunu hukuk değerlerinin yaratılmasında başat birer öğe olarak koyması olmuştur.

Görüldüğü üzere Avrupa'nın temellerini coğrafi, kültürel, ırksal, dinsel; toplumsal özelliklerde aramak yerine, hukuk kültüründe ve siyasal tasarımda aramanın daha doğru olacağı aşikardır. Başka bir deyişle; taşıdığı bütün eksikliklerine rağmen, Avrupa'yı bir hukuk devleti ve demokratik siyaset kültürünün beşiği diye tanımlamak, Avrupa düşüncesini açıklarken doğru bir başlangıç noktası olabilir Çelebi (2002b: 52-53).

Joffrin'in deyişiyle; Avrupa Birliği, gelenek üzerine değil irade üzerine dayanmaktadır. Avrupa Birliği, geçmişe değil geleceğe yöneliktir. Bir anlamda Renan ulusu gibi Avrupa Birliği, her an için bir referandumdur, kültürel bir gerçeklikten ziyade özgür ve bilinçli bir eylemin meyvesidir. İnsan haklarının sürekli genişlemesi sosyal denge ve uluslar arası işbirliği üzerine dayalı bir Avrupa söz konusudur Joffrin (2004a: 14). Bu bağlamda Avrupa Birliğinin kuruluş felsefesinin iki sacayağından söz edilebilir. İnsani değerlerin merkeze alındığı yeni bir yaşam paradigması, İleri endüstrileşmiş ve rekabete dayalı yeni bir ekonomik işbirliği modeli.

Müslüman bir ülke olarak Birliğe katılacak bir Türkiye'nin Avrupa Kimliği'ni nasıl dönüştüreceği sorusu kolay ama cevap verilmesi de zor olan bir konu olagelmıştır. Gerçekten de Türkiye'nin katılımıyla Avrupa Birliği kimliğini yeniden tanımlamak zorunda kalacaktır. Kimi kesimlerin haklı ve yerinde tespitleriyle, katılımın önündeki en önemli engel, Türkiye nüfusunun % 90'dan fazlasının tarım toplumunun kültürüne sahip olması ve Müslüman bir toplum olmasıdır. Fakat Türkiye'nin birliğe katılımını savunanların yine haklı ve yerinde tespitiyle Avrupa'nın gelecekte siyasal bir güç olmak gibi bir derdi olacaksa söz konusu Türkiye'yi içine almasa da İslam'ı ve İslam ülkelerinden (Ortadoğu) kaynaklanan sorunlardan kendisini muaf görmesi mümkün olmayacaktır.

Sadece yer altı zenginliği açısından petrolün zenginliğiyle değil, dünyadaki küresel terörün, göçün insan kaçakçılığının ve uyuşturucu silah alımlarıyla da küresel dünya düzenini tehdit eden gelişmelere yataklık eden bölgenin, geleceğin büyük gücü olmak isteyen Avrupa'nın bu sorunlardan kaçınması mümkün değildir Joffrin (2004b:14). Ayrıca halen Avrupa kıtasında 20 milyona varan Müslüman yaşamakta ve İslam, Avrupa için “öteki bir din” olmaktan çıkarak “içerdeki bir sorun” olmaya başlamıştır. Bunda Avrupa'nın İslam'a karşı tarihsel belleğinde saklı tuttuğu önyargıların ve bunun günlük yaşamın akışı içinde Müslüman olanlara karşı hissettirmesiyle gerçekleşmektedir. Tıpkı diğer dinler gibi İslam'ı bireysel bir dini inanç olarak görmek ve bu inanca sahip bireylerin kendi dinlerini yaşamalarını ve yaymalarını sağlamak üzere gerekli yasal tedbirleri almadığı sürece radikal ve fundamentalist İslami akımları durduramayacaktır. Bu açıdan Türkiye'nin ara bir tampon görevi üstlenerek hem İslami kültüre sahip bir geleneği temsil etmesi açısından Avrupa ülkelerinin bu sorunlarına çözüm bulmada yardımcı olabilir hem de demokratik ve laik bir devletin İslam'la barış içinde yaşayabilmenin olanağını sunabilir.

Laurent Joffrin, Le Nouvel Observateur dergisinin köşe yazısında belirttiği gibi; Büyük bir Müslüman ülkenin (Türkiye'nin) entegrasyonu, Avrupa düşüncesini zenginleştirecektir. Dünyaya-Avrupa'da yaşayan azınlıklar arasındaki Müslüman dünyaya-medeniyetler şokunun kaçınılmaz olmadığını ve İslam'ın tıpkı, Katoliklik, Protestanlık veya Musevilik gibi demokrasiyle gayet güzel bağdaştığını kanıtlayacaktır. Avrupa, ancak Türkiye ile kurulacak bir birliktelikle İslam dünyasıyla ilişki kurabilir. Çünkü Türkiye laiklik ve İslam arasında bizzat yaşamakta olduğu uzlaşmayla, hasımların karşılıklı imha edilmesinden başka çözüm yolları olduğunu kanıtlamaktadır.

Türkiye'nin Birliğe katılmasının şüphesiz Türkiye için olduğu kadar Avrupa için de çok farklı kültürel, siyasal, ekonomik ve askeri boyutlarda etkisi olacaktır. Dolayısıyla bu katılımın sadece Türkiye'nin menfaatlerini ön plana çıkaran, başta ekonomik sorunları olmak üzere demokratikleşme ve insan haklarını geliştireceği şeklindeki Türkiye'nin kazanımları temelinde bir değerlendirme yapmanın yanlış olacağını belirtmemiz gerekiyor.

3. Değişen Küresel Jeopolitikte Avrupa Birliği'nin Artan Önemi

Uluslararası sistemin yapısını belirleyen temel faktör, uluslar arası güç dengesidir. Tarih boyunca güç dengesinin sürekli bir değişim göstermesi, uluslar arası sistemin yapısını da etkilemiş ve sistem gücün tek elde merkezileştiği “tek kutupluluktan” (Roma imparatorluğu dönemi), temel güçlerin bulunmadığı bir kutupsuzluğa (19.yüzyıl Avrupa'sı), gücün iki süper elde merkezileştiği “iki kutupluluktan” (2.Dünya Savaşı sonrası) çok kutuplu bir dünya modeline doğru gidilmiştir (Şen, 1992a: 299). Ancak, 1989 Berlin Duvarının yıkılması ardından Sovyet Rusya'nın da yıkılmasıyla çift kutuplu dünya yerini, Amerika'nın başını çektiği tek kutuplu bir dünya düzenine bırakmıştır. Bu durum global siyasetin güç dengesini yeniden dönüştürmüş ve tek kutuplu bir dünyada yaşamının faturalarını geçen 15 yıl içinde Amerikan tarafından Irak'a, Afganistan'a çok ağır bedellerle ödetilmiştir.

İki kutuplu sistemin sona ermesiyle birlikte, tüm ulusal güçlerini mensubu bulundukları blok ve ideolojiye göre yönlendiren ve politikalarını da bu çerçevede şekillendiren devletler, karşılaştıkları yeni ve ani değişim sonrasında karşı karşıya kalacakları tehditlerin ne olduğu konusunda arayışlarını sürdürürken, sabit kalan şey devletlerin ulusal menfaatleri olmuştur (Tezkan, 2000: 10-12). Bu menfaat ortamını her türlü

uluslar arası hukuk ve meşruiyet kurallarını ihlal eden Amerika'nın global düzeni tehdit eder hale gelmiştir.

Medeni dünyanın küresel ölçekli değer yargılarını, başka bir deyişle yeni dünya düzeninin etik standartlarını oluşturmaya çalışan ABD'nin, artık post-modern bir sürecin yeni siyasal/politik yapılanması olarak İmparatorluğa doğru evrildiğini iddia eden Hardt ve Negri; sürecin artık sadece bir olgu olarak değil; aynı zamanda tek bir ulus-üstü politik iktidar figürü tasarlama yönündeki tüzel yapılanma Hard-Negri (2000a: 33) açısından bakılması gerektiğini belirtmişlerdir. Yine Hardt ve Negri'nin deyişiyle; "Aslında yeni dünya düzeninde egemenlik, yeni bir biçim almış, tek hükmetme mantığı altında birleşmiş bir dizi ulusal ve uluslar üstü organdan oluşmuştur. Bu yeni küresel egemenlik biçimine imparatorluk adını veren Negri, özellikle ulus devlet egemenliğinin gerilemesinin ve giderek ekonomik ve kültürel mübadeleleri düzenlemekten aciz hale gelmesinin, ortaya çıkmakta olan imparatorluğun ilk belirtilerinden biri olarak değerlendirilebileceğini iddia etmiştir." Hard-Negri (2000b: 18).

Hardt ve Negri, yaşanan sürecin ABD'nin küresel hegemonyasından ibaret olduğunu, ABD'nin artık ulus devletten çıktığı, emperyalist egemenlik biçimini de aşarak, imparatorluğa doğru evrildiğini belirtir. Nitekim emperyalizmin aksine imparatorluğun, toprak temelli bir iktidar merkezi yaratmadığı gibi sabit sınırları ya da engelleri de tanımadığını, imparatorluğun giderek bütün yerküreyi kendi açık ve genişleyen hudutları içine katmakta olan merkezlessiz ve topraksız bir yönetim biçimi olduğunu ifade eder.

"İmparatorluk, değişken komuta ağları yoluyla melez kimlikleri, esnek hiyerarşileri ve çoklu mübadeleyi idare ettiğini, emperyalist dünya haritasındaki ayrı ulusal renklerin imparatorluğun küresel gökkuşağı içinde eridiğini ve kaybolduğunu; bu durumun günümüz ABD'nin küresel yönetim politikasının bir açılımından başka bir şey olmadığını" Hard-Negri (2000c: 19) ısrar eder. Dolayısıyla iki kutupluluğun sona ermesi ve değişen konjonktüre bağlı olarak devletlerin dünya politikaları yerine bölge politikalarının (Falk, 2001: 83-104) önem kazanması sonucunda dünyaya egemen olmanın koordinatlarını belirleyen teorilerin geçerliliği ve uygulanma sahaları bakımından bir gerileme söz konusu olmuştur (İlhan, 1999: 16).

Böyle bir sürecin içine itilen günümüz dünyasında yaşananlara sesini çıkaracak ve bu acımasız imparatorluğa karşı adalet, barış, eşitlik ve insan hakları temelinde yeni bir düzeni tesis etme yükümlülüğü birilerine düşmektedir.

Dünyamızın politik bir kırılmaya uğradığı/uğratıldığı bu süreçte Avrupa Birliği, demokrasi ve insan haklarıyla alternatif siyasal bir güç olma potansiyeli daha da önemli hale gelmiştir. Gerçekten de gerek 480 milyona varan üretken nüfusuyla dünya ithalatının %21'ini ihracatın da % 20'sini gerçekleştirmesi ve dolayısıyla dünyanın en büyük ikinci ekonomik gücü olması, gerekse dış politikada yaşanan sorunların çözümünde askeri müdahalelerden ziyade uzlaşmaya dayalı politik bir tavır takınması açısından önemi daha da artmaktadır.

Değişen küresel jeopolitikte Avrupa'nın günümüzde sadece ticari ve hukuki bir birlik olmanın ötesinde bir anlam ifade etmeyen, değişen koşullarda dünya siyasetinde meydana gelen çatışma ve savaşlarda sözü bile geçerli olmayan bir birliğin de hiçbir anlamı olmayacağı aşıkardır. Geleceğin global siyasetinde aktif bir rol alarak dünya barışının sağlanması için hem askeri hem de siyasi açıdan da örgütlenmesi gereken birliğin,

Türkiye'yi içine alacak bir genişlemeyi yapması kaçınılmazdır. Bu gerçeği bilen Avrupa entelektüelleri de siyasetçilerden farklı biçimde, Türkiye'nin içinde bulunduğu jeopolitik koşulları iyi tahlil ederek Birliğe alınması gerektiğini vurgulamışlardır. Nitekim AB'nin federal bir politik yapı çerçevesinde süper bir devlete doğru ilerlemesini durduracak, hâlen izlediği federalleşme çizgisini radikal bir şekilde değiştirecek bir gelişme de Türkiye'nin AB'nin tam üyesi olmasıdır. Bu durumda, AB için federalleşme süreci sona erecek ve AB politik bir süper güç olma iddiasını terk ederek, gelişmiş bir ekonomik bölge, konfederal bir süreç olmanın ötesine geçemeyecektir. T.G.Ash, bu iki farklı politik projenin özünü ve Türkiye ile ilgili bağlantısını şöyle anlatmaktadır. “Boğaziçi'nin kapılarında iki mantık çatışmaktadır. Birlik mantığı ve barış mantığı. Eğer Avrupa projesi ile süper güç olma talepleri olan iç bütünlüklü bir politik yapı oluşturulmaktan bahsediliyorsa Boğaziçi'nin bu yakasında durmalıyız, en azından bir on yıl daha. ama demokrasiyi, insan haklarına saygıyı, zenginliği ve böylece dünyanın en tehlikeli bölgesinde barış şansını geliştirmenin acil olduğunu düşünüyorsak, büyük adımlarla bu köprüyü geçmeliyiz” (Garton, 2003:11).

Avrupa Birliği'nin yarım yüzyıllık bu birlikteliğinin bu biçimde (hukuksal bir birlik) devam etmeyeceği de gelişen global değişimler de göstermiştir. Nitekim, 11 Eylül sonrasındaki dünya siyasetinin klasik strateji yaklaşımı olan savunma prensibi ilkesi yerini, güvenlik kaygısı ortamından dolayı saldırı ağırlıklı bir strateji savunmasına bırakmıştır. İlk kez ABD'nin uyguladığı bu strateji değişikliği Avrupa Birliğinin artık üzerinde en çok durduğu konu olmuş ve askeri bir birlik olma yolunda (Avrupa'nın savunma ve Güvenlik Stratejisi) planı tartışılmaya başlanmıştır. Mekan ve zamandan yoksun ve menşei bilinmeyen uluslararası terörizmin yükselişiyile ülkeler her an savunma içinde kalmak durumunda kalmışlardır. Bu durumda Türkiye'nin önemi daha da artmıştır. Özellikle terörün müslüman ülkelerin vatandaşlarından gelmesi başka bir deyişle, terörün Ortadoğu menşei olması Avrupa yakasındaki Türkiye'ye daha da işbirliğine gereksinimi artırmıştır.

4. Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Katılımının Birliğe Yapacağı Katkıları

Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne katılımıyla Birliğe yapacağı potansiyel katkıları şu başlıklar altında toplayabiliriz.

1-Askeri gücü, (Türkiye, Avrupa güvenlik ve savunma politikasında belirleyici bir güç olacaktır. Nitekim, NATO' da ABD'den sonra en büyük ikinci güç durumundadır.)

2-Coğrafi konumu, (Türkiye çok önemli küresel jeopolitikte durmaktadır. Avrupa-Akdeniz, Avrupa-Karadeniz, Avrupa-Ortadoğu, Avrupa-Kafkasya, Avrupa-Balkanlar ve Avrupa-Orta Asya ortaklık sürecinde etkin olacaktır. Ayrıca İstanbul ve Çanakkale Boğazlarına sahip olması önemini daha artırmaktadır.)

3-Radikal İslam'ın kontrolü, Ortadoğu'nun İstikrarsızlık ortamının engellenmesi

4-Genç ve dinamik nüfusuyla üretim sektörünün işgücü talebini karşılayabilir.

Değişen küresel jeopolitikte Türkiye'nin öneminin daha da arttığı söylenebilir. Türkiye'nin jeopolitik önemi; bir yandan dünyanın ekonomik ve politik çıkarlarının çatıştığı bölgenin ortasında ve içinde yer almasından, diğer yandan Türkiye'nin gücünden kaynaklanmaktadır. Türkiye. mevcut konumu ve bölge ülkeleri ile tarihten gelen sosyal kültürel ortam değerleri ile başta ABD olmak üzere AB ve büyük devletlerin kendi yanında görmek istediği ülke konumunda bulunmaktadır (Kuloğlu, 2004:55).

Türkiye, gerçektende Avrupa Birliği için transatlantik ilişkilerinde ve bölgesinde önemli bir değerdir. Medeniyet-kültür jeopolitiği açısından ise şimdiden tahmin edilemeyecek kadar çok katkı yapması söz konusudur. Avrupa Birliği ile entegrasyon sürecinde mesafe alan bir Türkiye, hem Avrupa hem de genişleyen Ortadoğu coğrafyası ve aynı zamanda dünya siyaseti açısından önemli bir değerın gücünü hayatta tutmak anlamına gelecektir (Aras, 2004: 24). Bu bağlamda, Türkiye'nin gerek Balkanlar, gerek Ortadoğu ve gerekse Kafkasya ve Orta Asya'ya yakınlığının verdiği önemli konumu Batının Türkiyesiz bir Ortadoğu, Kafkasya Balkanlar ve hatta Rusya politikası olamayacağını göstermektedir (Fuller, 2004: 52).

Türkiye'nin önemi sadece önemli kesişme noktalarının ortasında bulunması ile değil aynı zamanda dünyanın en önemli enerji kaynaklarının güzergahı ortasında bulunmasıyla da önem arz etmektedir. Günümüzde küresel ekonominin ve politik ilişkileri belirleyecek en önemli etken enerji ve enerjinin ucuza, güvenli ulaşımının sağlanması sorunu olacaktır. Petrol ve doğal gaz üretiminde dünyanın en önemli bölgeleri olan Ortadoğu, Kafkasya, Orta Asya ve Rusya'nın Türkiye'yle komşu olması, Türkiye'ye hem bu enerjinin Avrupa'ya kısa zamanda taşınması açısından hem de maliyet ve zaman açısından büyük avantajlar sağlayacaktır. Avrupa her halükarda bu enerjiye bağımlıdır ve bunu alabilmenin tek yolu da Türkiye üzerinden sağlanmasıdır. Dolayısıyla Avrupa için enerji koridoru olan Türkiye'nin önemi daha da artmaktadır (Müftüler, 2001: 183). Çünkü Avrupa için enerji kaynaklarının güvenliği, siyasi ekonomik ve askeri ağırlığı kadar büyük önem taşımaktadır (Radikal, 2004: 9).

4.1. Türkiye'nin Askeri Gücünün Avrupa Birliği'ne Yapacağı Katkılar

Avrupa Birliği soğuk savaş dönemi süresince Türkiye'nin güvenlik açısından önemini pek dikkate almamıştır. Güvenlik üreten ve NATO'nun son karakolu görevini üstlenen bir Türkiye'nin, Avrupa'nın güvenlik ve savunması açısından ciddiye alınması gerektiği son zamanlarda fark edilmiştir. 11 Eylül olayıyla dünyamızın en önemli çıkmazının, içinde bulunduğumuz çağın belirsiz, güvensiz ve emniyetsiz (Bauman, 2000: 13) olduğunu göstermiştir.

Kaynağı, kökeni ve hedefi olmayan küresel bir terörün ciddi bir yükseliş trendine girmesiyle ortaya çıkan güvenlik sorunu sadece bölgesel düzenleri değil uluslar ve uluslar üstü örgütlenmeleri de hedef almaktadır. Ayrıca Avrupa'nın başta Ortadoğu olmak üzere Kafkasya ve Balkanlar gibi sorunlu bölgelerin sınırında bulunması da güvenliği için ciddi bir sorun teşkil etmektedir. Türkiye'nin de söz konusu bölgelerle komşu olması ancak Avrupa'dan farklı olarak 15 yıllık düşük yoğunluklu bir savaş tecrübesine sahip olması, hem kendi bölgesinde hem de NATO 'da büyük etkili ve önemli bir askeri güce sahip olmasını gerektirmiştir. Türkiye'nin Avrupa'nın yakın gelecekteki terör olmak üzere güvenliğini tehdit edecek her türlü oluşuma karşı koyabilecek iyi eğitilmiş silahlı kuvvetlere sahiptir.

Avrupa Birliği, gerek üye ülkeler arasında kurduğu ticari örgütlenmeyle, gerek insan hakları, demokrasi ve eşitlik gibi bireysel özgürlükleri temel alan bir yaklaşımı benimsemesiyle, dünyanın diğer ülkelerinden çok farklı politik tavırlar sergilemiştir. Hatta dünyanın en önemli ikinci ekonomik gücü olarak ciddi bir birliğe yönelmiştir. Ancak, sürekli eleştirilere de yol açan, Avrupa Projesinin dünya barışına katkıda bulunması için siyasi ve askeri açıdan da benzer bir gelişmeyi göstermesi savı haklı gerekçelere dayanmaktadır. Kendi içindeki çatışmaları bile çözebilecek bağımsız bir askeri gücü olmayan bir Birliğin dünyamızın içinde bulunduğu küresel terörü önlemesi mümkün

değildir. Öte yandan Amerika'nın tek kutuplu dünyada yaratmaya çalıştığı yeni dünya düzeni(düzensizliğine) karşı koyabilecek ve ABD'nin işgallerine karşı sesini yükseltebilecek başka bir güç de halihazırda bulunmadığı bir konjonktürde, Avrupa'nın bu anlamda ciddi bir yenilemeye, kendini yeniden tanımlamaya ve siyasi anlamda da yeni küresel bir rol üstlenmeye mecburdur.

Türkiye Avrupa'nın bu eksikliğini giderebilecek hem jeopolitik olanaklara hem de askeri güce sahiptir. Gerçekten de Türkiye'nin katılımıyla büyüyecek bir Avrupa'nın kendine has yeni bir ordu kurabilir ve söz konusu Dünya düzensizliğine ciddi anlamda bir düzen getirebilir. Avrupa Birliği'nin askeri güç anlamında Türkiye'ye verebileceği teknolojik yenilik dışında fazla bir şeyi yoktur. Türkiye, gerek Avrupa güvenlik ve savunma politikasında etkili olacak, gerek söz konusu dünyadaki çatışmaların önlenmesinde katkıda bulunabilecek potansiyele sahip ülkelerden biridir. Nitekim mevcut üye ülkelerden hiç biri Türkiye'nin askeri ve savaş tecrübesine sahip değildir. Ayrıca Rusya her ne kadar soğuk savaş sonrasında kabuğuna çekilmiş pasif bir görüntü verse de, uyuyan ama toparlanmakta olan bir dev olduğunu tahmin etmek pek de zor olmayacaktır.

Rusya'nın gerek Kafkasya'da Gürcistan'la imzaladığı anlaşmalarla, gerek Çeçenistan'ı işgal etmesiyle Türkiye'yle olan sınırını teyakkuz halinde tutmaktadır. Avrupa'nın Lehistan, Letonya ve Estonya ile yaptığı birlik sözleşmesi, Rusya'nın içine sindiremediğini ve bu ülkelere karşı savunmaya geçtiğini de tahmin etmek zor olmayacaktır. Dolayısıyla Romanya'nın katılımıyla da genişleyecek bir Avrupa sınırının Karadeniz kıyısına dayanacağını görüyoruz.

Sonuç olarak Türkiye, Avrupa Birliğinin çıkarları bakımından kritik bölgelere bitişik bir coğrafi konumda olduğunu, bu konum ve Türkiye'nin NATO standartlarındaki askeri altyapısı ve lojistik imkanları sayesinde Avrupa Birliği askeri gücünün yansıtılması için değerli bir ortam ve önemli bir güç sağlayacağını söyleyebiliriz (Karaosmanoğlu, 2001: 161).

4.2. Türkiye'nin Coğrafi Konumunun Birliğe Sağlayacağı Avantajlar

Tarih, kimi toplumlara torpil geçercesine çok önemli stratejik coğrafi mekanları bahşetmiştir. Kimi toplumlara da ceza verircesine yaşanılmayacak nitelikte bir iklim ve mekanı öngörmüştür. Bir düşünürün deyişiyile tarihsellik, aslında coğrafya savaşımıdır. İnsan oğlunun yarattığı tarih, yaşanmalı iklimlere sahip alımlı topraklar üzerinde yapılan savaşlardan ibarettir. Gerçekten de jeopolitik stratejiyi belirleyen en önemli güç, söz konusu ülkelerin sahip oldukları coğrafi mekanlarıdır. Bu bağlamda Türkiye, toplumların ender sahip oldukları çok önemli bir toprağa (Anadolu)'ya sahiptir. Tarihte bu bölgenin farklı toplumların savaş alanına dönmesinin en önemli nedeni de bundandır, yani bölgenin bir geçiş ve ulaşım ağı üzerinde bulunmasıdır. Dolayısıyla Türkiye çok önemli küresel jeopolitikte durmaktadır.

Gerek, Asya ile Avrupa kıtasını birbirine bağlayan güzergahıyla, Karadeniz'in sıcak sulara bağlantısını sağlayan İstanbul ve Çanakkale gibi boğazlara sahip olmasıyla, gerekse, Akdeniz'in en önemli kıyı ülkesi olması, Ortadoğu'nun Avrupa'ya açılan kapısı olması ve yine benzer bir analogiyle Avrupa kıtasının Asya'ya ve Ortadoğu'ya açılan kapısı olması açısından hayati bir konuma sahiptir.

Genişleyen bir Avrupa'nın Türkiye'nin jeostratejik konumunu göz ardı etmesi düşünülemez. Gerçekten de sadece Avrupa Birliği için değil, Amerika için bile Türkiye'nin önemi büyüktür ve her ülkenin sahip olamadığı coğrafi bir avantaja sahiptir. Onun için büyüyen ve geleceğin önemli bir gücü olmaya aday olan Avrupa Birliği'nin, Türkiye'nin üzerinden hesap yapması kaçınılmazdır. Aslında Avrupa Birliği yetkilileri de bu durumu göz ardı etmediklerini ve Türkiye'nin birliğe alınmasının en önemli nedeni olarak da söz konusu ülkemizin jeopolitik konumundan kaynaklandığını ifade etmekten de çekinmemektedirler.

Avrupa Birliği üye ülkelerin çoğu petrole bağımlıdır ve petrol ihtilatının (%60)'ını Ortadoğu'dan sağlamaktadırlar. Küresel terörün hedefi olan petrol bağlantılarının güvenliği için Türkiye eşsiz bir konuma sahiptir ve Türkiye üzerinden yapılacak her türlü taşımanın gerek güvenlik açısından gerekse zaman ve maliyet açısından daha ekonomik ve rasyonel olacağı bilinmektedir. Bu açıdan Avrupa, Türkiye'ye mahkumdur ve Türkiye'nin olmadığı veya olamayacağı bir birliğin yaratacağı sıkıntılar herkesçe de bilinmektedir.

4.3. Türkiye'nin Genç ve Dinamik Nüfusunun Birliğe Yapacağı Katkılar

Nüfus faktörü, geçen yüzyılımızda olduğu kadarıyla önemli bir güç olarak görülmesi de, Avrupa'nın süratle yaşlanan nüfusu dikkate alınırsa, AB'nin fazla uzak olmayan bir gelecekte, hem kaynaklarının önemli bir bölümünü sosyal güvenliğe ayırmak zorunda kalacağı, hem de yeni insan kaynağına ihtiyaç duyacağından nüfus faktörünün önemi daha bir önemli hale gelmiştir.

Türkiye 12 aday ülkenin nüfus toplamının % 62,9'unu, milli gelir toplamının % 43'ü, yüzölçümü toplamının ise % 70,9'u boyutlarında bir ülkedir Özdağ (2003a, 12-13). Türkiye, Avrupa Birliği için sadece yüzölçümü ve milli geliriyle değil, aynı zamanda Avrupa'nın yakın gelecekte ihtiyaç duyacağı işgücü talebini de karşılayacak genç ve dinamik bir nüfusa sahiptir. Bu bağlamda Türkiye'nin Avrupa Birliği nüfusu içindeki payı % 17'e ulaşmaktadır.

Türkiye'yi çevreleyen komşu coğrafyalarda bulunan 7 milyon Azeri Türkü, 30 milyon İran Türkü, 1 Milyon Gürcü Türkü, 1 milyon Bulgar Türkü, 2 milyon Iraklı Türkü ve 250 bin Yunanistan Türkü Türkiye nüfusu ile birlikte değerlendirildiğinde, ortaya 107 milyonluk bir kitle çıkmaktadır. Bu dikkate alınması gereken jeopolitik bir güçtür ve Avrupa bunun bilincindedir. Dolayısıyla, 2025 'te Avrupa Birliği nüfusu, 2008'den sonra bir genişleme yapmaması kaydı ile 481 milyon, Türkiye nüfusunun ise 82 milyon olacaktır. Türkiye nüfusu, AB nüfusunun % 17'sini oluşturacaktır.

2050'de AB nüfusu azalarak 419 milyona düşecek, Türkiye ise 103 milyona çıkacaktır. Bu durumda ise Türk nüfusu AB nüfusunun dörtte birine yükselecektir. Nüfusun iç yapısı da AB açısından düşündürücü bir görünüme sahiptir. 2025'te AB nüfusunun % 22,8'i 65 yaş ve üstü olacaktır. Aynı sene bu Türkiye için % 10,8 'de kalacaktır. 2050'de AB nüfusunun %29,7'si 65 ve üstüne çıkarken, Türkiye'de bu oran 22,4'e yükselecektir Özdağ (2003b: 43).

Bu veriler geleceğin yaşlı Avrupa'sı için genç nüfusun ne kadar önemli olduğunu göstermesi açısından önemli ve de düşündürücüdür. Avrupa'nın üye ülkelerinin çoğunda doğum oranlarının eksilere indiği, buna karşın yaşlı nüfusun sayısının hızla çoğalarak ortalama ömrün 90'lara vardığı bir durumun gerek sosyal politikalar içinde gerek yeni istihdam ve üretimi sağlayacak vasıflı ve vasıfsız işgücü ihtiyacının nerden karşılanacağını

sorusu/sorunu gündeme getirmektedir. Kimi çevreler, Türkiye nüfusunun niteliksiz olduğu ve Avrupa'nın gerekli işgücü ihtiyacını karşılayamayacağını ve aynı zamanda nüfus potansiyelinin Avrupa Parlamentosunda yaratacağı fazla üye sayısının siyasi yönetimin ağırlığını etkileyerek Türkiye'nin Avrupa Parlamentosunda fazla sayıda milletvekili göndermesine neden olacağı ve dolayısıyla bir açıdan karar mekanizmasında en önemli güç sahibi olacağı için de nüfusu bir dezavantaj öğesi olarak görmektedirler.

Türkiye nüfusunun Avrupa'nın yönetim organlarında ağırlıklı bir temsil katılımını yaratacağı gerçeği doğru olmakla birlikte, yakın bir gelecekte gerek genç nüfusun neredeyse olmadığı bir Avrupa nüfusunun oluşacağı, gerek çok yaşlı kişilerin sağlık ve sosyal sigorta giderlerinin devlete getireceği yük Avrupalıları ciddi biçimde düşündürmektedir.

Devletin artan sağlık giderlerini karşılamak için milyonlarca Euroyu tedavi giderlerine tahsis ettiği ve her geçen yıl bu giderlerin katlanarak arttığını dile getiren uzmanlar, 2050'lerde bütçenin 3'te 2'sinin artan tedavi giderlerine tahsis edileceğini öngörmektedirler.

4.4. Türkiye'nin Ortadoğu'nun Açılan Kapısı Olmasının Birliğe Yapacağı Katkıları

Günümüzde dünya politikalarını etkileyen en önemli etken, enerji kaynaklarının denetimi sorunudur. Amerika'nın 1990'ların başında Körfez savaşıyla Irak'a müdahale etmesinin temel nedeni de söz konusu bu bölgenin dünyada petrol kaynağı açısından ikinci sırada gelmiş olmasıdır. Her geçen gün endüstrileşerek gelişen dünya ülkeleri aynı zamanda paralel biçimde enerji tüketimine de ihtiyaç duymaktalar. Dünyada varolan yer altı enerji kaynaklarının sınırlı sayıda ve kısa bir süre (2030) sonra tükenme ihtimalinin olması, ülkeler arası petrol ve gaz savaşlarına yol açacağı tahminine yol açmıştır. Ortadoğu bölgesi bu anlamda hem Amerika'nın hegemonyasını idame ettirmeye çalışması, (ABD'nin petrol ithalatının % 40'ına yakını bu bölgeden temin etmektedir.) hem de geleceğin küresel gücü olmayı planlayan Avrupa'nın bu bölgeye olan petrol bağımlılığını sürdürmesi açısından Ortadoğu hayati bir önemi arz etmektedir.

Türkiye, dünyanın bilinen petrol rezervlerinin % 65'inin barındıran Ortadoğu'ya açılan kapısı olması, üç kıtayı birleştiren kara ve demiryollarının düğüm noktasında bulunması, deniz ticaret yolları ve geçitlerinin büyük kısmını kontrol etmesiyle hem Avrupa hem de Amerika için önemi daha da artmaktadır (Cömert, 2002: 25).

Avrupa'nın (Britanya ve Norveç) dışında petrol rezervleri olmadığını, tamamen ithal petrole bağımlı olduğu (Harvey, 2004: 21) gerçeğiyle beraber, özellikle Almanya'nın petrol ihtiyacı bakımından ABD ve Sovyetler Birliğine göre daha fazla Ortadoğu petrollerine bağımlı olduğu bilinmektedir. Yeniden uyuyan ve Avrupa'nın temel gücü olma iddiasındaki Almanya'nın bu durumda Ortadoğu gibi hayati bir bölgede kendisine yakın bir ölkeyle işbirliği yapmak zorundadır Şen (1992b: 299).

Türkiye'nin tam üyeliği Avrupa Birliğine ve özellikle Almanya'ya Ortadoğu'da hedeflediği stratejiyi uygulamak için hem gerekli araçları sunacak, hem de Türkiye gibi bir uygulayıcı sayesinde Birlik ağırlığını artıracaktır. Bu gerçeği farklı platformlarda dile getiren Avrupalı siyasetçilerin üzerinde durdukları en önemli nokta, Türkiye dışında

Avrupa'nın başta petrol olmak üzere ihtiyaç duyduğu yer altı enerji kaynaklarının ulaşımını sağlayacak hiçbir ülkenin olmadığını, dolayısıyla Avrupa sadece siyasi gerekçelerle değil büyüyen ekonomik gelişimi için bile ihtiyaç duyacağı enerjiyi Ortadoğu'dan karşılamasının tek yolunun Türkiye üzerinden geçtiğinin bilincindedirler.

Almanya'nın birlik içinde Türkiye'ye en fazla destek veren ülke olmasının altında yatan temel nedenlerden biri de söz konusu Almanya'nın hem birliğin en önemli gücü (ki Birlik bütçesinin 3'te 1'ini tek başına karşılamaktadır) olması hem de Avrupa'da en fazla petrole olan bağımlılığı ve bunun çoğunu Türkiye üzerinden Ortadoğu'dan karşılamayı düşünüyor olmasıdır.

Avrupa ülkelerinin Ortadoğu'ya olan ilgileri sadece Petrole olan bağımlılıklarıyla değildir. 11 Eylül olayıyla birden dünya gündemine oturan terör ve buna bağlı insan kaçakçılığı, göç gibi küresel sorunlara en fazla yataklık eden bir bölge olması açısından da Ortadoğu'yla ilgilenmek zorundadırlar. 2003'te İspanya'nın Madrid kentinde gerçekleştirilen ve 200'den fazla insanın ölümüne yol açan terörist hareketin kaynağının Ortadoğulu radikal İslami gruplardan geldiği gerçeği Birlik güvenliğini tehdit etmektedir. Ayrıca söz konusu terör gruplarının çoğu Avrupa içinde yer edinmiş Müslüman kişilerle olan bağlantısı da göz önüne alınırsa sorunu sadece Avrupa kıtasının dışında değil aynı zamanda Avrupa kıtasının bir iç sorunu halini almaya başladığını söyleyebiliriz.

4.5. Türkiye'nin Kafkasya ve Orta Asya İle Olan İlişkilerinin Birliğe Yapacağı Katkıları

Sovyet Rusya'nın dağılmaya başladığı 1990'ların başında ortaya çıkan bağımsız devletlerin gelecekte dünyadaki siyasal ve ekonomik gelişmeleri etkileyeceği pek düşünülmeydi. Ancak, bu bakire alanların daha yakından görülmesi özellikle zengin yer altı (gaz) kaynaklarına sahip olduğunun keşfedilmesiyle birlikte bölgeye yönelik küresel bir ilgi oluştu. Gerçekten de Avrasya bölgesi, geleceğin dünyasında en az bugünkü Ortadoğu bölgesi kadar önem arz edecek stratejik bir konuma sahip olması kaçınılmaz görünmektedir. Bu gerçeği Brzezinski şöyle ifade ediyor: “Avrasya'ya egemen olan Dünyaya da egemen olur” Brzezinski (1988a: 31-54).

Kafkasya öne çıkartılan niteliği önemli miktarda petrol ve doğal gaz rezervlerine sahip Hazar Havzası ile Batı arasında: Basra Körfezi ve Akdeniz ile Rusya arasında giriş ve pazarlama-taşıma yolu olmasıdır (Gökırmak, 1999: 167).

Avrupa Birliğinin Kafkasya politikasını etkileyen en önemli stratejik faktör yukarıda da değinildiği gibi petrol kapasitesi ve enerji güvenliğidir. Bu sebeple petrol/gaz boru hatlarının olası güzergahları da bölgesel aktörler için hem jeo-ekonomik hem de jeostratejik bir meseledir. Kısaca petrol boru hatları (Örneğin Azerbaycan'dan Gürcistan hattı ile Karadeniz'e ulaşan boru hattı Ceyhan yolu ile Batıya taşınırsa hem Novorossisk'in küresel enerji dağıtım merkezliği önemini yitirecek, hem İran'ın eğer gelecekte olacaksa, transit geçiş konusunda alacağı pay azalacaktır.) Batı ile ekonomik ve siyasal entegrasyonun korunabilmesi için batı güvenlik araçlarının bölgeye çekilebilmesi sorunun bir parçası halini almıştır (Korkmaz, 2004: 158).

Avrasya bölgesini önemli kılan diğer bir etken de, Stratejik konum açısından dünyanın en önemli geçiş yollarına sahip olmasıdır. Nükleer silah açısından da en önemli ilk dört ülke burada bulunmaktadır. (Rusya, Çin, Hindistan ve Pakistan). ABD'nin

kaygılanmasına yol açan en önemli nedenlerin başında, bölgenin her an patlamaya hazır bir bomba gibi silahlanmış olmasıdır. Üçüncü dünya ülkelerine en çok silah satışında bulunan Rusya ve Çin'in bir ittifak kurması durumunda, bölgedeki ABD menfaatlerinin tehlikeye gireceğinin bilen diğer bölge ülkeleri de bu birleşime sıcak bakmışlardır. Nitekim geçen yıl Rusya ile Çin arasında başta askeri ve ticari konular olmak üzere yapılan Pekin Anlaşmasına kısa bir süre sonra Kazakistan, Tacikistan ve Hindistan'ın da imzalaması bölgenin yeniden ısınacağını göstermektedir.

Avrasya bölgesi bu açıdan sadece ABD'nin küresel egemenliği için değil aynı zamanda Avrupa'nın güvenliği için de hayati derecede önem arz etmektedir. Nitekim, şahinlerin başını çeken Amerikalı stratejist Zbigniew Brzezinski, Büyük Satranç Tahtası adlı eserinde, Amerikanın potansiyel, siyasi ya da ekonomik meydan okuyuşlarının Avrasyalı olduğunu belirtiyor. Brezezinski, Rusya federasyonunun, Kafkasya'nın içinde yer aldığı güney üzerinde kontrol elde etmesi, İran ve Çin gibi büyük doğulu oyuncular ile ittifak kurması Brzezinski (1988b: 35) halinde ve özellikle Avrupa'nın Polonya üzerinden Ukrayna ve Gürcistan'a kadar genişlemesi ihtimali ABD'nin Avrasya'daki önceliğini sınırlandıracağı uyarısında bulunuyor. Brzezinski, Amerikanın bölgeye nüfus etmesinin önündeki en büyük engelin bu üç ülkenin bir araya gelmesi olduğunu savunmaktadır.

Sonuç itibariyle, Avrasya bölgesindeki petrol ve doğal gaz kaynakların bol ve zengin olması, güçler arası paylaşım mücadelesini kışkırtan en önemli faktör olmuştur. Ortadoğu petrollerini elinde bulunduran ABD, dünya petrol rezervlerin % 10'nu, doğalgaz rezervlerinin % 60'ını barındıran Avrasya bölgesini de denetimi altına almak istemektir. Avrasya politikasını bu amaçla oluşturan ABD, bölgenin giriş kapısı konumundaki Kafkasya'ya (Gürcistan'a) şimdiden girmiş bulunmakta ve kısa bir süre sonra da tüm Orta Asya'yı kontrolüne alma hesaplarını yapmaktadır. Bu hesabını en çok tedirgin eden Avrupa Birliğinin genişleme çerçevesinde bölgeyle kurabilecek ilişki oluşturmaktadır. Burada Türkiye'nin Birliğe üye olması halinde Avrupa'nın başta Kafkasya olmak üzere Orta Asya ile olan bağlantısını kurması açısından da ciddi anlamda katkısı olacaktır.

Orta Asya ve Kafkasya'yı dünya politikası açısından yaşamsal hale getiren en önemli etmenler; söz konusu bölgenin başka ekonomik olmak üzere demografik ve stratejik konum açıdan çok önemli potansiyele sahip olmasıdır.

Ekonomik açıdan bölge, dünyanın en büyük üç ülkesini barındırmaktadır. (Çin, Japonya ve Hindistan).

Demografik nüfus açısından dünyanın en büyük ilk ülkesi bu bölgededir. (Çin, Hindistan ve Endonezya)

Stratejik konum açısından dünyanın en önemli geçiş yollarına sahiptir. Nükleer silah açısından da en önemli ilk dört ülke burada bulunmaktadır. (Rusya, Çin, Hindistan ve Pakistan).

Bölge, dünyanın en büyük beş ekonomisinden üçünü (Çin Japonya ve Hindistan)'ı barındırmaktadır. Dünyanın enerji deposu olacak kadar bol petrol ve doğal gaz rezervlerine sahip olması, ekonomik açıdan önemini göstermektedir. Rusya'nın dağılmasından sonra bağımsızlığına kavuşan Orta Asya ülkelerinin yer altı kaynaklarının bol ve çok zengin rezervlere sahip olması ve bu alanların halen işletilmemiş bakir alanlar olarak kalması, bir

çok batılı ülkenin iştahını kabartmaktadır. Özellikle Avrupa Birliği ile Japonya'nın gelecekte daha fazla enerjiye ihtiyaç duyacakları gerçeğinin farkında olan ABD, bu alanları söz konusu ülkelere kaptırmamak için yoğun bir diplomasi trafiğine geçmiş bulunmaktadır.

Amerika Birleşik Devletleri Başkan Yardımcısı Dick Cheney, Hazar Denizi ve Orta Asya petrol doğal gaz kaynaklarının stratejik önemini, 1998 yılında şu sözlerle açıklıyordu: "Hazar denizi bölgesi, ihtiva ettiği doğal kaynaklar itibariyle, tarihin başka hiçbir çağında hiçbir bölgenin şahit olmadığı bir şekilde stratejik olarak öne çıkmıştır" (Roy, 2001: 52). Bu açıdan Ortadoğu'dan sonra en önemli enerji potansiyelini barındıran bölge, güçler arası paylaşım mücadelelerine sahne olmaktadır.

Ekonomik bakımdan Orta Asya'nın bütün dünyanın ilgisini çeken temel yönü, doğal kaynaklarıdır. Bunların arasında da altının yanı sıra en önemli yeri enerji kaynakları yani petrol ve doğal gaz tutar. Özellikle hazar denizi havzasının petrol ve doğal yatakları bu bölgeyi küçük ölçekli bir Ortadoğu haline getirmektedir. Rezervlerin toplamının yaklaşık 200 milyar varil olduğu, bunun dünya petrol rezervlerinin yaklaşık %10'una tekabül ettiği, doğal gazın ise yaklaşık 17 trilyon metre küp bir hacime sahip olduğu ve bu miktarın ise dünya rezervlerini %60'ına karşılık geldiği hesaplanmıştır (Savran, 2001: 205).

Orta Asya'nın kapısı konumunda bulunan Kafkasya bölgesi (Gürcistan) bu açıdan hayati bir önem kazanmıştır. ABD'nin bu ülkeyle ilgilenmesi, mali yardımlarda bulunmasının nedeni de, Gürcistan'ın stratejik bir coğrafi bölgede bulunmasından kaynaklanmıştır. 3'ten fazla askeri üs ve yaklaşık 15.000 asker bu ülkeye gönderilmiştir. Washington, Gürcistan'a bağımsızlığını kazandığı günden bu yana yaklaşık 1 milyar dolarlık yardım yaptı. Gürcistan, ABD'den yardım alan ülkeler arasında kişi başına düşen yardım bakımından üçüncü sırada bulunuyor. Gürcistan'a yapılan yatırımlar bakımından da ABD % 28.5'lik oranla birinci sırada yer alıyor (Atasır, 2003: 77).

Gürcistan'la birlikte bölgede hayati derecede önem arz eden diğer bir ülke de Afganistan'dır. 11 Eylül sonrası askeri müdahaleye maruz kalan ülke, gerek coğrafi gerekse özel konumdan dolayı ABD'nin ilgi alanına girmiştir. Afganistan'ın Avrasya denkleminde ki özel konumuna gelince, Rusya, Çin, Hindistan, Pakistan gibi dört önemli nükleer üretici güçlerin tam ortasında bulunması, bir çok kültüre beşiklik eden farklı etnik ve dinsel grupların bu bölgede olması, stratejik geçiş yollarının buradan geçiyor olması dolayısıyla önem arz etmiştir. Tampon bir bölgede olmanın sonuçlarını yıllardır iç savaşlarla ödeyen Afganistan, şimdi de batılı emperyalistlerin çıkar mücadelesine sahne olmaya adaydır.

Demografik nüfuz açısından da, dünyanın en büyük ilk üç ülkesi buradadır. (Çin, Hindistan ve Endonezya). Muazzam bir tüketici kitlesini oluşturması açısından nüfus potansiyeli, önemli bir caydırıcı güç kabul edilmektedir. Batının, üretim fazlasını ve ihracatını bu bölgeye yapmak istemesi de bölgenin başka bir açıdan önemini ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak Orta Asya cumhuriyetleri, Afganistan ve bir geçiş bölgesi olarak Gürcistan, doğalgaz ve petrol başta olmak üzere enerji kaynakları ve tarımsal ürün potansiyelleri ile dikkat çekmektedir. Orta Asya'ya Türkiye aracılığıyla uzanacak Avrupa Birliği etkisi sayesinde Avrupa Birliği'nin Avrasya vizyonu da güçlenecektir. Orta Asya, AB'nin Rusya, Çin ve Güney Asya politikalarında da çok daha güçlü olmasını sağlayacaktır. Orta Asya, Avrasya'nın kalbidir. Kıtanın kalbine sahip olmaksızın, onu anlamaksızın onun bir yarımadasına kapanıp huzur içinde yaşayabilmek mümkün değildir. Orta Asya'yı

kaderine terk edersek, Avrupa Birliğine orta vadede büyük sorunlara zemin hazırlar(Laçiner,2004: 89).

5. Sonuç

Avrupa Birliği açısından Türkiye'nin taşıdığı jeopolitik yapı, genç demografik yapı, çevre ülkelerdeki etnik gruplar, dünyanın enerji kaynaklarına yakınlık imparatorluk geleneği ve her şeye rağmen genişleyen ve büyüyen ekonomisi ile AB ülkelerinin ortalamasından çok daha üstün olan askeri gücüyleKıbrıs, Baku-Ceyhan boru hattı devreye girdiğinde daha da önemli olacaktır.

Joffrin'in yerinde yaptığı tespitte olduğu gibi; Türkiye, Avrupa Birliğinin genişleme sürecinde Romanya'dan daha çok kalkınmış, Polonya'dan daha laik, Macaristan'dan daha az Atlantik ötesi yanlısı ve Avrupa Birliğine İngiltere'den daha sadık ve taraftar bir üyesi olduğunu şimdiden göstermiştir Joffrin (2004c: 14). Onun için Türkiye, Avrupa Birliği üyesi olmaya en fazla hak eden ülkelerin başında gelmektedir.

Conclusion

From the perspective of European Union, Turkey is very important in terms of its geopolitical structure, young population, ethnic group in neighbor countries, closeness of sources of energy, emperorship tradition, developing economic power against difficulties, its military power which is more than EU countries and by the establishment of Baku-Ceyhan pipe line.

As Joffrin correctly argues, in the expansion period of EU, Turkey shows that it is much more developed country than Rumania, more secular than Poland, have less support to over Atlantic than Hungary, more devoted to EU than England. Therefore, Turkey is one of the most deserving country to be a member of EU.

Referanslar :

- Aras, B. (2004), "Türkiye, Avrupa Birliği ve orta Doğu", **Stratejik Öngörü Dergisi**, 3.
- Atasir, A. (2003), "ABD'nin Kafkasya Politikasında Son Gelişmeler ve Türkiye", **Stratejik Analiz Dergisi**, 4.
- Bauman, Z. (2000), **Siyaset Arayışı**, (Çev.:T.Birkan), Metis Yayınları, İstanbul.
- Brzezinski, Z. (1988), **Büyük Satranç Tahtası**, (Çev.:E.Kocabıyık), Yön Yayınları, İstanbul.
- Cömert, S. (2002), "Jeopolitik ve Türkiye'nin Yer Aldığı Yeni Jeopolitik Ortam", **Jeopolitik Dergisi**, (Der.: Y. Hacısalihoğlu), İstanbul.
- Çelebi, A. (2002), Avrupa: **Halkların Siyasal Birliği**, Metis Yayınları, İstanbul.
- Çırakman, A. (2001), "Avrupa Fikrinden Avrupa Merkeziliğe", **Doğu Batı Dergisi**,14.
- Çotuksöken, B, (2001), "Avrupa: Özenin Doğum Yeri", **Doğu Batı Dergisi**, 14.
- Ertuğrul, K. (2001), "AB ve Avrupalılık", **Doğu Batı Dergisi**, 14.
- Falk, R. (2001), **Yırtıcı Küreselleşme**, Küre Yayınları, İstanbul.
- Fuller, G. (1993), Ian O.Lesser, **Turkey's New Geopolitics: from the Balkans to Western Chine**, (Bouder, Co: Westview, Rand.

- Garton, T. (2002), "A Bride to Far", **The Guardian**.
- Gökırmak, M. (1999), "Türkiye Rusya İlişkileri ve Petrol Taşımacılığı Sorunu: Jeopolitik Bir Değerlendirme" **Değişen Dünya ve Türkiye**, (Der.:F. Sönmez.), Bağlam Yayınları, İstanbul.
- Halecki, O. (1950), **The Limits and Divisions of Uuropean History**. (New York: Sheed and Ward.
- Hardt, M- Negri, N, (2000), **İmparatorluk**, (Çev.:A.Yılmaz), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Harvey, D. (2004), **Yeni Emperyalizm**, (Çev.:H. Güldü), Everest Yayınları, İstanbul.
- Hay, D. (1995), **Europe :The Emergence of an Idea** (Edinburg 1968). Gerard Delanty, **Inventing Europe : Idea, Identity, Reality**, London:MacMillan.
- İlhan, S. (1999), **Türkiye'nin Jeopolitik konumu ve Türk Dünyası**, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara.
- Joffrin, L. (2004), "Uluslar Avrupalı Doğmuyorlar, Avrupalı Oluyorlar" **Le Nouvel Observateur**.
- Karaosmanoğlu, A. (2001), "Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği Açısından Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri", **Doğu Batı Dergisi**, 14.
- Kılıçbay, M.A, (2001), "Tarihsizliğin Marjından Marjinalleştiren Tarin Alanına: Avrupa'nın Kendini ve Dünyayı İnşa Etmesi", **Doğu Batı**, 14.
- Korkmaz, V. (2004), "Avrupa Birliğinin Güney Kafkasya Bölgesine Yönelik Politikaları", **Stratejik Öngörü Dergisi**, İstanbul.
- Kuloğlu, A. (2004), "Değişen Küresel Jeopolitikte Türkiye", **Uluslar arası Güvenlik Sorunları** (Der.: K.Kasım- A.Balkan), Asam Yayınları, Ankara.
- Laçiner, S. (2004), "Türkiye'nin AB'ye Tam Üyelığının Türk Dış İlişkileri ve AB Dış İlişkileri Üzerine Olası Etkileri", **Türkiye'nin Üyelığının AB'ye Olası Etkileri, Türkiyeli Avrupa**, Hayat Yayınları, İstanbul.
- Müftüler, M. (2001), **Bağ, Türkiye ve AB :Soğuk Savaş Sonrası İlişkiler**, İstanbul, Alfa Yayınları.
- Özdağ, Ü. (2003), **Türkiye - Avrupa Birliği İlişkileri**, Asam Yayınları, Ankara.
- Roy, A. (2001), "Savaş Barıştır", **ABD, Terör ve İslam**, (Der.: A.Demirhan), Vadi Yayınları, Ankara.
- Savran, S. (2001), **Avrasya Savaşları**, Belge Yayınları, İstanbul.
- Şen, S. (1992), "Yeni Dünya Düzeninde Avrupa ve Türkiye", **Yeni Dünya Düzeni ve Türkiye** (Der.: S. Şen), Bağlam Yayınları İstanbul.
- Tezkan, Y. (2000), **Belirsizlikler ve Menfaat Çatışmaları Ortamında Türkiye Menfaat Çatışması Ortasında Türkiye**, Ülke Kitapları, İstanbul.
- Uygur, N. (1992). **İçer Dışıyla Batı'nın Kültür Dünyası**, Ara Yayınları, İstanbul.
- "Üyelik Türkiye'nin Hakkı", **Radikal Gazetesi**, 7.09.2004.

The Analysis of the Economic and Demographic Incentive System in Israel

Akram Rahhal
rahhal@admin.alquds.edu

İsrail’de Ekonomik ve Demografik Teşvik Sisteminin Analizi

Abstract

State of Israel had been declared on Palestine at May 15,1948. The new state was established between Arab societies which have different traditions, customs and religions. For developing its economy in this strange environment, Israel offer many incentives for Jews and Non-Jews investors to invest in. At the same time, Israel try to make a demographic balance between Arabs and Jews in Occupied Palestine by emptying Palestine from Palestinian and replace them by Jewish immigrants from around the world using various incentive policies. The main obstacle faced Israeli economy is the political stability which is absence in Palestine. This paper analysed the economic, demographic balance policies and other incentives in detail.

Keywords: Investment Incentives, Approved Enterprise, Incentives for Fertility, Palestinian Refugees, Israeli Settlements, Jews immigration

JEL Classification Codes: I02, A05, F10, P11, S14, J16

Özet

İsrail Devleti, 15 Mayıs 1948’de, Filistin toprakları üzerinde kurulmuştur. İsrail Devleti, Farklı gelenek ve inançlara sahip Arap toplulukları arasında yer almaktadır. İsrail, yahudi olan ya da olmayan yatırımcılara, pek çok alanda ekonomik kalkınmayı sağlayabilmek amacıyla çeşitli teşvikler sağlamaktadır. Aynı zamanda, İsrail’de Araplar ile Yahudiler arasında demografik bir dengenin sağlanabilmesine yönelik olarak da çeşitli teşvik politikaları izlenmektedir. Filistin’de İsrail ekonomisinin karşı karşıya olduğu en önemli sorun politik istikrardır. Bu çalışmada ekonomik ve demografik denge politikaları incelenmektedir.

Anahtar Sözcükler: Yatırım Teşvikleri, Kabul eden Teşebbüsü, Doğurganlık Teşvikleri, Filistinli Mülteciler, İsraillilerin Yerleşim Alanları, Yahudi göçü

1. Introduction

Israel is a Zionist state based on the political ideology known as Zionism. Israel founded by Zionist Jews from Europe, who began to colonize historic Palestine (is known as Israel, Gaza, and the West Bank) in the late 1880's. At that time, there were small Jewish communities that had long existed in the Middle East, but Jews had not been a large part of the population in Palestine for some 2,000 years. In 1897 Zionist Organization in their sixth conference which was took place in Basel the capital of Switzerland declared that "Palestine is the land without people for people without land" which means that Palestinian people must be transferred out of Palestine then Palestine will be an empty land so it will be ready for Jewish immigration, this declaration had been insisted by British government in 1917 when Belfor the foreign minister of British, at that date he promised Zionist leaders in his white book to build a national state for Jews in Palestine, this is called a Belfor Promises. After the war of 1948 this promises had been achieved and the new state began to promote many incentives in all fields especially in economic and demographic fields. It aimed to create a new reality on the ground when make a demographic balance between Palestinians and Jews or when Jews would be the majority in numbers because this majority offer them an absolute control on Palestine so they offer many grants for Jews to immigrate to Palestine and to create a suitable climate for investment.

In this paper these incentives will be discussed in details. There are three basic incentive groups. First one is the Israeli incentives' in economic field, the second is the demographic incentives and the third is the other incentives.

2. Israel Incentives for Investment

2.1. Introduction to Israel Government Incentives in Economic Field

The Israeli government provides various incentives to encourage economic development, and overseas investors may benefit from these. Indeed, incentives are enhanced for projects in which there is foreign involvement. There are generally no restrictions on the extent of foreign ownership in an enterprise, except in the security sector. Incentives take the form of cash grants, loan guarantees, and tax benefits. Research and development attracts special assistance. There is also a technology incubator scheme which nurtures new ideas, providing practical as well as financial aid to entrepreneurs. Israel offers a package designed to provide higher leverage for lower costs and risks as well as increased profits. The incentives package is easily adaptable to many types of investment projects or business plans in a broad range of economic sectors, including manufacturing, real estate, and tourism. Preference is given to industrial and tourism projects with the potential to inject foreign currency into the economy and provide employment opportunities in defined areas. The extent of the benefits is determined by the geographic location, or zone, of the enterprise. In addition to a central area, there are priority area "A" and priority area "B", with higher grants for priority area "A". Essentially, Region A comprises the Upper Galilee, Golan Heights, Jordan Valley and the Southern Negev, Region B the Lower Galilee and the Northern Negev, and Region C the remainder of the country (U.S. Department of commerce,2000).

2.2. The Incentives Available

In its application for approved enterprise status -the procedure for which will be discussed below- (Zell,L. and Show, K.2003) a company must, in certain circumstances,

choose between the various benefits available. Once made, the decision cannot be changed. The benefits fall into the following categories:

2.2.1. Grants

These are available, in the form of investment grants and capital grants, to finance the purchase of potentially up to 34% of fixed assets for the approved enterprise. However, the rate of grant varies according to the enterprise's location. Outlying areas attract higher rates; the central area no grant at all, at present grants is available with regard to, (National Priority Regions) Region C only to enterprises which are involved with tourism. In 1998 the range is 10-20% for those areas that qualify for grants. There does exist a special exception for high-tech and skill-intensive enterprises, but this extends only to enterprises located in an area surrounding and near to Jerusalem.

2.2.2. Reduced Tax Rates (Tax Benefits)

In general, a company which owns an approved enterprise is liable to a reduced company tax rate of only 25% (as opposed to 36%) of attributable income, for the seven years beginning in the year during which the enterprise first earned taxable income, provided that twelve years have not passed since the enterprise commenced, or fourteen years from the grant of the approval, whichever is the earlier. Further, dividends paid to shareholders from profits earned during the seven year period are liable to tax at a rate of only 15% without any restriction on the timing payment, if paid during the seven years or within the twelve years thereafter. There are, however, additional tax benefits available to companies owned by foreign investors, this being defined as where the percentage of foreign investment in share capital together with shareholder loans exceeds 25%. Here, the relevant period of benefits is ten years rather than seven, and tax rate is determined on a sliding scale depending upon the percentage of foreign investment (Zell, L. and Show, K. 2003). For a company with over 90% foreign control, the applicable tax rate will be 10% for the relevant ten year period. Additionally, the Board of the Investment Center has the power to determine that a particular company is a "foreign investors' capital intensive company", meaning that the company is highly capitalized, and that the amount of foreign investment is greater than 74%, and not less than \$20 million. Such a company will be entitled to an additional five year incentive period provided that during these five years, 80% of its income is from exports. A final note is that a foreign company owning an approved enterprise through a branch operation, as opposed to an Israeli company, is subject to an additional 15% "branch tax" on its earnings after company tax, in place of the dividend withholding tax, though this may be deferred if it can be shown that the profits were re-invested in the enterprise and not transferred abroad (U.S. Department of commerce, 2000).

2.2.3. Alternative Benefits Tax Holidays

A company which has a taxable income from an enterprise approved after 1 April 1986 may choose this system as an alternative to the incentives outlined above. This system is not available to a branch of a non-Israeli company, or to an approved enterprise not owned by a company. Under this system, the recipient company will be entitled to exemption from company tax on undistributed profits, for a particular period which is determined by the location of the enterprise and the percentage of foreign control. For the balance of the period of benefits (see b) above), if any, the company will be taxed at the reduced rate as per b) above. Companies located in Region C are entitled to a two year exemption period (the

corresponding figures are 6 years for Region B and 10 for Region A). Companies with more than 25% foreign ownership, which under b) above enjoy a 10 year period of benefits, therefore have a further 8 years during which they are taxed at the reduced rate. For companies not so owned, which as noted above have a period of benefits of only seven years, the reduced tax period consequently extends for only another 5 years. In order to encourage the re-investment of earnings, dividends which are distributed out of tax-exempt profits will be subject to company tax at the rate which would have been payable had the company not chosen the tax holiday. In addition, as previously, the dividend itself will be subject to 15% withholding tax. It is thought that scheme c) is particularly attractive to enterprises in Region C which are not entitled to grants, and to enterprises whose investment in fixed assets is relatively small in comparison to anticipated turnover and taxable income.

2.2.4. Accelerated Depreciation

The tax incentives detailed in b) and c) above include accelerated depreciation, at rates which range from 200% (for machinery and equipment) to 400% (for buildings) of the standard depreciation rates of such assets. The rates are accordingly 8-20% for buildings, and 15-20% for machinery and equipment, and are available for the first five years of the asset's operation. In a case of unusual wear and tear on equipment, the above mentioned rate of 200% may be increased to 250% with the consent of the Assessing Officer. Depreciation is calculated on the cost of the relevant fixed assets after the deduction of any government grants.

2.2.5. Approved Foreign Specialists

A further incentive available relates to a foreign resident, who has never been an Israeli resident, and who has been approved by the Investment Centre and engaged by an approved enterprise for a particular project. Such individual pays income tax at a reduced rate of 25%, on income up to a maximum of \$75,000. The period of benefit is three years, but the Board may extend it for a further five years. "Approved Enterprise" The Board of the Investment Centre will consider a number of criteria in deciding whether to award approved enterprise status, of which those relevant are as follows:

a) International market: the Board will consider the ratio of potential export sales to total sales. As a general principle, and particularly in the higher priority regions, approvals are readily granted to enterprises creating significant job opportunities, enterprises producing import substitutes, and infrastructure enterprises.

b) Size of project: there is currently a tendency towards granting approved enterprise status to smaller firms which are able to maximize productivity and use of equipment; this is true particularly with regard to the software and high-tech industries.

c) Innovative technologies: conceivably the most relevant for current purposes, consideration will be given to innovative technologies particularly in the areas of industrial chemicals, electronics, software and communications, and, most relevantly, bio-technology. To qualify as such, an approved enterprise must be owned by one of the following:

1. an Israeli company
2. a foreign incorporated company duly registered at the Israeli Companies Registry
3. a cooperative society
4. a non-resident limited partnership duly registered in Israel

5. a partnership comprising all or some of the above
6. Whomever the Board agrees to.

In this regard, it is of particular importance to note that a change in the ownership structure of an approved enterprise, as well as a change in the location of the enterprise, or a change deriving from a corporate merger or division of an approved enterprise, requires the prior approval of the Investment Centre.

2.2.6. Loan Guarantees

Companies applying for approved enterprise status for industrial or tourism projects may request government guarantees for bank loans. This may be either together with or instead of a government grant (in the latter case a larger guarantee is available. Unlike grants, the guarantees are available in all three regions. The aim of the guarantees is to assist companies who lack the necessary capital for investment, or which are unable or have difficulty in providing the requisite loan security. The request for a guarantee should be filed at the same time as the main request for approved enterprise status, and the guarantee must be utilized within three years of approval of the enterprise. The loans themselves are given for up to ten years for financing the construction of buildings, and five to seven years for other requirements. The rates of interest chargeable on the loans are regulated by the Ministry of Finance. In addition, the personal guarantee of the owners of the company or of the company owning the company is also required, for up to 15% of the total loan. The risk premium is currently 1.5% per annum. The provisions in the Law relating to government loan guarantees were repealed as of 31 December 1996. Accordingly, while it would appear that guarantees already given will not be affected, new government loan guarantees, both with and without grants, are no longer available.

2.2.7. Premises and Infrastructure

Industrial premises at reduced rents may be available in development areas and industrial parks. In addition, subsidies are available to approved enterprises for the costs involved in providing essential infrastructure. Both these matters are separate from the incentives offered under the Law.

2.2.8. Free Trade Agreements

Israel enjoys the unique advantage of having free trade agreements with the US, the European Union, and EFTA. Apart from the direct benefits this confers, it also means that Israel can act as an efficient bridging country between these markets. For example, components may be imported into Israel from the US tariff-free, and incorporated into products sold, again tariff free, to EU countries. Israel has General System of Preferences status for developing countries in Australia, Canada, and Japan, giving Israeli exports to those countries customs duty reductions. Israel also enjoys most-favored-nation status in the Chinese market (Zell, L. and Show, K. 2003).

2.3. Other Israel Government Incentives

2.3.1. Industrial Enterprise

A project that does not qualify for approved enterprise status may nevertheless come within the definition of an "industrial enterprise" for the purposes of the Law for the

Encouragement of Industry (Taxes) 1969, in which case it can claim special depreciation and amortization rates on tangible and intangible fixed assets.

2.3.2. Small Business Loan Fund

The fund provides loans and guarantees for the establishment or expansion of enterprises employing up to 75 people. Projects receiving other forms of government support are not eligible for assistance from the fund.

2.3.3. Exporters

Exporters can obtain a range of benefits, including relief on import duties on materials incorporated into exported products, accelerated VAT refunds, support for offering credit to overseas customers, and insurance covering various kinds of overseas trading risk.

2.3.4. Special Incentive for Overseas Investors - "Capital Intensive Companies"

This incentive applies only to companies in which share ownership is restricted to non-residents. Under the Law for the Encouragement of Investments (Capital Intensive Companies) 1990, companies awarded capital intensive company status by the Minister of Finance benefit from a 25% corporate tax rate on retained profit, and their shareholders are exempt from capital gains tax upon sale of their shares. These benefits apply for 30 years. A company may benefit from capital intensive company and approved enterprise status at the same time.

2.3.5. Incubators

Incubators provide a supportive framework for entrepreneurs with ideas but without the necessary resources or business experience to develop them. The assistance goes beyond grants, and includes practical help - administrative back-up, business planning, finding sources of finance, and so on. In essence, the incubator scheme gives enterprises two years in which to develop a marketable product and become self-sustaining. An incubator may have backing from an established company or an investor, or it may be independent. Incubator projects attract especially high levels of grant aid from the Office of the Chief Scientist for two years. After that, they may obtain aid under the regular R&D grant system mentioned above

2.4. Climate of Investment for Foreigners

2.4.1. Currency Conversion and Transfer Policies

In 1998, Israel abolished most of its remaining controls on foreign exchange, save only for limits on Israeli institutional investors holdings of foreign securities and foreigners access to certain hedging instruments. Nonetheless, despite the virtual elimination of exchange controls, foreign exchange transactions must still be reported to the central bank. Foreign residents and recent immigrants can maintain unrestricted, freely transferable accounts (called "Patakh" nonresident accounts) with Israeli commercial banks. Once the "Patakh" account is established, foreign investors can open a shekel account (the Israeli currency) that allows them to invest freely in Israeli companies and securities. These shekel

accounts are fully convertible into foreign exchange.

2.4.2. Expropriation and Compensation

There have been no expropriator actions affecting U.S.-owned businesses in Israel in the recent past. Public authorities rarely expropriate land, although they will do so in the near future, with compensation, for the construction of a new north-south highway which will run through the central part of the country. Property would only be expropriated if the possibility had been indicated in a contract or as a result of a court order. Such an event remains unlikely, but, if it should occur, adequate payment, with interest from day of expropriation until final payment, is prescribed by law.

2.4.3. Dispute Settlement

Israel has a written and consistently applied commercial law based on the British Companies Act of 1948 as amended over time. The GOI is currently modernizing this law through legislation. Israel's commercial law contains standard provisions governing company bankruptcy and liquidation. Personal bankruptcy is covered by a separate bankruptcy ordinance. Monetary judgments are always awarded in local currency. The GOI accepts binding international arbitration of investment disputes between foreign investors and the State. Israel is a member of the International Center for the Settlement of Investment Disputes (ICSID) and the New York Convention of 1958 on the Recognition and Enforcement of Foreign Arbitral Awards.

2.4.4. Performance Requirements and Incentives

There are no universal performance requirements for investors in Israel. However, performance requirements are sometimes included in contracts with the government, particularly relating to exports. Two basic laws provide the framework for investment incentives in Israel: the Encouragement of Capital Investments Law, 1959 (with subsequent amendments), and the Encouragement of Industry (Taxes) Law, 1969. In addition, there are the Encouragement of Industrial Research and Development Law, 1984, and the Law for the Encouragement of Investments (Capital Intensive Companies), 1990. The Law for the Encouragement of Investments expired Dec. 31, 1997.

2.4.5. Private Ownership Rights

The Israeli legal system protects the right of both foreign and domestic entities to establish and own business enterprises, as well as the right to engage in remunerative activity. Private enterprises are free to establish, acquire, and dispose of interests in business enterprises. As part of its current privatization efforts, the Israeli government actively encourages foreign investment in privatizing government-owned entities. Both the Ministry of Industry and Trade and the Ministry of Finance are concerned with fair trade, and there is a law against unfair competition. It is Israeli government policy to equalize competition between private and public enterprises, although there are problems with competition because of the existence of monopolies and oligopolies in several sectors in Israel. In some instances, private sector firms have charged that their public sector competitors are unfairly advantaged by government ownership. The courts are reviewing this issue. In the case of monopolies, defined as entities that supply more than 50 percent of the market, prices are controlled by the government.

2.4.6. Transparency of Regulatory System

Problems with competition are evident in Israel, although it is government policy to encourage increased competition through market liberalization and deregulation. Tax, labor, health, and safety laws are frequently an impediment to the foreign investor in Israel, mostly because of high levels of regulation. Although there is a current trend towards deregulation, Israel's bureaucracy can still be difficult to navigate, especially for the foreign investor unfamiliar with the system. It is important that potential investors get approvals or other commitments made by regulatory officials in writing before proceeding, rather than relying on unofficial oral promises.

2.4.7. Corruption and Crime

While some Israeli politicians have been indicted in recent years on charges of improper use of campaign donations, corruption is not generally regarded as a serious problem in the Israeli business environment, and should not, as a rule, pose a problem for the foreign investor.

2.4.8. Labor

Israel's civilian labor force numbered 2.2 million at the end of 1997 (excluding Palestinians from the West Bank and Gaza and short-term foreign workers, mostly from East Asia and Eastern Europe). Highly skilled and well educated, the Israeli labor force continues to be a major asset to the economy. The Israeli labor market has also successfully absorbed a significant portion of the roughly 750,000 immigrants who have arrived since 1989. Among them are well-trained scientists, physicians, and academics from the former Soviet Union. Such workers can be expected to play a greater role in boosting the performance of the Israeli economy in the coming years.

2.4.9. Foreign Trade Zones

Israel has one free trade zone, the Red Sea port city of Eilat. In addition to the Eilat Free Trade Zone, there are three free ports: Haifa Port (including Kishon); the Port of Ashdod; and the Port of Eilat. In May 1994 the Israeli parliament passed legislation authorizing the establishment of free processing zones (FPZ's). However, by June 1998 no FPZ was operational. Israel has adopted a liberal import policy, and has thus far concluded Free Trade Area Agreements (FTAA's) with the European Union (EU), the United States, EFTA, Canada, the Czech Republic, Slovakia, Hungary and Turkey (U.S. Department of commerce .2000).

3. Demographic Incentives

3.1. Incentives for Fertility

Whereas most of the world has experienced decreasing fertility during the past half century, Israel has experienced a puzzling mix of trends. Completed fertility has decreased sharply in some ethnic-religious groups (Mizrahi Jews and non-Bedouin Arabs) and increased moderately in other groups (non-ultra-orthodox Ashkenazi and Israeli-born Jews). In a phenomenon that can only be described as a reverse fertility transition, fertility

has increased substantially (from about 3 to 6 children per women) among ultra-orthodox Ashkenazi and Israeli-born Jews. Theoretical analysis of the social dynamics of fertility shows that this pattern could have been generated by the joint effects of (a) private preferences for childbearing, (b) preferences for conformity to group fertility norms, and (c) the major child-allowance program introduced by the Israeli government in the 1970s. Econometric analysis of fertility decisions shows that fundamental identification problems make it difficult to infer the actual Israeli fertility process from data on completed fertility. Hence we are able to conjecture meaningfully on what may have happened, but we cannot definitively resolve the Israeli fertility puzzles (Manski, Charles f. And Mayshar, J. 2002).

3.2. Israel Plans and Incentives to Resettle the Palestinian Refugees

The refugee problem was starting after 1948 when Zionist organization with British helping occupied 52% from the Palestine and establish a new state named Israel the main target for this new state is to empty Palestinian territories from Palestinian people and replaced them by newcomers (Jewish immigrants) from all the world. After this war about 600000 of the Palestinians have been forced to leave their cities and villages and they are transferred to refugee camps out of their lands now the number of refugees is increased to about 5000000. This problem has been doubled after 1967 war when Israel occupied the remaining Palestinian lands. In late August 1948 an official "Transfer Committee" was formally appointed by the Israeli Cabinet to plan the Palestinian refugees' organized resettlement in the Arab states. Apart from doing everything possible to reduce the Arab population in Israel, the Transfer Committee sought in October 1948 to amplify and consolidate the demographic transformation of Palestine by: a) preventing the Palestinian refugees from returning to their homes and villages; b) the destruction of Arab villages; c) settlement of Jews in Arab villages and towns and the distribution of Arab land among Jewish settlements; d) "the extrication of the Jews of Iraq and Syria"; e) seeking ways which would ensure the absorption of the Palestinian refugees in Arab countries-- such as Syria, Iraq, Lebanon, and Jordan and launching a propaganda campaign to discourage Arab return. . Apparently Prime Minister David Ben-Gurion approved of these proposals, although he recommended that all the Palestinian refugees be resettled in one Arab state, preferably Iraq, rather than be dispersed among the neighboring states. He was also set against refugee resettlement in neighboring Jordan. The refugees themselves have traditionally demanded repatriation and refused resettlement. Among the Palestinians the word refugee is synonymous with the word "returnee" ("a'aid"). The belief in return is strongly held. Refugee feelings concerning the "right of return" are intense. To the "right of return" that was enshrined in UN General Assembly Resolution 194 (III), passed on 11 December 1948 and reaffirmed almost yearly by the General Assembly. The resolution stated that "the refugees wishing to return to their homes and live at peace with their neighbors should be permitted to do so at the earliest practicable date" (Masalha, N.2003).

Israel Incentives to Resettle Palestinian Refugees out of Their Lands are as follows:

1) Many Zionists had argued that the Palestinians should be treated as an economic problem to be bought out of their lands they believed that money would dissolve the refugee problem. Many efforts were directed at finding big contracting companies, carrying out various schemes in the Middle East, and seeking ways to persuade them to employ mainly Palestinian refugees. Zionists businessmen began approaching British firms, construction and oil companies to employ Palestinian refugees such as Aramco oil pipeline from Saudi Arabia to Lebanon and the building of Latakiya port in Syria and so on.

- 2) Financial compensation to Palestinian refugees by establishing an international fund after valuing Palestinian property losses.
- 3) Exchange Jews properties in North Africa and Arab states that are immigrated to Israel by Palestinian properties in occupied Palestine.
- 4) Zionist leaders agreed with United States and Latin America to facilitate Palestinian refugee's immigration to their country.
- 5) 1967-1970 scheme financial aids \$3000-\$5000 for each family had decided to immigrate out of Palestine these incentives had been giving to Gaza Strip refugees.

At the end all these incentives generally have been failed in front of Palestinian refugee's determination to return to their homeland (cities and villages) where they were born.

3.3. Israel Incentives Given for Jews to Move to Settlements

Since 1967, every Israeli government has significantly expanded settlements, both in area and in population, in the Occupied Palestinian Territories by provided political, organizational and economic support, and encouraged their continual expansion. In 1977, the Likud Party came to power and began vast construction of settlements throughout the West Bank. Settlement activity has continued in The West Bank, including East Jerusalem, covers an area of 5,854 km², while Gaza strip covers an area of 365 km². Since the 1967 occupation, Israel has either confiscated or declared as closed areas over 55% of the West Bank and 25% of the Gaza Strip, thereby placing those areas out of Palestinian reach. Ceasingly, even under the Labor government of Yitzhak Rabin (1992-1996) on 28th of June, 1967, Israel unilaterally expanded the borders of east Jerusalem from 6.5 km² (the boundaries as designated by Jordan) to 70.5 km² to include lands from many West Bank villages while avoiding populated (Rodgers, "W.1996).

3.3.1. Israel Polices to Create A Suitable Climate for Settlements

Israel uses seized lands to benefit the settlements, while prohibiting the Palestinian public from using them in any way, which is forbidden and illegal under international law. Moreover, Palestinians are forbidden to enter these areas without authorization from the Israeli military commander. The frequent refusal of Israeli Authorities to grant construction permits to Palestinians who wish to build on privately owned land has left the latter with no choice but to take extreme risks in building regardless of the required Israeli approval. Hundreds of Palestinian houses are demolished every year. Last years, over 674 Palestinian homes were demolished and 282,000 trees have been uprooted in the West Bank alone, as a result of Israel's discriminatory policies (Islame online,2005). On the other hand, the settlers benefit from all the rights available to Israeli citizens living within the Green Line, and in some cases are even granted additional rights. Moreover, Israeli settlements are given a greater allocation of the superior water resources that typically lie beneath them. According to B'Tselem, an Israeli human rights organization, "the water consumption of the population of the Jewish settlements in the Jordan Valley – a population of less than 5,000 – is equivalent to seventy-five percent of the water consumption of the entire Palestinian population of the West Bank (approximately two million people) for domestic and urban uses." In the Israeli-Occupied Gaza Strip, among the most densely populated areas in the world, a settler population of approximately 6,500 controls more than 20% of the Gaza Strip's territory and has full freedom of movement. In order to facilitate freedom of movement for these settlers, the Gaza Strip's Palestinian population of more than 1,100,000 is subjected to

checkpoints, curfews and military invasions (MEFTAH Organization, (2004).

3.3.2. Incentives for Living in Settlements

Israel has implemented a consistent and systematic policy intended to encourage Jewish citizens to migrate to the West Bank and Gaza. One of the tools used to this end is to grant financial benefits and incentives to citizens - both directly and through the Jewish local authorities. Government expenditure includes - besides high security costs - low purchase prices, mortgage grants (up to 95% of the cost), Priority 'A' categorization (for state-subsidized benefits and incentives such as tax breaks, free schooling and school busing, and business grants). On 5 May 2002, the Knesset approved NIS 30 million for settlement related purposes - NIS 17.5 million for agriculture in the Jordan Valley, NIS 8.5 million in grants to young people settling in the Jordan Valley and the Golan Heights and NIS 3.76 million for beefing up security (Ha'aretz newspaper).

The Ministry of the Interior provides increased grants for the local authorities in the territories relative to those provided for communities within Israel. In the year 2000, the average per capita grant in the Jewish local councils in the West Bank was approximately sixty-five percent higher than the average per capita grant in local councils inside Israel. The discrepancy in the grants for the regional councils is even greater: the average per capita grant in 2000 in the regional councils on the West Bank was 165 percent of that for a resident of a regional council inside Israel. Most settlements have been classified as "Area of National Priority--A," which entitles them to the most generous benefits, or "Area of National Priority--B," which confers a lower level of benefits. The list of incentives applicable to A- and B-status settlements includes subsidies for housing, education, teachers, and social workers (Aronson, G.1997).

Incentives for B-status settlements are in parentheses:

1) Housing: An \$8,600 (\$5,700) grant plus a soft loan of equal amount for new apartment purchases. 100 (75) percent state subsidy of development costs associated with the construction of multi-family housing; a 50 (25) percent subsidy for participants in the "build your own house" program. 75 (50) percent state subsidy of development costs for new housing in existing neighborhoods.

2) Education: 90 percent state subsidy for pre-school fees. Additional hours and computers for all schools. Gas masks for all students. A minimum state subsidy of \$142 annually per child for school meals. 85 percent state subsidy of the cost of final high school exams.

3) Subsidies to Teachers: Four years seniority granted. 75 percent state subsidy of tuition for further study. 100 percent state subsidy of travel to and from school. 80 percent state subsidy for rental housing. Except for 50 settlements around Jerusalem and along the Green Line, where no subsidies are offered.

4) Subsidies to Social Workers: Four (three) years seniority granted. 100 (75) percent subsidy for travel.

5) Taxes: 5-10 percent income tax reduction. 40 (35) percent subsidy of the cost of new hot houses for vegetables and flowers. Citrus orchards and plantations in B locations are eligible for state subsidies of 25 percent of costs for new development. . Settlers will pay less income tax, and business people will receive grants equal to at least 20 percent of their investments (MEFTAH Organization, 2004).

3.3.3. Facts About Settlements

The establishment of settlements in the West Bank violates international humanitarian law and international human rights law. The Fourth Geneva Convention expressly prohibits an Occupying Power from deporting or transferring parts of its own civilian population into the territory. According to B'Tselem (a human right organization in Israel), there are 380,000 settlers in the West Bank and Jerusalem. In July 2002, the Israeli Interior Ministry reported that the settler population in the West Bank (excluding east Jerusalem) and Gaza had grown by 10,847 since June 2001 to a total of 218,862, constituting a 5.2% increase (2000: 7.8%), mostly due to "natural growth." Jewish settlers comprise less than 8% of the total Israeli-Jewish population. Israeli settlers constitute 9-10% of the total West Bank population, and only 0.6% of the Gaza population. About 50% of the settlers live in only 8 settlements. 42% of the West Bank settlers are of Israeli origin, 35% of European/US, 11% of Asian and 12% of African origin. The total figure of residential settlement sites in the West Bank is 174, excluding paramilitary and military installations. According to Peace Now organization there are 145 settlements in the West Bank and Gaza. FMEP organization counts 157 settlement locations, 130 in the West Bank, 11 in east Jerusalem, and 16 in Gaza (Aronson, G.1997).

3.4. Incentives Given for Jews to Immigrate to Palestine

The Zionist movement arose in the late 1800's; there had been many centuries of Jewish migrations, persecutions, and intermarriage with other people. At that date Zionist organizations tried to buy lands in Palestine and build small businesses then encourage Jews around the world to immigrate to these lands in Palestine but Ottoman Empire put end for this immigration by prevented them to stay at Palestine more than 3 months. The Zionists based their movement on the claim that Jews were god's "chosen people" and that Palestine was the land god promised them. They said that Jews could never assimilate into other societies and could only deal with anti-Semitism by having their own state. By 1918, there were 680,000 Palestinians living in Palestine, in contrast to 56,000 Jews, and Palestinians owned 97 percent of the land. But the imperialists had plans for this region. After World War 1, various imperialist powers scrambled to scoop up the lands ruled by the defeated Ottoman Empire, including Palestine. The British worked to "secure the establishment of the Jewish national home" by encouraging Jewish immigration, allowing the Jewish Agency to share the administration of Palestine, and by suppressing Palestinian resistance. Between 1933 and 1945, Britain, along with its U.S. imperialist ally, severely restricted Jewish immigration into their own countries. This policy, aimed at pushing Jews to immigrate to Palestine, was carried out while the Jewish people in Europe faced the Holocaust. (During World War 2, the U.S. and Britain also refused to bomb the tracks leading to the Nazi concentration camps.) Zionist leaders also cut deals with the Nazis such as the Havara Agreement- allowing some wealthier Jews to escape to Palestine and undercutting Jewish resistance in Nazi-controlled areas.

There was Palestinian resistance to the Zionist settlers as early as the turn of the twentieth century. In 1936 Palestinians launched an armed uprising against the British authorities and the Zionist settlers. The British brutally crushed the uprising in 1939 and passed emergency laws condemning to death any Palestinian found with a gun.

Through World War 2, the United States had emerged as the top imperialist power in the world; and the U.S. was eager to replace Britain as the main power in the Middle East.

In November 1947, the U.S. helped push through a UN resolution partitioning Palestine into a Zionist state and an Arab state. At that time, the Palestinians still outnumbered Zionist settlers two to one and owned 92 percent of the land. But the partition gave Israel 54 percent of the land.

On May 14, 1948 after the Palestinians and the Arab countries refused to accept the UN partition the Zionists proclaimed the state of Israel and launched a war against Palestinians thirty seven members of the Provisional Council of the People signed a statement called an independence declaration:

[...] we, members of the people's council, representatives of the Jewish community of Eretz-Israel and of the Zionist movement [...] hereby declare the establishment of a Jewish state in Eretz-Israel, to be known as the State of Israel. [...] (Aldeeb, S. 1995).

The State of Israel will be open for Jewish immigration and for the Ingathering of the Exiles

3.4.1. Israel Polices After Establishing the Zionist State

3.4.1.1. Replacement of non-Jews by Jews

The aim of the massive expulsion of non-Jews was to empty the country. After expelling non-Jews, the State of Israel forged panoply of legal devices to fill their place with imported Jews and secure their majority in the country. The Law of Return of 1950 allows each Jew the right to immigrate into Israel. An amendment of 1970 makes the following precision: "For the purposes of this law, 'Jew' means a person who was born of a Jewish mother or has become converted to Judaism and who is not a member of another religion".

3.4.1.2. Conversion to Judaism

The Jewish aimed to convert Christians to Judaism because the hysterical fear to see Jews adopt another religion as what they said (Aldeeb, S. 1995).

3.4.2. Israel Encouraging Polices for Jews to Immigrate to Palestine

According to Israeli figures, some 46 percent of the world's Jewish population lives in North America, compared with 37 percent in Israel and 12 percent in Europe. Given the fact that North American Jews are, in the main, unlikely to emigrate any time soon, that leaves Sharon to seek his new immigrants mostly in Europe, the former Soviet territories and among the 350,000 Jews of Latin America and the 80,000 in South Africa (Israel forum.com, 2004). A detailed new map of the West Bank showed that Israeli settlers exert control over nearly half of the Palestinian territories through a strategic placement of a few Jewish colonial settlements (Nefesh b'Nefesh in the Montreal Gazette, 2003).

3.4.2.1. Incentive policies:

1. The U.S group Nefesh b'Nefesh offers economic assistance in the form of one-time grants of \$5,000 to \$25,000 to each new arrival or family
2. The group gave \$10000 to \$20000 as a mortgage loans, with the help of private donors, if people stay beyond three years, their loans become a one-time grains year

3. \$3,300 grant - on average - given each immigrant, according to the Israeli cabinet's decision last November.

4. Once in Israel, Nefesh B'Nefesh provides employment services and helps prospective immigrants with bureaucratic issues.

5. Language classes and training programs for newcomers.

6. Finding temporary and permanent houses for each arrival or family

7. Sharon told the new immigrants that immigration is Israel's top priority, even ahead of peace and security.

3.4.2.2. Frighten polices:

1) Israel appealed that the Jews of Europe and especially who are in France belong in Israel and ought to get there as soon as possible lest they fall victim to anti-Semitism gone wild has opened a major diplomatic row between France and Israel. Recent actions happened in France such Jewish tombs damaged and Jewish synagogue bombing in Paris have been done by Mossad, these actions create a fear feelings to force Jews to immigrate to Israel

2) Naim Giladi, an Oriental Jew and one of the founders of the Black Panthers, has been working on the subject of Mossad operations in the Jewish-Arab community to "facilitate" Jewish-Arab immigration to Israel. One example of this campaign to "encourage" Zionist immigration were the bombs set off in Baghdad in 1950 to terrorize the Iraqi-Jewish community into fleeing their home of 2,500 years. This question is also the subject of Marion Woolfson's *Prophets in Babylon* where she argues, from an anti-Zionist Jewish perspective, that the Jewish Arabs were victims of Zionism. Israel destroyed Beirut's only Synagogue and 40 buildings by bombings during its invasion of Lebanon in 1982. Giladi (N. and Corrigan, c. E.2003).

3.4.3. Facts About Immigration

In the 1970s, groups of North and South Americans immigrated in small groups. There are a lot of Jews living in North America who are very Zionist and idealistic. Since the 1970s, thousands of young people and families have joined kibbutzim in an effort to help build the nation, Nefesh B'Nefesh co-founder Tony Gelbart said the organization aims to bring 100,000 American and Canadian Jews to Israel within the next five years.

Sharon's latest illusion is to fill the occupied territories with Jewish immigrants from France, Argentina, the U.S., and Russia, so that he will not have to remove a single settlement. According to Sharon, "Netzarim in Gaza is the same as Tel Aviv." Netzarim is a tiny settlement of 50 families in the Occupied Territories. Tel Aviv is the largest city in Israel. That millions of Jews will immigrate to Israel and live on the West Bank is sheer fantasy. Last year Nefesh B'Nefesh, founded by Rabbi Yehoshua Fass in November 2001, brought 519 North Americans to Israel. The organization is sponsoring the moves of about 940 North American Jews this year, About 10 per cent are Canadian. By the end of 2003 the number of immigrants from North America was reached to 2,400, compared to 2,040 in 2002.

The increase in new immigrants are seen by the immigration staffers in New York as reflecting a feeling of commitment to Israel at a time of crisis and plight. The number of children of Israelis - aged 18 to 30 - who decided to return to Israel has also increased and make up 30 percent compared to 18 percent last year. The number of Conservative immigrants has also grown and they are now 22 percent of the immigrants, compared to 11 percent last year, while orthodox Jews have dropped from 70 percent to 55 percent this year.

Nefesh B'Nefesh statistics among the immigrants of the past year are very encouraging. Some 93% have found meaningful employment, 30 babies were born, and three marriages took place. Only one of last year's 519 immigrants has left Israel. Of 2003 arrivals, 65% are Orthodox, 15% Conservative, and 5% are Reform. In a country where one in five is foreign-born, immigration is crucial. In 2001, 33565 people immigrated to Israel, according to Israel's Central Bureau of Statistics. That's 10,000 less than the previous year and less than half of the 76,766 people who moved there in 1999.

CHRONOLOGY - Ethiopian immigration to Israel

LONDON, Feb 1, 2005 (Reuters) - Israel said on Tuesday it would double the pace of Jewish immigration from Ethiopia in order to bring out the remaining 20,000 members of the Falasha Mura group by 2007. Here is a short chronology of attempts to bring Ethiopian Jews to Israel. -- 1973: Status of Ethiopian Jews is formally decided by Israeli chief rabbis who determine they are descendants of the Jewish biblical tribe of Dan and entitled to immigrate. -- 1984: Under tight military censorship, Israel brings 12,000 Ethiopians to the Jewish state in a secret airlift through Sudan known as Operation Moses. -- 1985: Israeli magazine breaks censorship in interview with Israeli immigration official. The story appears worldwide. Sudan, a Muslim country, responds angrily, halting airlift. -- 1989: Israel and Ethiopia restore diplomatic relations, bringing hope to those awaiting stranded relatives. -- 1990: Under a family re-unification program, then-president Mengistu Haile Mariam allows Jewish emigration but interrupts it several times. About 3,500 arrive in the year. -- 1991: Planeloads of Ethiopians arrive several times a week with about 350 passengers each in what Israel dubbed "Operation Solomon." About 2,000 Ethiopian Jews arrive in Israel by February. In March, immigration stops abruptly. Concern in Israel for fate of 15,000 to 18,000 Jews waiting to leave Addis Ababa. In May, Mengistu flees to Zimbabwe. Israel airlifts out more than 15,000 Ethiopian Jews. -- 2003: Ethiopia blocks a plan by Israel to move the Falasha Mura to Israel, arguing that a mass migration was unnecessary when everyone was free to leave Ethiopia in the normal way. -- 2004: Following a visit by Foreign Minister Silvan Shalom, Israel says it plans to start moving the remaining 20,000 Ethiopians of Jewish origin to Israel.

-- 2005: Prime Minister Ariel Sharon approves the decision to allow 700 Falasha Mura a month to fly to Israel.

4. Other Incentives in Israel System

4.1.1. Research and Development (Grant Aid)

The Office of the Chief Scientist at the Ministry of Industry and Trade administers various forms of grant aid to encourage innovation all the way from pre-industrial academic research to beta-site testing of new products. Rates of grant range from 20% to 66%. The definition of approved expenditure attracting grant aid is reasonably wide. If an R&D program results in a commercial product, the grant becomes repayable by way of a royalty payment. Other conditions include a stipulation that products resulting from government supported R&D be manufactured in Israel, and restrictions on the transfer of know-how to third parties.

4.1.2. R&D Tax Benefits

Accelerated amortization rates apply to R&D expenditure.

4.1.3. R&D Funds

R&D Funds are discussed here in terms of the State financing available through them. For a more complete guide to agencies promoting international R&D cooperation, Israel has agreements with several countries for joint R&D financing. The Israel-United States Binational Industrial Research and Development Foundation (known as BIRDF) promote partnerships between Israeli and US companies. This typically means a US company utilizing or distributing an Israeli company's innovative technology. BIRDF is administered by the Chief Scientist in conjunction with the US Standards Institute. It will contribute up to 50% of the cost of R&D projects over one to three years. The grant becomes repayable if the project succeeds. Projects cannot obtain BIRDF funding and Office of the Chief Scientists support at the same time. The Canada-Israel Industrial Research & Development Foundation (CIIRDF) operates on similar lines. Israel also operates bilateral funds with Germany (GICT) and Singapore (SIIRD). In addition, Israel has signed memoranda of understanding on R&D co-operation with several countries.

4.1.4. R&D Co-operation with European Union

Israel is a member of the European Union's Fifth Framework Programmed of scientific research and technical development. Israel also has a Public Procurement Agreement with the EU, which provides, among other things, that the EU will not apply preferences to EU companies against Israeli companies in telecommunications tenders, and that the Israeli government act similarly vis-à-vis EU companies (Sunil, M.2001).

4.2. Promoting Incentives for Environmental Self Policy

The authorities charged with the enforcement of Environmental Legislation are acting as guardians of the public well-being, health and safety. In order to enable these authorities to carry their tasks on the better side, the Legislator gave those powers of supervision that often compromise interests and constitutional rights of individuals. Balanced against each other are the individual's property rights, rights to privacy and freedom of occupation, on the one hand, and the public interests in health, property and the environment, on the other hand. Supervision activities can take different forms: Obtaining an account of activities from an individual; Monitoring and surveying premises from without; and Entering premises. The more probing an intervention in an individual's life and the longer its duration, so much graver is the infringement of individual constitutional rights. The Legislator made monitoring, as well as the accumulating of evidence alleging commission of offenses, easier for authorities by placing an onus on individuals to report on certain aspects of their activities. The individual's constitutional rights are curbed in Environmental Legislation: A person's right to freedom of occupation is limited to the extent that occupation is the source of serious environmental hazards. The Israeli Ministry of the Environment currently provides no rewards to Israeli companies that monitor their environmental compliance through environmental audits. Instead, if an Israeli company discovers a problem with its environmental compliance, it must turn over that information to the Israeli Ministry for the Environment and is penalized according to the nature of the violation. With the adoption of such a safe-harbor provision for environmental audits, Israeli companies would have incentive to police their own environmental compliance, without fear of penalty. Currently, however, an Israeli company has great disincentives to engage in environmental audits, under a system where no good audit goes unpunished (Ady, T. and Dror, G.2004).

5. Conclusion

After the 1948 war Israel began systematically destroying Palestinian society its towns and villages, its historical and cultural sites, its social infrastructure. By 1988, Israel had destroyed 385 of the 475 Palestinian villages inside the 1948 borders. In 1967 the Israelis launched the so-called "Six Day War," aimed at grabbing more land and establishing Israel as a regional power. Israel seized the remaining 23 percent of historic Palestine the West Bank, Gaza, and East Jerusalem along with Egypt's Sinai Peninsula and Syria's Golan Heights. Since that date Israel was planning and implementing its plans to empty Palestine from Palestinians and replacing them by Jews from around the world. These plans had two ways to achieve it : First, frightening policy: 1) Against Palestinians which includes killing people, destroying their lands and villages, uprooting their trees and crops, closing their economies and making their economies a consumer market for Israeli products, all of these to push Palestinian to leave their homeland. 2) Against Jews out of Israel by bombing their building and synagogue and damaging Jews tombs to force them to immigrate to Palestine. Second, incentive policy: 1) To Palestinian refugees to forget their lands and to accept the resettlement policies in foreign countries. 2) To Jews to migrate to Palestine and to live in settlements by Money incentives or by investment encouraging laws. But the Palestinians determination failed 70% of Israeli plans, they root Palestine's love in their hearts and Palestinian refugees preferred to live in refugee camps in a bad conditions than resettlements in foreign countries and declared the Palestinian revolution in 1965 and Independence Intifada (uprising) in 1987 and 2000 which force many Jews to go away from Palestine which called reverse immigration and recently the Israel government to withdraw from Gaza and to leave their settlements.

References

- Aronson, G.(1997), "Report on Israeli settlements in Occupied Territories", Foundation for Middle East Peace, November-December, <http://www.fmep.org>
- Ady, T. and Dror, G.(2004), "Promoting Incentives for Environmental Self-Policing: Environmental Audit in Israel", July 7, **Globes Israel's Business Newspaper**.
- Giladi, N. and Corrigan, c. E.(2003), "Evidence of Zionist bombing Jewish neighborhoods in Arab countries to get them to migrate" , July 5, <http://www.sf.indymedia.org>
- Manski, Charles f. And Mayshar, J. (2002), "**Private and Social incentives for fertility: Israel Puzzles**", May, Institute for Policy Research, Northwestern University, <http://www.northwestern.edu>
- Masalha, N.(2003), "**The Palestinian refugee problem: Israeli Plans to resettle the Palestinian refugees 1948-1972**" Birzeit University, <http://www.birzeit.edu>
- Rodgers, "W.(1996), Israel offers incentives to expand Jewish settlements", Dec.13, **World News-CNN, USA**, <http://edition.cnn.com>
- Sunil, M.(2001), "Working with the market: The Israeli experience of promoting R&D in the Enterprise sector and lessons for Developing Countries", December, UN University/Institute for New Technologies, Maastricht, Netherlands, <http://www.intech.unu.edu/publications/discussion-paper/2001-9.pdf>
- Zell, L. and Show, K.(2003) "**Investment incentives in Israel**", Zell Goldberg co., Jerusalem and Tel Aviv, <http://www.fandz.com>
- Israel forum.com (2004) "**Where do Frances Jews Belong**", Sep.8,

<http://israelforum.com>

U.S. Department of commerce, “**Market Assessment**”, STAT-USA on the internet,
<http://www.arabchamber.com>

Nefesh b'Nefesh in the **Montreal Gazette** (2003), “Incentives for Jews to move”,
July28, <http://www.nbn.org.il>

Islame online(2005), “German President Calls for Halt to Israeli settlements
Building”, Dec.13, **Islam Online wibe site**, <http://www.islamonline.net>

Aldeeb,S.(1995), “**Discriminations against non-Jews in Israel**”,
<http://www.lpj.org>

MEFTAH Organization, (2004), “**Israeli settlements**”, Feb.13, Ramallah,
<http://www.miftah.org>.

2001 Krizi Sonrası Dönemde Türkiye Ekonomisinin Ve Bankacılık Sektörünün Değerlendirilmesi

Ali İhsan YİĞİTOĞLU
ali.yigitoglu@isbank.com.tr

Assessment of Turkish Economy and Banking Sector After The Period of the 2001 Crises

Abstract

The 2001 economic crises created series effects on Turkish economy and banking sector. After the period of the crises, new economic program and international economic conditions have affected positively both macro economic indicators and financial system. On the other hand, structural economic problems have continued to create risk on economic system and banking system. In this framework, the aim of this work is to evaluate the macro economic structure and banking system after the period of the 2001 economic crises.

Key Words: Banking Sector, Financial Crises, Turkish Economy

JEL Classification Codes: E31, E44, F02, F15, F32, F36

Özet

2001 ekonomik krizi Türkiye ekonomisi ve bankacılık sektörü üzerinde ciddi etkiler yaratmıştır. Kriz sonrası dönemde yeni ekonomik program ve uluslararası ekonomik koşullar hem makro ekonomik göstergeleri hem de finansal sistemi olumlu biçimde etkilemiştir. Diğer taraftan, yapısal ekonomik sorunlar ekonomik sistem ve bankacılık sistemi üzerinde risk doğurmaya devam etmektedir. Bu çerçevede bu çalışmanın amacı, 2001 krizi sonrası dönemde makro ekonomik yapıyı ve bankacılık sistemini değerlendirmektir.

Anahtar Sözcükler: Bankacılık Sektörü, Finansal Krizler, Türkiye Ekonomisi

1. Giriş

Türkiye ekonomisinin 1980 sonrası dönemde yaşamaya başladığı hızlı ekonomik değişim tüm ülke ekonomisini ve özellikle bankacılık sektörünü önemli biçimde etkilemiş ve yeniden şekillendirmiştir. Bu süreçte, uygulanan finansal liberalleşme politikaları, bankaların hem ekonomik büyüme finansmanının hem de var olan iç tasarruf yetersizliğinin ve bütçe açıklarının dış kaynaklar yoluyla giderilmesinde ön plana çıkmasına yol açmıştır. Özellikle sermaye hareketleri önündeki engellerin kaldırılması ve ülke ekonomisini uluslararası piyasalarla bütünleşmesi finansal sektörün ve bankacılık sektörünün önemini artırmıştır.

1980 sonrası dönemde ülke ekonomisinin yaşadığı krizler ve istikrarlı bir büyüme sürecinin yakalanamaması bankacılık sektörünü de ciddi biçimde etkilemiştir. Bankaların büyüebilmesi ve karlılıklarını artırabilmeleri ile makro istikrarın yakın ilişkisi göz önüne alındığında ülke ekonomisinin periyodik olarak krizler ile karşılaşması, bankaların sağlam bir mali yapıya sahip olmaları ve hızlı bir biçimde büyümelerine engel olmuştur. Diğer taraftan sistem ile ilgili yeterli yasal düzenlemelerin olmaması, denetim eksiklikleri gibi hususlarda bankaların çok riskli faaliyetler içine girmelerine yol açmış ve bu tüm ekonomik sistem üzerinde çok ciddi etkiler yaratmıştır.

2001 krizi sonrası dönemde uygulamaya konulan istikrar programı ile birlikte sağlanan görece istikrar ve yapılan çeşitli yasal düzenlemeler ile birlikte bankacılık sektörünün de hızlı bir gelişme gösterdiği görülmektedir. Bu çalışmada temel olarak, ülke ekonomisinin yaşadığı 2001 krizi sonrası dönemde yaşanan ekonomik gelişmelerin analizi ve bu ekonomik gelişmeler ışığında bankacılık sektörünün değerlendirilmesi yapılacaktır.

2. Türk Bankacılık Sistemine Genel Bir Bakış

Türkiye ekonomisinde 1980 sonrasında yaşanan köklü değişiklikler, bankacılık sisteminin de yeniden şekillenmesine yol açmıştır. Bu yeni dönemde ihracata ve yabancı sermaye girişine dayalı yeni bir büyüme modeli benimsenmiştir.

Bu büyüme modeli, iç talepten çok mal ve hizmet ihracatına dayanan bir büyüme modelidir (Kazgan, 1985:92-94). 1980 öncesi dönemde büyüme, cari açık-sermaye girişine bağlı iken, 1980 sonrası dönemde büyüme, sermaye girişleri-büyüme-cari açık dinamiklerine bağlı hale gelmiştir (Boratav 2001).

Bu dönemde değişen büyüme modeli ile birlikte yaşanan en önemli gelişme, aslında finansal liberalleşme politikalarının uygulanması olmuştur. Çünkü bu durum hem reel sektör hem de bankacılık sektörünün faaliyetleri üzerinde çok köklü değişimlerin oluşmasına yol açmıştır. Finansal liberalleşmeye geçiş politikaları çerçevesinde ilk olarak iç piyasada finansal liberalleşmeyi gerçekleştirmek için 1981 yılında faiz hadleri üzerinde varolan sınırlamalar kaldırılmış, 1984 yılında döviz alım satımı serbestleşmiş ve finansal piyasaların düzenlenmesi ve gözetimi için SPK, IMKB gibi kuruluşlar oluşturulmuştur. Bu uygulamalar sonrasında uluslararası piyasalara yönelik politikalar uygulamaya konulmuştur. Bu çerçevede gerçekleştirilen en önemli uygulama 1989 yılında kaldırılan kambiyo kontrolleri ile birlikte sermaye giriş ve çıkışları önündeki engellerin kaldırılması olmuştur.

Finansal liberalleşme ile temel olarak pozitif faiz oranı ile tasarrufların artırılması ve bu yolla yatırımların ve ekonomik büyümenin finansmanının gerçekleştirilmesi amaçlanmıştır. Bu uygulama bankaların ekonomi içerisindeki önemini artırmıştır. Finansal liberalleşme ile birlikte sermaye hareketleri önündeki engellerin kaldırılması bankaların yurtiçi fonların yanı sıra yabancı fonlarında el değiştirmesinde önemli bir aracılık fonksiyonu yerine getirmesine yol açmıştır. Bu yolla bankalar kalkınmanın finansmanı ve varolan iç tasarruf açıklarının kapatılması için gerekli olan yabancı kaynakların ülkeye girişinin sağlanmasında önemli bir rol üstlenmiştir.

Değişen ekonomik süreç ve politikalar bankaların mali yapılarında da değişimler yaratmıştır. Sermaye girişlerinin önündeki engellerin kaldırılmasına bağlı olarak, bankaların açık pozisyonları (açık pozisyon = yabancı para cinsinden toplam varlıklar + bilanço dışı forward alımlar - yabancı para cinsinden toplam yükümlülükler + bilanço dışı forward satışlar) önemli derecede artmıştır (Yeldan, 2001: 135-153). Bu durum daha sonra yaşanan krizlerde hem krizi tetikleyici unsurlardan biri olmuş hem de bankaların mali yapısını ve faaliyetlerini olumsuz bir biçimde etkilemiştir. Örneğin 1994 ve 2001 krizlerin de bankaların açık pozisyonları yaşanan krizlerde belirleyici risk unsurlarından biri olmuştur. Makro ekonomik göstergelerde yaşanan gelişmelere bağlı olarak artan döviz talebi hem ekonomi hem de bankacılık sektörü için çok büyük maliyetlerin oluşmasına yol açmıştır. Bir başka ifade ile, bankalar sıcak para hareketleri ile birlikte, varolan düzenleme eksiklikleri dolayısıyla daha fazla kar elde edebilmek için dışarıdan borçlanma miktarını artırmış ve bu da ülkeyi spekülasyon hareketlere ve bunların sonucunda ortaya çıkan krizlere daha duyarlı hale getirmiştir.

1980 sonrası dönemde uygulanan yeni büyüme ve iktisat politikalarına rağmen ülke ekonomisi istikrarı yakalayamamış ve ciddi etkileri olan krizler ile karşılaşmıştır. Ülke ekonomisinde varolan bu istikrarsızlık bankaların faaliyetleri üzerinde olumsuz etki yaratmış ve sistemin gelişmesini engellemiştir.

Türkiye ekonomisinde varolan çeşitli yapısal sorunlar bankacılık sektörünün faaliyetleri üzerinde belirleyici olmuştur. İç ve dış borç stokunun yüksek seviyesi, reel faiz oranlarının yüksekliği, enflasyon oranının yüksek seyretmesi, sıcak para hareketleri, istikrarsız bir büyüme sürecinin varlığı gibi çeşitli unsurlar bankaların faaliyetleri üzerinde de doğrudan etkide bulunmaktadır. Örneğin devletin kamu açıklarının büyük bir kısmı bankalar tarafından finanse edilmekte ve bankalar dış finansman kaynakları ile bu açıkların kapatılmasında aracılık rolü oynamaktadırlar. Bu da doğal olarak bankaların esas faaliyetlerinden uzaklaşmalarına yol açmaktadır.

2001 krizi sonrası dönemde yukarıda ifade edilen sorunların bir kısmı görece olarak giderilse de, ülke ekonomisinin yapısal sorunları hala varlığını devam ettirmektedir.

2001 krizi sonrası dönemde ülke ekonomisinde yaşanan yeniden yapılanma sürecine bağlı olarak bankacılık sektörünün de yeniden şekillendiği görülmektedir. Kriz sonrası dönemde uygulamaya konulan güçlü ekonomiye geçiş programı ile birlikte bankacılık sektöründe de yeni düzenlemeler yapılmıştır. Bu çerçevede en önemli düzenleme merkez bankasına özerklik sağlanmış olmasıdır. Bu düzenleme merkez bankası politikaları uygulanırken siyasi baskıların ortadan kaldırılması ya da en aza indirilmesi bakımından oldukça önemli bir adım olmuştur. Ayrıca Ziraat ve Halk Bankası ortak bir yönetim kuruluna devredilmiştir. Emlak Bankası da tasfiye edilerek Ziraat Bankası ile birleştirilmiştir. Ayrıca finansal yeniden yapılandırma programı çerçevesinde, reel sektörün

bankalara olan borçları yeniden yapılandırılmıştır.

Diğer taraftan Pamukbank, TMSF bünyesine alınmış ve Halk Bankası ile birleştirilmiştir. Mevduat bankalarının yanı sıra özel finans kurumları, kalkınma ve yatırım bankaları da zorunlu karşılık kapsamına alınmıştır. TL mevduatların yanı sıra dövizler için ayrılan zorunlu karşılıklara da faiz ödemesi kararlaştırılmıştır.

2001 krizi sonrası dönemde yaşanan en önemli gelişmelerden biri, banka sayısında yaşanan azalma olmuştur. 2001 yılında toplam banka sayısı 61 iken 2004 yılında bu sayı 48'e düşmüştür. Bu süreç aslında kriz yaşamış tüm gelişmekte olan ülkelerde yaşanan bir süreçtir. Örneğin 1994'de Meksika'da yaşanan kriz sonrası dönemde 2000 yılı itibarıyla banka sayısı 36 dan 23 e düşmüştür. Benzer süreç Güneydoğu Asya krizi sonrası Asya ülkelerinde de gerçekleşmiştir. Aslında yaşanan bu krizler gelişmekte olan ülkelerde bankacılık sektöründe konsolidasyonu zorunlu kılmaktadır. Konsolidasyon, fazla kapasiteyi ortadan kaldırmak, iflasları önlemek, mali yapıyı güçlendirmek, ölçek ekonomilerinden yararlanmak, riskleri azaltmak, büyümeyi daha hızlı gerçekleştirmek gibi amaçlarla yapılmaktadır (Adams vd., 1998:120-125). Diğer gelişmekte olan ülkelere olduğu gibi Türkiye'de de bu süreç devlet tarafından teşvik edilmektedir. Ancak bu süreç daha çok kriz sonrası dönemlerde kamu otoritesi aracılığıyla yerine getirilmektedir. Burada temel amaç bankaların daha güçlü yapıya sahip kuruluşlar haline getirmek ve ekonomi üzerinde yarattıkları riski ortadan kaldırmaktır. Benzer süreç Türkiye'de de gerçekleşmiştir. 1999-2003 yılları arasında 20 banka TMSF'ye devredilmiş, 8 bankanın faaliyetine son verilmiş, tasfiye edilmiş ve 11 banka birleşmesi gerçekleştirilmiştir.

Kriz sonrası dönemde diğer bir gelişme, bankaların aracılık maliyetlerini etkileyen düzenlemeler yapılmış olmasıdır. Bu çerçevede kredilerden alınan damga vergisi ile harçlar, ticari ve kurumsal kredilerde uygulanan kaynak kullanımını destekleme fonu kesintisi kaldırılmıştır. Ancak 1 yıldan kısa DTH üzerinden alınan gelir vergisi tevkifat oranı 19.8%'den 24%'e, tüketici kredileri üzerindeki KKDF kesintisi de 10%'dan 15%'e yükseltilmiştir (BDDK, 2004: 53).

Bankacılık sektörü ile ilgili diğer bir düzenleme ise mevduat sigortası uygulamasının sınırlandırılmış olmasıdır. Sınırsız mevduat sigortası uygulaması, mevduat sahiplerinin bankaların aldıkları riskler konusunda ilgisiz kalmalarına ve bankalar arasında mali yönden herhangi bir ayırım yapmalarını engelleyerek bankacılık sektörü üzerinde olumsuz etkilerin ortaya çıkmasına yol açmaktadır (Mishkin, 1995:297). Mevduat sahipleri sınırsız mevduat uygulaması dolayısıyla banka iflas etse bile paralarını alabileceklerini bildikleri için bankalar risk alsa da paralarını bu bankalardan çekmemekte ve bankalar üzerinde gerekli disiplinin oluşmasına katkı sağlamamaktadırlar (Yiğitoğlu, 2004:77). Bu açıdan sınırlı mevduat sigortası uygulaması piyasa üzerinde yaratacağı disiplin bakımından oldukça önemlidir. Ancak Türkiye'de iç tasarrufun yeterli olmaması ve buna bağlı olarak mevduat hesaplarının büyük bir bölümünün küçük tutarlı olmasından dolayı sigorta kapsamı içerisinde yer alması, bu yeni uygulamadan beklenen sonucun gerçekleşmesi bakımından sınırlandırıcı bir etki yaratmaktadır.

Son dönemde Türk bankacılık sisteminde yaşanan önemli bir gelişme de yabancı bankaların Türk bankacılık sisteminde yer almaya başlamasıdır. Bu durum bankacılık sektörü için rekabetin artması anlamına gelmektedir. Bankacılık sektörünün düşük kar marjıyla çalıştığı düşünülecek olursa artan rekabet Türk bankalarının rekabette

zorlanmaları ve karlarının azalması sonucunu doğurabilir. Diğer taraftan yabancı banka girişleri yabancı sermaye girişi ile Türkiye'de varolan tasarruf ve sermaye açığını giderici etki doğurabilir. Ancak yabancı bankaların doğurabileceği crowding-out etkisi de göz önünde bulundurulmalıdır. Bu süreç aynı zamanda Türk bankacılık sisteminde konsolidasyon sürecini hızlandırıcı bir etki doğuracaktır. Ayrıca uzun vadede AB üyeliğinin gerçekleşmesi durumunda daha güçlü mali yapıya sahip bankaların varlığı da rekabet açısından bir zorunluluk olacaktır.

3. 2001 Krizi Öncesi Dönemde Ülke Ekonomisinin Genel Durumu

Kriz öncesi döneme bakıldığında ülke ekonomisinin uzun süreden beri devam eden yapısal sorunlarının olduğu görülmektedir. Bu sorunlardan en önemlisi borç stokunun düzeyidir. Kamu kesimi gelir ve gideri arasında oluşan farkın uzun süre devamı, borçlanma gereğinin hızlı biçimde artmasına yol açmaktadır.

Bu çerçevede borç faizleri oldukça önemli niteliktedir. Çünkü kamu kesiminin açık vermesi borçların artmasına yol açmakta, borçlara ödenen faizler de kamu açıklarını artırıcı etki yapmakta ve mali yapı üzerinde bozucu etki yaratmaktadır. Sonuçta borç kısır döngüsü adı verilen ve borcun borçla ödendiği bir süreç ortaya çıkmaktadır (Özel İhtisas Komisyonu Raporu, 2001:27-28).

2001 öncesi dönemde kamu kesimi borçlanma gereğinin GSMH'ya oranı 1998 yılında %7.3 iken 1999'da %11.9 olmuştur. 1998 yılında iç borç stoku 11.312.885 milyar TL iken 1999 yılında çok hızlı biçimde artarak 22.920.145 milyar TL olmuştur. İç borç stokunun GSMH'ya oranı 1998 yılında %22 iken 1999 yılında %29 olmuştur.

İç borç stokunun yanı sıra dış borç stoku da oldukça yüksek seviyelere ulaşmıştır. 1995'de dış borç düzeyi 73.728 milyon dolar iken, 1999'da 102.000 milyon dolar olmuştur. IMF ölçütlerine göre dış borç ile ilgili rasyoların oldukça riskli seviyelerde olduğu görülmektedir. Örneğin toplam dış borç/GSMH oranı 1998'de %46.9 iken 1999'da %55.7, 2000 yılında %57.7 olmuştur. Toplam dışborç/GSMH oranı 1998'de %310.3 iken 1999'da %352.4, 2000 yılında %366.6 olmuştur (Söyler, 2000:20-22). Bu rasyolar dış borç anlamında oldukça riskli bir durum ile Türkiye'nin karşı karşıya olduğunu göstermektedir.

Kamu borç stokunun bu kadar hızlı biçimde artmasında çeşitli unsurlar önemli rol oynamıştır. Yüksek reel faizler, KİT zararları, personel harcamaları, sosyal güvenlik kuruluşlarının açıkları, görev zararı uygulaması, verimsiz kamu yatırımları, kayıt dışı ekonominin yaygınlığı, yeterli vergi gelirinin olmaması gibi yapısal sorunlar kamu açıkları üzerinde belirleyici yapısal sorunlar olmuştur.

Kriz öncesi dönemde dikkati çeken diğer bir ekonomik gösterge ise sermaye hareketleri olmuştur. 2000 yılında uygulamaya konulan program ile birlikte sermaye girişleri ve bankacılık kesimi dış kredileri artmıştır. 2000 yılında 4.2 milyar dolar kısa vadeli sermaye girişi olmuştur. Diğer taraftan cari işlemler açığı da hızlı biçimde artış göstermiştir. Cari işlemler açığı 1999 yılında 1.3 milyar dolar iken 2000 yılında hızlı bir artışla 9.8 milyar dolara ulaşmıştır. Cari açığın GSMH'ya oranı 1999'da %0.7 iken 2000'de %4.9 olmuştur.

Bu dönemde ortaya çıkan diğer bir risk unsuru ise bankaların açık pozisyonlarının seviyesi olmuştur. Döviz çıpası uygulamasına dayanan kur uygulaması ile birlikte bankalar açık pozisyonlarını artırmış ve buda kriz öncesi dönemde riski artırıcı bir etki doğurmuştur.

1999 yılında bankaların açık pozisyonlarının ödenmiş sermayeye oranı %78.7 gibi oldukça yüksek bir düzeye ulaşmıştır.

Burada ön plana çıkan diğer husus ise Merkez Bankası'na yeni program ile birlikte para kuruluna benzer bir görevin verilmiş olmasıdır. Parasal tabanın değişmesi merkez bankasının net dış varlık kalemi ile sınırlandırılmıştır. Bu uygulama Merkez Bankası'nın sermaye hareketlerinin olumsuz etkilerini giderebilme imkanını oldukça azaltmış ve sıcak para hareketleri var olan risk algılaması çerçevesinde ekonomi üzerinde belirleyici olmuştur.

Kriz öncesi dönemde var olan bu ekonomik gösterge ve koşullar aslında krize uygun bir ortamın ortaya çıkmasına yol açmış ve sermaye hareketleri ile birlikte var olan programın sürdürülebilirliği mümkün olmamış ve çok ciddi etkileri olan kriz oluşmuştur.

4. Kriz Sonrası Dönemde Ülke Ekonomisinin ve Bankacılık Siteminin Değerlendirilmesi

2001 krizi sonrası dönemde ülke ekonomisinde görece bir istikrarın sağlandığı ve bunun bankacılık sektörüne yansıdığı görülmektedir. 2001 yılında yaşanan ekonomik kriz sonrasında ekonomi %9.5 oranında küçüldü. Ancak takip eden yıllarda uygulamaya konulan IMF destekli program ile birlikte hızlı bir artışın olduğu görülmektedir. 2002 yılında %7.9, 2003 yılında %5.9, 2004 yılında %9.9 gibi rekor bir büyüme hızına ulaşıldı. 2004 yılında yaşanan bu büyüme rakamı incelendiğinde büyümenin kaynaklarının temel olarak ertelenen tüketimin gerçekleşmesi, düşük kur ile birlikte hızlı ithalat artışı sonucu gerçekleştiği görülmektedir. Bu dinamiklere bağlı büyümenin sürdürülebilirliği oldukça tartışmalıdır. Diğer taraftan hızlı ekonomik büyümeye rağmen işsizlik sorunu çözülememiştir. 2004 yılında işsizlik oranı %10.3 gibi oldukça yüksek bir seviyede gerçekleşmiştir. Dolayısıyla izlenen ekonomik büyüme modeli varolan işsizlik sorununu çözmede oldukça zorlanmaktadır.

Bu büyüme rakamlarına ulaşılmasında 2000 sonrası dönemde dünya ekonomisinde yaşanan gelişmeler ve son dönemde Türkiye'ye giren yabancı sermaye girişleri de oldukça etkili olmuştur. Ancak ABD'de artan faiz oranları, bu ülkeye yönelik sermaye akımlarını artırmakta ve bu da gelişmekte olan piyasalardan sermaye çıkışına yol açmaktadır. Bu durum aynı zamanda dış piyasalardan ucuz borçlanma imkanını azaltıcı bir etki doğuracaktır. Türkiye ekonomisindeki büyümenin temel olarak yabancı sermaye girişlerine bağlı olduğu düşünülürse yabancı sermaye hareketlerinde yaşanacak gelişmeler büyüme ve makro dengeler üzerinde ve doğal olarak bankacılık sektörü üzerinde olumsuz etkiler doğuracaktır. Kriz sonrası dönemde iç borç stoku hızlı bir artış eğilimi içerisine girmiştir. 2000 yılında iç borç stoku 36.420.620 milyar TL iken, 2001 yılında 122.157.260 milyar TL, 2002'de 149.869.691 milyar TL, 2003'de 194.386.700 milyar TL, 2004 de 224.482.922 milyar TL olmuştur. Ancak aynı dönemde yaşanan ekonomik büyümeye bağlı olarak iç borç stokunun GSMH'ya oranı 2001 yılına göre gerileme göstermiştir. İç borç stokunun GSMH'ya oranı 2001 yılında %69 iken 2004 yılında %47.6 olmuştur. İç borç stokunun bu yüksek seyri ülke ekonomisi için çok ciddi bir sorun niteliğindedir. Yüksek borç stoku, devletin yüksek reel faiz ödemesine yol açmakta, yatırımlarda, üretimde kullanılması gereken kaynakların, açıkların kapatılmasında kullanılmasına yol açmakta ve kaynak transferi üzerinde olumsuz etkide bulunarak gelir dağılımını ciddi biçimde bozucu bir etki doğurmaktadır. İç borç stokunun yüksekliği aynı zamanda bankaların faaliyetleri üzerinde belirleyici olmaktadır.

Çünkü yüksek reel faiz ve geri ödememe riskinin çok düşük olması bankaların aktiflerinde önemli ölçüde devlet borçlanma senetleri tutmalarına yol açmaktadır. Bankaların bu yolla sağladıkları gelir toplam faiz geliri ve dolayısıyla kar içerisinde önemli bir yer tutmaktadır. Kısa ve orta vadede gerek uluslararası ekonomik koşullar gerekse iç borç stokunun çok yüksek olması, enflasyon düşse de reel faizlerin aşağıya inmesini zorlaştırdığı için, devlet borçlanma senetlerinin bankalar için önemli olmaya devam etmesi sonucunu doğurmaktadır. Bu durum bankaların piyasada kullanılabilecekleri kaynakların sınırlandırılmasına ve bankaların esas faaliyetlerinden uzaklaşmalarına yol açmaktadır.

Diğer taraftan kriz sonrası dönemde vade ve faiz yapısı olumlu bir gelişme göstermiştir. 2001 de ortalama vade 148 gün iken 2004 de 372 gün olmuştur. 2001' de ortalama basit faiz %75.9, bileşik faiz %96.2, 2004'de %24.8, bileşik %25.7 olmuştur.

Kriz sonrası dönemde uygulamaya konulan sıkı para ve maliye politikaları sonucunda enflasyon oranı da hızlı bir düşüş yaşandı. 2001 de TÜFE %54,40 ÜFE %61,63 iken 2004 de bu oranlar sırasıyla %10.58 ve %11.09 şeklinde gerçekleşmiştir. Bu süreçte TL'nin değerlendirilmesi de etkili olmuştur. Enflasyon oranlarının düşmesi nominal ve reel faiz oranlarının da önemli ölçüde düşmesi sonucunu doğurmuştur.

2001 sonrasında yaşanan önemli bir gelişme de dış ticaret ve cari işlemler dengesinde var olan açıktır. Dış ticaret açığı 2000' de 21,959 milyon dolar iken 2004'de bu rakam 23.830 milyon dolar olmuştur. Cari işlemler dengesi 2000'de 9.819 milyon dolar iken 2004'de 15.451 milyon dolar olmuştur. Bu açıklar ABD faiz oranlarının düşük seyretmesi, AB beklentisi, uluslararası likidite fazlası gibi nedenlerle finanse edilebilmiştir. 2000 sonrası dönemde ABD'de kısa vadeli faiz oranları düşme eğilimine girmiştir. 2000 yılında kısa vadeli faiz oranları %6 iken 2001'de %3.5, 2002'de %1.6 ve 2003'de %1 olmuştur (BDDK 2004:4). Bu durum gelişmekte olan ülkelere yönelik sermaye akımlarında etkili olmuştur. Ancak ABD'de yaşanan büyüme sürecine bağlı olarak faiz oranlarının artma eğilimine girmesi ve 2005 sonunda %3.5'a çıkması öngörülmektedir. Diğer taraftan aynı süreçte gelişmekte olan diğer ülkelerin ödemeler dengesinde fazla verdiği unutulmamalıdır. Bu açıklar aslında reel faiz oranlarının düşmesini de engellemektedir. Çünkü açığı finanse eden yabancı sermaye yüksek reel faizler dolayısıyla ülkeye gelmektedir. Dolayısıyla iç borç stokunun yüksekliği, cari işlemler dengesinde var olan açık reel faizler üzerinde olumsuz bir etki doğurmaktadır.

Türkiye ekonomisinde görece makro istikrarın yakalanması ile birlikte bankacılık sektörü de hızlı bir gelişim göstermiştir. 2004 yılında sektörün aktif büyüklüğü 306.464 milyon YTL olmuştur. Aktif büyüklükleri dolayısıyla sektörde ilk beş içinde yer alan Akbank ta aktif büyüklüğü 2001-2004 döneminde %56 artış göstermiştir. İş Bankası'nda bu oran %53.5, Garanti Bankası'nda %24.3 olmuştur. Aktif büyüklüğü içerisinde menkul kıymetlerin yada devlet borçlanma senetlerinin önemli bir yeri vardır. 2001'de bankacılık sektörünün menkul kıymet portföyü 58.024 milyon YTL iken 2004'de 118.257 milyon YTL olmuştur. 2001-2004 döneminde menkul kıymetlerin aktif içerisindeki büyüklüğü Akbankta %97.8 artış gösterirken, İş Bankası'nda %107, Garanti Bankası'nda %26.9 artmıştır. Kriz sonrası dönemde artan faiz oranları ve borç stokunun hızlı bir artış eğilimi içerisinde olması bu süreçte etkili olmuştur.

Kriz sonrası dönemde yaşanan diğer bir gelişme sektörde yoğunlaşma oranındaki artış olmuştur. Sektördeki ilk beş bankanın 2001 yılında toplam aktif içerisindeki payı %56 iken bu oran 2004 yılında %60 olmuştur (TBB, 2005:17).

Ekonomide yaşanan büyüme sürecine bağlı olarak kredi ve mevduat hacmi de önemli biçimde artmıştır. 2001'de krediler 34.909 milyon YTL iken, 2004 yılında 82.211 YTL olmuştur. Bu artışta ekonomik daralma sonrasında ertelenen tüketim harcamalarının yapılmaya başlanması, gelir artışı, düşük faiz oranları etkili olmuştur. Düşük enflasyon ortamında bankaların reel faizlerde azalma beklentisi içerisinde olmaları kredi hacminin artması üzerinde oldukça etkili olmuştur. Konuya banka bazında bakıldığında da kredi hacminde hızlı artışlar gözlenmektedir. 2001-2004 tarihleri arasında krediler Akbank'ta %105.6, İş Bankası'nda %69, Garanti Bankası'nda %88 artış göstermiştir. Ancak makro göstergeler ışığında, ekonomik büyümede yaşanacak olumsuz gelişmeler yada istikrarlı bir büyümenin gerçekleştirilememesi kredilerdeki artışı ve kredilerden sağlanacak getiriye azaltıcı etkiye bulunacaktır.

Kredi hacminin yanı sıra mevduat hacmi de hızlı bir artış göstermiştir. 2001 yılında bankacılık sisteminde mevduat hacmi 44.921 milyon YTL iken 2004 yılında 103.240 milyon YTL olmuştur. 2001-2004 sürecinde mevduat artışı Akbank'ta %29, İş Bankası'nda %59, Garanti Bankası'nda %33 olmuştur. Bankaların en önemli fon kaynağı olan mevduat hacminin artışı büyüme sürecinde yer alan bir ülke için oldukça önemli niteliktedir. Kriz sonrası dönemde bankaların takipteki alacak miktarı azalmıştır. 2001'de takipteki alacak miktarı 238.86 milyon YTL iken bu tutar 2004 yılında 6.301 milyon YTL'ye gerilemiştir. Bu durum aynı zamanda bankacılık sektörünün aktif kalitesi üzerinde de olumlu etkiye bulunmuştur. Banka bazında bakıldığında, Akbank'ta yaşanan hızlı kredi artışına bağlı olarak takipteki kredi miktarının 2001-2004 dönemi içerisinde 66% artış gösterdiği görülmektedir. Takipteki kredi miktarı İş Bankası'nda %45, Garanti Bankası'nda %37 azalma göstermiştir.

2001 sonrası dönemde bankaların karlarında hızlı artışlar ortaya çıktı. 2001 yılında İş Bankası 975.330 milyon YTL, Akbank 19646 milyon YTL, Garanti Bankası 296.621 milyon YTL zarar etmiştir. 2004 yılında İş Bankası net 635.455 milyon YTL, Akbank 1.020.528 milyon YTL, Garanti Bankası 450.549 milyon YTL kar elde etmiştir. Bu süreçte düşük faiz, düşük enflasyon, yüksek büyüme hızı ve görece makro istikrar ortamında bankaların gelir kaynakları etkilenmiştir. Burada dikkati çeken husus ücret ve komisyon gelirlerinden sağlanan gelirden yaşanan hızlı artış olmuştur. 2001-2004 dönemi içinde İş Bankasında kredilerden sağlanan gelirin faiz geliri içindeki payı %8 azalmış, menkul kıymetlerden sağlanan gelir %9.4 oranında azalma göstermiştir. Aynı dönem içerisinde net ücret ve komisyon gelirleri ise %914 oranında artmıştır. Aynı dönem içinde Garanti Bankası'nda kredi geliri %11 azalmış, menkul kıymet geliri %2.3 oranında, net ücret ve komisyon geliri %322 artış göstermiştir. Akbank'ta kredi geliri %15 azalmış, menkul kıymetlerden sağlanan faiz geliri %6.7, net ücret ve komisyon geliri ise %509 oranında artış göstermiştir.

Kriz sonrası dönemde nominal ve reel faiz oranlarının hızlı bir biçimde düşmesi kredi ve menkul kıymetlerden sağlanan getiriye etkilemiştir. Diğer taraftan bankaların ücret ve komisyon gelirlerinde çok hızlı bir artış yaşanmıştır. Daha önce bankaların ücretsiz yaptıkları işlemlerin ücretli yapılmaya başlanması söz konusu olmaktadır. Bundan sonraki süreçte makro istikrarın devamı ile birlikte bu gelirin daha fazla önem kazanacağı beklenebilir. Düşen faiz oranları bankaların menkul kıymetlerden sağladığı geliri azaltıcı yönde etkilese de devletin yüksek borç stoku devam ettiği ve reel faizlerin cazibesini devam ettirdiği sürece riski düşük bu gelir kaynağının kredi ve ücret ve komisyon gelirlerine göre öneminin devam edeceğini beklemek gerekir. Ayrıca büyüme süreci devam ettiği sürece kredilerden sağlanan gelirden önemli olmaya devam edecektir.

5. Sonuç

Kriz sonrası dönemde uygulamaya konulan ve sıkı para ve maliye politikasına dayanan güçlü ekonomiye geçiş programı ile birlikte makro göstergelerin iyileşme gösterdiği bir süreç yakalanmıştır. Enflasyon oranı, faiz oranları, ekonomik büyüme olumlu bir gelişme göstermiştir. Bu dönemde yakalanan istikrar da uluslararası konjonktürde oldukça etkili olmuştur. Uluslararası piyasalardan borçlanabilme imkanın kolay ve maliyetinin ucuz olması, makro göstergelerin iyileşmesi üzerinde oldukça etkili olmuştur. Bankacılık sistemi de bu dönem de düşük maliyetle dış kaynak sağlayabilmiş ve ekonomik genişlemeye paralel olarak faaliyetlerinin genişlediği, karlarının arttığı, kredi hacminin hızla genişlediği bir dönem olmuştur.

Kriz öncesi dönem ile kriz sonrası dönem karşılaştırıldığında, ülke ekonomisi açısından bir çok sorunun varlığının halen devam ettiği görülmektedir. Yüksek iç ve dış borç stoku, yüksek reel faiz, yüksek işsizlik oranı, yüksek cari işlemler açığı, spekülasyon sermaye hareketleri, güçlü bir mali sistemin eksikliği, hem bankaların hem de reel sektörün asıl faaliyetlerden uzaklaşarak rantiyer tipi yatırımlar yapmaya devam etmeleri gibi çözülmeyi bekleyen oldukça ciddi sorunlar ülke ekonomisi üzerinde risk doğurmaya devam etmektedir.

Kriz sonrası döneme baktığımızda kriz öncesi dönemden çeşitli farklılıklarında olduğu görülmektedir. Esnek kur uygulamasına geçilmiş olması, göreceli politik ve makro istikrarın yapılmış olması, AB üyeliği beklentisi ve buna bağlı olarak uzun vadeli yabancı sermaye girişlerinin artması, merkez bankası özerkliğinin sağlanmış ve böylece politik baskının azaltılmış olması, kamu bankaları ile ilgili görev zararı uygulamasına son verilmesi, bankaların mali yapılarının sağlıklı bir biçimde ilerlemeye devam etmesi, bankacılık sektöründe konsolidasyonların gerçekleşmesi ve bunun daha güçlü bankaların ortaya çıkmasına yol açması gibi çeşitli olumlu gelişmelerinde yaşanması söz konusu olmuştur.

Ekonomide ve bankacılık sektöründe yaşanan olumlu gelişmeler ile birlikte yüksek cari işlemler açığı ve yüksek borç stoku ekonomik istikrar üzerinde oldukça ciddi sorunlar doğurabilir. Ekonomik büyüme ile birlikte cari işlemler açığının sürdürülebilir olduğu şeklinde görüşler olsa bile iktisadi kalkınma sürecinde yer alan ve borç stoku çok yüksek olan bir ülkenin yüksek cari işlemler açığı ile birlikte ekonomik istikrarı bir arada sürdürebilmesi oldukça zordur. Ayrıca uluslararası konjonktürde gelişmekte olan ülkeler aleyhine ortaya çıkacak gelişmeler ülke ekonomisi ve bankacılık sektörünün kredi hacmi, karlılığı ve gelişimi üzerinde olumsuz etkilerde bulunabilecektir.

Kaynakça

Adams, C., D.J. Mathieson, G. Schinası, B. Chadha(1998), **International Capital Markets: Developments, Prospect and Key Issues**, Washington, D.C., IMF.

Akgüç, Ö.(2001), "Bankacılık Kesimi Kriz Nedeni mi?" **İktisat Dergisi**, 32-33.
Aşıkoğlu, Y. (1995), Finance, Exchange Rates & Financial Liberalization, **Capital Markets Board**, Publication Number:24.

Bal, H. (2001), Uluslararası Finansman, Dış borç Yönetimi ve Türkiye, İstanbul, Türkiye Bankalar Birliği Yayın No:222.

Bankacılık Düzenleme Ve Denetleme Kurumu(2004), **Bankacılık sektörü Değerlendirme Raporu**.

Boratav, K. (2001), “2000/2001 Krizinde Sermaye Hareketleri”, <<http://www.ceterisparibus.org>>.

Dadush, U., D. Dasgupta Ve D. Ratha (2000), “The Role of Short Term Debt in Recent Crisis.”, **Finance & Development**, December:54-57.

Demirgüç, A., N. Yentürk (2002), “Deposit Insurance Around the Globe: Where Does It Work?” **Journal of Economic Perspectives**, Volume:16, Number:2, 175-195.

Dornbush, R. (2001). “Ortaya Çıkan Piyasa Krizleri Üzerine”, (Çev: Özge İzdaş), **İktisat Dergisi**, 50-62.

DPT. **Temel Ekonomik Göstergeler** <<http://ekutup.dpt.gov.tr/ekonomi/gosterge>>.

Erdönmez, P.A. (2004), Avrupa Birliği Finansal Entegrasyon Sürecinde Bankacılık Sektörü, **Bankacılar Dergisi**, Sayı 50, 68-83.

Hazine Müsteşarlığı. **Ekonomik Göstergeler**, <<http://www.treasury.gov.tr/sts/e-gosterge.htm>>.

IMF (2001), **International Capital Markets: Developments, Prospects and Key Issues**, IMF.

IMF (2005), **Global Financial Stability Report: Market Developments and Key Issues**, IMF.

IMKB. **Mali Tablolar**, <www.imkb.gov.tr/malitable.htm>.

Kazgan, G. (1985), **Ekonomide Dışa Açık Büyüme**, Altın Kitaplar Yayınevi.

Mishken, F. S (1995), **The Economy of Money, Banking and Financial Markets**, New York: Harper Collins, 4th Edition.

Özel İhtisas Komisyonu Raporu. (2001), **Borçlanma, İç ve Dış Borç Yönetimi**, Ankara.

Türkiye Bankalar Birliği. (2005), **Türkiye'de Finansal Sektör ve Bankacılık Sistemi**.

Uygur, E. (2001). Krizden Krize Türkiye: 200 Kasım ve 2001 Şubat Krizleri, **Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni** No:2001/1.

Yeldan, E. (2001). **Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi: Bölüşüm, Birikim ve Büyüme**, Ankara, İletişim Yayınları.

Yığıtoğlu, A. (2004), **Küreselleşme Sermaye Hareketleri ve Krizler: 1980 Sonrası Türkiye Örneği**, Ankara, Hacettepe Üniversitesi.

Avrupa Birliği Sürecinde Türk Kamu Mali Yönetiminin Yeniden Yapılandırılması: Çok Yıllı Bütçelemenin Uygulanabilirliği

Ahmet KESİK

ahmet1@bumko.gov.tr

Restructuring of Turkish Public Financial Management in the European Union Process: Applicability of Multi-Year Budgeting

Abstract

Important developments in the restructuring of public financial management systems are taking place around the world. Governments engage in substantial efforts to ensure the prominence of effectiveness, economy and efficiency in the utilization of existing public resources and to increase the quality of rendering public services. In effect, what lies in the basis of these developments is the fact that fiscal discipline approach has become the basic element of fiscal policies. As a natural outcome of this, momentous changes occur in the public financial management systems over the recent years around the world and in Turkey, and new approaches are developing in the utilization of public resources, establishment of policy-plan-budget link in order to realize the aforementioned goals. In the realization of the goal of basing budgets on pre-determined policy and plans, multi-year budgeting stands out as an important instrument. This study emphasizes the efforts of transformation in public financial management systems around the world and in Turkey and elaborates on the approach of multi-year budgeting both in theoretical terms and within the framework of the experience of Turkey in this respect.

Key Words: Allocative Efficiency, Fiscal Policy, Budget, Public Administration, Planning Policy

JEL Classification Codes: D61, E62, H61, H83, O21

Özet

İkinci dünyada kamu mali yönetim sistemlerinin yeniden yapılandırılması konusunda önemli gelişmeler yaşanmaktadır. Mevcut kamu kaynaklarının kullanılmasında etkinlik, ekonomi ve verimliliğin öne çıkarılması ve kamu hizmetlerinin sunumunda kalitenin artırılması konusunda hükümetler önemli çaba içine girmektedirler. Esasında bu yeniliklerin temelinde, mali disiplin anlayışının maliye politikalarının temel unsuru haline gelmesinde yatmaktadır. Bunun doğal bir sonucu olarak, son yıllarda dünyada ve ülkemizde kamu mali yönetim sistemlerinde önemli değişiklikler yaşanmakta, biraz önce belirtilen amaçların gerçekleştirilmesi için kamu kaynaklarının kullanılmasında, politika-plan-bütçe bağlantısının kurulması yönünde yeni yaklaşımlar geliştirilmektedir. Bütçelerin önceden belirlenen politika ve planlara dayandırılması amacının gerçekleştirilmesinde, çok yıllık bütçeleme önemli bir araç olarak görülmektedir. Bu çalışmada, dünyada ve ülkemizde kamu mali yönetim sistemlerinde yaşanan değişim çabaları üzerinde durulmuş ve çok yıllık bütçeleme yaklaşımı hem teorik ve ülkemiz uygulaması bakımından irdelenmiştir.

Anahtar Sözcükler: Kaynak Tahsis Etkinliği, Maliye Politikası, Bütçe, Kamu İdaresi, Planlama Politikası.

1. Giriş

Günümüz ekonomilerinde yaşanan ekonomik ve mali sorunlar, bütçe harcamalarının artırılması yönünde baskı oluşturmuş, artan baskılar kuşkusuz hükümetlerin vergileri artırmasına ve borçlanmaya gitmesine neden olmuştur. Bu gelişmeler, ülkelerin kamu mali yönetim sistemlerinin sorgulanması ve sonucunda reform çabalarını beraberinde getirmiştir. Sorunlara çözüm getirebilmek için ülkeler, sorunun odak noktasını meydana getiren kamu mali yönetim sistemlerini değiştirmeye yönelmişler, bu kapsamda kamu kaynaklarının etkin, verimli ve ekonomik bir şekilde kullanılmasını sağlama yönünde önemli yapısal değişikliklere gitmişlerdir.

Türkiye'de de 1970'li yılların başından itibaren ekonomik yapı hızla bozulmuş, istikrarı yakalamak için yapılan bir çok girişim, siyasi yapıdaki dalgalanmalarla da birleşince sonuçsuz kalmıştır. Türkiye, yüksek enflasyon, kamu açıkları, istikrarsız büyüme, yüksek faiz ve bozuk gelir dağılımı ile sürekli olarak uğraşmış, bazı kısa dönemli iyileşmeler dışında sorunlarına köklü bir çözüm bulamamış ve aradığı istikrarı yakalayamamıştır. Bu arada, yapısal reformlarla desteklenmeyen ekonomik istikrar paketlerinin ömrü de kısa süreli olmuştur. Bazı yıllarda ekonomik ve mali durumda iyileşmeler kaydedilse de sistem kolayca bozulabilir niteliğini kaybetmemiştir.

Böylece, kamu mali yönetim sisteminden kaynaklanan sorunlar ve devamında kamu kaynaklarının etkin, verimli ve ekonomik olarak kullanılamadığı düşüncesi, reform çabalarını hızlandırmıştır. Esasında ülkemizde reform çabaları genelde ekonomik ve mali krizler sonrasında ortaya çıkmış ve ekonomide önemli bir yere sahip olan kamu sektöründe önemli değişikliklere gitmek gerektiği anlayışı yaygınlık kazanmıştır. 1994 yılının Nisan ayında yaşanan ekonomik krizin hemen akabinde, kamu mali yönetim sisteminde bir takım değişikliklere gitmek gerektiği sonucuna varılmış ve bu amaca yönelik olarak çeşitli kamu idaresi temsilcilerinden oluşan çalışma komisyonları oluşturulmuştur. Komisyonlar çalışmalar yapmış ve raporlarını hazırlayıp dönemin siyasi iradesine sunmuşlardır. Ancak reform çabalarının arkasında yeterli siyasi irade gerçekleşmeyince bu çabalar sonuçsuz kalmıştır. Kamu mali yönetimi reformunda ikinci adım, ekonomide yaşanan önemli ekonomik sorunlar neticesinde, 2000 yılında uygulanmaya başlanan yeni ekonomik program ile birlikte başlamış ve 2001 yılında yaşanan ekonomik ve mali kriz sonucunda hız kazanmıştır. Bunun sonucunda devletin yarı mali işlemlerine çeki düzen verilmiş, uzun yıllardan beri büyük sorun olan bütçe içi ve dışı fonlar ile özel ödenek ve özel hesap uygulamaları bazı istisnalar dışında kaldırılmış, yıl içinde idare bütçelerine parlamentonun izni alınmadan ödenek eklenmesine imkan veren hükümler kaldırılmış, devlet borçlanması ve ihale sistemi çerçeve bir kanunla disiplin altına alınmıştır. Kamu mali yönetim sisteminde en köklü ve bütünsel değişiklik, 2003 yılı sonunda 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu çıkarılması ile gerçekleştirilmiştir. Yaklaşık seksen yıldır uygulanmakta olan ancak bugünün dünyasında ortaya çıkan yeniliklerin gereklerini artık karşılayamaz hale gelen 1050 sayılı Muhasebe-i Umumiye Kanunu yürürlükten kaldırılmak suretiyle yeni kamu mali yönetim anlayışı 5018 sayılı Kanun ile getirilmiştir. Bu Kanun, kamu maliyesinin temel ilkelerinde ve kamu kaynağının kullanılmasında çok önemli değişiklikler getirmektedir.

Yeni kamu mali yönetim anlayışının getirmiş olduğu önemli yenilikler; bütçenin genellik ve birlik ilkelerinin uygulamada güçlendirilmesi, kamu kaynaklarının kullanılmasında mali saydamlık, hesap verebilirlik ile performans esaslı bütçeleme ve çok yıllık bütçelemenin öne çıkarılması, kamu kaynaklarının etkin, ekonomik ve verimli olarak

kullanılması konusunda gerekli mekanizmaların getirilmesi ve çağdaş kamu mali yönetimi ilkelerinden biri olan önceden idarecilere serbesti tanıyıp harcama sonrası denetimin etkinliğinin artırılarak güçlendirilmesi, olarak sıralanabilir.

Bu çalışmada, öncelikle dünyada kamu mali yönetim sistemlerinde yaşanan değişimin içeriği ile ülkemizde 1050 sayılı Kanunun uygulandığı dönem ve sonrasında sorunlar ve getirilen yenilikler anlatılmaya çalışılacaktır. Akabinde, 5018 sayılı Kanunun, kamu kaynağının kullanımı bakımından getirdiği yeniliklerden çok yıllık bütçeleme ile ülkemizde uygulanabilirliği tartışılacaktır. Çalışma, kısa bir sonuç bölümü ile son bulacaktır.

2. Kamu Mali Yönetiminde Yeni Eğilimler

2.1. Dünyada

Günümüzde bir çok ülkede kamu mali yönetim alanında önemli düzenlemelere gidilmektedir. Her ülkenin yerleşik ekonomik, sosyal ve kültürel yapısı, kamu yönetimi ile kamu mali yönetim sistemlerine farklı biçimler verebilmektedir. Ancak dünyada, kamu mali yönetim reformlarının bazı ortak özellikleri vardır; kamu mali yönetim reformları, üç temel amacı gerçekleştirmek üzere yapılmaktadır. Bunlar; bütçe disiplini için gerekli unsurları sisteme yerleştirmek, stratejik önceliklerin belirlenmesi ve kamu kaynaklarının buna göre tahsisi ile kamu hizmetlerinin sunumunda etkinlik ve verimliliğin sağlanmasıdır. Bunları gerçekleştirebilmek için de yüzyıldır devam eden bütçe reformları, kamunun üç temel fonksiyonunu yeniden formüle etmek üzerinde yoğunlaşmıştır. Bunlar; kamu kaynaklarının kontrolü, orta vadeli kaynak tahsisi ve kaynakların yönetimidir (The World Bank, 1999: 17; Zevenbergen, 2004: 1).

Bütçe disiplini denince akla gelen en önemli unsur, bütçe parlamentoda oylandıktan sonra bütçe ödeneklerinin artırılabilmesi, mali yıl içinde parlamentonun izni olmadan ödenek eklenmesi konusunda yürütmeye izin verilmemesidir. Kamu mali yönetim sisteminde yapılan reformların ikinci ayağı, kamu kaynaklarının tahsisinde hükümetin ve dolayısıyla idarenin stratejik önceliklerinin ve program etkinliğinin dikkate alınması yönünde yapılan düzenlemelerdir. Kaynakların tahsisinde hükümet tarafından belirlenen ulusal önceliklerin dikkate alınması, hesap verme sorumluluğunun bir gereğidir. Bu bakımdan bütçeleme sürecinin ilk aşaması olan politikanın formüle edilmesi (politika yapma) aşamasında hükümetin öncelikleri arasından kamu kaynağı tahsis edilecek olanlar, etkinlik analizleri de kullanılmak suretiyle belirlenmektedir. Üçüncü unsur, kamu sektörünün performansının diğer bir deyişle verimliliğinin artırılmasıdır. Kamu hizmetlerinin mümkün olan en düşük maliyetle sunulması, gelişmiş ülkeler dahil dünyada bir çok ülke gündemini meşgul eden bir konudur. Bu konuda özellikle gelişmiş ülkeler önemli mesafeler kaydetmiş ve kamu mali yönetim sistemlerini bu yönde değişime tabi tutmuşlardır.

Öte yandan OECD, üye ülkelerin ekonomilerinin performansı ile mali disiplinin yakından ilgili olduğunu ve genelde bütçe fazlası veren ülkelerin bütçe sürecini reforme eden ve modern bütçe sistemlerini uygulayan ülkeler oldukları sonucuna varmıştır (Blöndal, 2003: 8-25). Bu çerçevede, kamu harcamalarını etkin bir şekilde kontrol etmek için bütçe sisteminde beş temel kurumsal düzenleme önerilmektedir. Bunlar; çok yıllık bütçeleme (orta vadeli bütçe sistemi), gerçekçi ekonomik varsayımlar, kamu kaynaklarının yukarıdan aşağıya (top-down) tahsisi, girdi odaklı kaynak tahsisinden çıktı odaklı kaynak

tahsisine yönelik, mali saydamlık ve hesap verebilirliğin öne çıkarılmasıdır.

Çok yıllık bütçeleme, temelde politika, plan ve bütçe bağlantısının kurulmasının en önemli aracıdır. Politikaların mevcut kaynaklardan ve bütçelerden bağımsız olarak belirlenmesi, etkinliktен uzak bir karar verme mekanizmasının sonucudur. Bu durum aynı zamanda, politikaların mevcut kaynaklara ya da stratejik önceliklere göre belirlenmediğini gösterir (The World Bank, 1999: 32). Etkin bir bütçeleme, ihtiyaçlar ve kaynaklar arasındaki dengeyi etkin bir şekilde kurmayı gerektirir. Çok yıllık bütçeleme, politika ve bütçe arasındaki bağlantıyı sağlamak suretiyle bütçelerin öngörülebilirliğinin ve güvenilirliğinin artırılmasına katkıda bulunur. Öte yandan, aşırı iyimser hazırlanmış olan ekonomik varsayımlar, kamu harcamalarının gereksiz yere artması, verimli olmayan bütçe faaliyet ve projelerine kaynak tahsisini beraberinde getirmektedir. Kamu idarelerine ödenek tahsisinde eskiden yapılan uygulama, kamu idarelerinden ödenek tekliflerini alıp, bu teklifleri teker irdeleyip ilgili idarelerle görüşmeler yaparak, tahsis edilecek ödenek miktarını ve hizmet alanlarını belirlemektir. Bu sistemin bir çok sakıncası yanında en önemli sakıncası, hükümetin önceliklerini yansıtmamasıdır. Ancak bu uygulama şimdi birçok ülkede terkedilmiş durumdadır. Bunun yerine, yukarıdan aşağıya doğru ödenek tahsisi denilen, hükümetin ilgili yılda tahsis edilecek toplam ödeneği önceden belirlemesi, kamu idarelerine tahsis edilecek ödenekler için de ayrıca bir tavan konması, önceden belirlenen tavanlar dahilinde yürütecekleri faaliyet ve projeler için kaynak dağılımının kamu idareleri tarafından Maliye Bakanlığının müdahalesi olmadan yapılmasıdır.

Ancak, bu yaklaşıma karşı çıkan görüşlere de rastlamak mümkündür; kamu kaynaklarının ilgili kamu idareleri bütçeleri içindeki dağılımı ya da yeniden dağılımı sürecine, hükümetin mali hedefleri ve politik öncelikleri açısından maliye bakanlıklarının bir şekilde müdahil olması gerektiğinin altı çizilmektedir (Schick, 2002: 28).

Öte yandan, girdi odaklı kaynak tahsisinden çıktı odaklı kaynak tahsisine yönelik, diğer bir deyişle kamusal faaliyetlerin nasıl yapıldığı değil de kamu sektöründe ne yapıldığının önemsenmesinin, kaynakların kullanımında etkinliği artıracığı yönünde yaygın bir anlayış vardır. Ayrıca, saydamlık ve hesap verebilirlik, hükümetlerin kendilerine emanet edilen kamu fonlarının etkin olarak kullanıldığı konusunda, parlamentolara ve halka güvence vermesinde önemli bir araç olarak görülmektedir.

Görüldüğü gibi, dünyada kamu mali yönetim sistemlerinin reforma tabi tutulmasında genelde aynı yöntem ve araçlar kullanılmaktadır. Yapılan düzenlemeler, mali disiplin ve kamu kaynaklarının tahsisinde ve kullanılmasında verimliliğin ve etkinliğin öne çıkarılmasına odaklanmaktadır. Bu amaca yönelik olarak ulusal bütçe sistemlerinde yenilikler getirilmekte, uluslararası iyi uygulama örnekleri ortaya çıkmaktadır. Artık hükümetler, ekonomi içinde büyüklük ve nitelik itibarıyla önemli bir yere sahip kamu bütçelerinin ekonomik ve mali krizlerin bizzat sebebi olmaması konusunda gerekli adımları, bütçe reformları yoluyla atmaktadırlar.

2.2. Türkiye'de

2.2.1. 5018 sayılı Kanun Öncesi Dönem

Ülkemizde bütçe hakkı 1924 Anayasası ile birlikte tanınmış ve kamu mali yönetim sistemine ilişkin Cumhuriyet döneminde ilk düzenleme, 1927 yılında çıkarılan 1050 sayılı Kanun ile gerçekleştirilmiştir. Ancak, 1927 yılında çıkarılan 1050 sayılı Kanunun esasları,

Cumhuriyet öncesi dönemde uygulanmaya başlanmıştır. Yani, esasında modern bir bütçeye sahip olma çabası daha önceden başlamış ve 1910 yılından itibaren 1050 sayılı Kanunun temel ilkelerinin uygulanmasına başlanmıştır. Kamu mali yönetim sisteminin anayasası olan 1050 sayılı Kanun, 1927 yılından itibaren çok küçük değişikliklerle ülkemizde yaklaşık seksen yıl süre ile uygulanmıştır. Bu süre içinde, dünyadaki kamu mali yönetimi ve denetimi sistemlerinde önemli değişimler yaşanmış ve uluslararası iyi uygulama örnekleri ortaya çıkmıştır. Ülkemizde de aynı zaman diliminde, kamu idarelerinin sayıları giderek artmış, nitelik ve teşkilatlanma şekilleri ile kamusal mal üretiminde nitelik ve nicelik yönünden önemli değişiklikler olmuştur. Bunların yanında dünyadaki değişiklikler, Türkiye'deki kamu mali yönetim sistemi alanında büyük anlayış değişikliklerinin ortaya çıkmasını beraberinde getirmiştir.

1050 sayılı Kanunun uygulandığı dönem ile ilgili getirilen eleştirileri; tek bir bütçe yerine daire ve idarelere bağlı olarak değişik bütçelerin ortaya çıkması (fonlar, döner sermayeler vs.), bütçe sisteminin plan-program, program-bütçe ve plan-bütçe ilişkisini kuramaması, kamu kurum ve kuruluşlarının önlerini görebilecekleri stratejik planların yapılamaması, devletin fonksiyonel analizi ve dolayısıyla kamu kurum ve kuruluşlarının görev tanımlarının çok açık bir şekilde yapılmaması, Türk bütçe sisteminde denetimin, esas itibarıyla mevzuata uygunluğun denetimi şeklinde yapılması, kaynakların etkin, ekonomik ve verimli kullanımının ihmal edilmesi, ödeneklerin tahsisinde sadece bir önceki yılda yapılan harcamaların dikkate alınması, yönetsel sorumlulukların açık bir şekilde tanımlanmaması, bütçelenen ödenekler arasında yer almadığı halde, 1050 sayılı Kanun başta olmak üzere bazı yasaların verdiği yetkiye dayanılarak parlamentonun izni olmadan yıl içinde kaydedilen ödeneklerin büyüklüğü, devletin varlıkları ile ilgili kayıt ve kontrol sisteminin, yeterli etkinlik düzeyine ulaşamaması ve devletin, taahhütleri konusunda tam bir bilgi setine sahip olamaması, devletin teşvik politikalarıyla yarattığı vergi istisnaları, indirimleri ve muafiyetlerinin tutarının bütçeleştirilmemesi, şeklinde özetlemek mümkündür (DPT, 2000: 28-82; Arcagök vd., 2004: 3-4; Örenay, 2005: 23-26).

Belirtilmiş olan bu sakıncalar, özellikle son yıllarda kamu mali yönetim sisteminin yeniden yapılandırılmasına hız kazandırmıştır. Bu çalışmalar sonucunda, 1050 sayılı Kanunun yerine geçmek üzere, 5018 sayılı Kanun çıkarılmış ve 2006 yılı bütçesinin bu yeni anlayışa uygun olarak hazırlanması öngörülmüştür.

2.2.2. 5018 Sayılı Kanunla Kamu Mali Yönetim Sisteminde Getirilen Yenilikler

2.2.2.1. Kamu Maliyesinin Temel İlkeleri Bakımından Getirilen Yenilikler

Kamu yönetimi reformunun mali ayağını oluşturan 5018 sayılı Kanun 10 Aralık 2003 tarihinde TBMM'nce kabul edilmiştir. Yeni çıkarılan Kanun, kamu mali yönetimini, "Kamu kaynaklarının tanımlanmış standartlara uygun olarak etkili, ekonomik ve verimli kullanılmasını sağlayacak yasal ve yönetsel sistem ve süreçleri" dir, şeklinde tanımlamıştır. Yeni bir kamu mali yönetim sisteminin oluşturulmasını hedef alan bu Kanunla amaçlanan hususları ve getirilen yenilikleri şu şekilde belirtmek mümkündür:

Bütçe türleri, uluslararası standartlarda benimsenen biçimde yeniden tanımlanmış ve sınıflandırılmıştır. Bu çerçevede katma bütçe kaldırılmış, kamu idareleri, idari ve mali statülerine göre genel bütçeli veya özel bütçeli hale getirilmiştir.

5018 sayılı Kanun, mali yönetim ve kontrol sistemimizin yapısını ve işleyişini yeni bir anlayışla ele alarak bu hususların temel esaslarını düzenlemekte, kamu bütçelerinin hazırlanma,

uygulanma ve kontrol işlemlerinin nasıl yapılacağını, mali işlemlerin muhasebeleştirilmesini ve raporlanmasını belirlemektedir.

Bütçe hakkının en iyi şekilde kullanılmasını sağlamak amacıyla, bütçenin kapsamı genişletilmiştir. Döner sermaye işletmeleri ile fonların, ilgili oldukları idare bütçeleri içerisine alınması sağlanmış ve belirli bir süre sonunda da tasfiye edilmesi öngörülmüştür (Tosun, 2003: 19-20). Böylece, belirlenen harcamaların parlamentonun bilgi ve denetimine tabi olması sağlanmaya çalışılmıştır. Kanunun kapsamı, uluslararası sınıflandırmalara uygun olarak, genel yönetim kapsamındaki kamu idareleri olarak belirlenmiştir. 1050 sayılı Kanun sadece devlet tüzel kişiliğine dahil idareler ile özel mevzuatlarındaki hükümler saklı kalmak üzere katma bütçeli ve özel bütçeli idarelerin mali yönetim ve denetimlerini kapsarken, 5018 sayılı Kanun; merkezi yönetim kapsamındaki kamu idareleri, sosyal güvenlik kurumları ve mahalli idarelerden oluşan genel yönetim kapsamındaki kamu idarelerinin mali yönetim ve kontrolünü kapsamaktadır. Merkezi yönetim kapsamındaki kamu idareleri de, Kanuna ekli (I) , (II), (III) sayılı cetvellerde gösterildiği üzere, genel bütçeli ve özel bütçeli idareler ile düzenleyici ve denetleyici kurumlar bütçelerinden oluşmaktadır. Ancak düzenleyici ve denetleyici kurumların mali özerkliklerinin sağlanması amacıyla, bu kurumlar Kanunun bazı maddelerinden istisna edilmiştir.

Kamu idarelerinin tüm gelir ve giderlerinin bütçelerde yer alması sağlanmakta, bütçe dışında gelir elde edilmesi ve gider yapılması önlenmek istenmektedir.

Kalkınma planları ile bütçeler arasında sıkı bir bağ kurulmuştur (Arcagök vd., 2004: 6). Stratejik planlama ve performans esaslı bütçeleme, yeni sistemin temel ayaklarından birisi olmuştur. Öte yandan, bütçe hazırlama ve uygulama sürecinde etkinliğin sağlanması amacıyla özel hükümler getirilmekte ve çok yıllık bütçeleme sistemine geçilmektedir.

Bütçe hazırlama ve uygulama sürecinde kamu idarelerine önemli esneklikler getirilmekte, kamu idarelerinin bütçe sürecindeki görev, yetki ve sorumlulukları yeniden düzenlenmektedir. Bu kapsamda, kamu mali yönetiminde yetki-sorumluluk dengesi yeniden kurulmakta, yetkisiz sorumluluk ile yetkili sorumsuzluk sorunu aşılmaktadır. Harcama öncesi kontrol yapma ve harcama sonrası iç denetimi gerçekleştirme görevleri ilgili kamu idarelerine devredilmiş ve bu kapsamda yeni bir yapılanmaya gitmeleri öngörülmüştür.

Halen harcama öncesinde Maliye Bakanlığı tarafından yürütölmekte olan taahhüt ve sözleşme tasarılarının vize işlemi kaldırılmaktadır. Bu kapsamda, Sayıştay tarafından yürütölmekte olan ödenek kullanımına ilişkin vize işlemi ile taahhüt ve sözleşmelerin tescil edilmesi işlemine 2005 yılından itibaren son verilmiştir. Böylece harcama öncesi kontroller azaltılmak suretiyle kamu hizmetlerinin hızlı bir şekilde sunulması için gerekli ortam hazırlanmış olmaktadır.

Denetimde ihtisaslaşmanın önü açılmak suretiyle belirli kuralları ve standartları olan, sürekli işleyen, ilgili kamu idaresinin içinde yer alacak bir iç denetim sistemi kurulması amaçlanmıştır. Belirlenmiş bir sistem dahilinde işleyen denetim faaliyetinin yapılmasını sağlamak ve harcama sonrası iç denetimi gerçekleştirmek üzere, iç denetçilerin atanması öngörülmektedir. Yeni getirilen sistemin bir gereği olarak harcama sonrası denetim faaliyetinin güçlendirilmesi istenmektedir.

Kamuda aynı muhasebe sistemi kullanılması zorunluluğu getirilmiştir. Genel yönetim kapsamındaki tüm kamu idarelerinde ortak muhasebe ve raporlama standartları ile çerçeve hesap planı uygulanacaktır. Ayrıca, kamu maliyesine ilişkin mali istatistiklerin hazırlanması ve kamuoyuna sunulması konusunda Maliye Bakanlığı yetkilendirilerek bu alandaki dağınıklık giderilmiştir (Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü, 2002: 32). Buna göre; kamu idarelerinin mali verileri bir bütünlük içerisinde yayımlanmış olacaktır.

Uluslararası Para Fonunun Devlet Mali İstatistikleri (GFS) standartlarına uygun olarak yeni bütçe sınıflandırması uygulamasına geçilmektedir.

Mahalli idareler ve sosyal güvenlik kurumlarının bütçe büyüklüklerinin Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin bilgisine sunulması sağlanmaktadır.

Vergi muafiyeti, istisna ve indirimleri ile benzeri uygulamalar nedeniyle vazgeçilen kamu gelirleri (vergi harcamaları) cetveli, bütçe kanunlarına eklenecektir.

Yukarıda belirtilen hususları özetlemek gerekirse, bu Kanunla; bütçe birliği sağlanmakta, mali saydamlık ve hesap verebilirlik yanında kamu kaynaklarının kullanılmasında etkinlik, ekonomiklik ve verimlilik öne çıkmakta, kamu idarelerine karar verme ve uygulamada geniş inisiyatif tanınmaktadır.

2.2.2.2. Kamu Kaynağının Kullanımı Bakımından Getirilen Yenilik: Çok Yıllı Bütçeleme

Mali politikanın temel hedefi ekonomik refahın artırılmasıdır. Bunu gerçekleştirmek için mali politika üç unsuru kullanır. Bunlar; kamu kaynaklarının tahsisi, refah ve gelirin yeniden dağılımı ve ekonomik faaliyetlerin düzenlenmesidir. Mali politikanın uygulamasının önemli aracı olan bütçe, başta kamu kaynaklarının tahsisi olmak üzere diğer unsurları da doğrudan ve/veya dolaylı olarak etkiler. Bütçeleme sürecinin, yukarıda sözü edilen unsurları nasıl etkilediğini görmek mümkündür. Bu sürecin ilki, politikanın formüle edilmesidir (yapılmasıdır). Daha sonra yapılan politikaya uygun bir bütçe hazırlanır, uygulanır ve uygulamanın değerlendirilmesi ve denetimi ile süreç sona erer. Bütçeleme sürecinin mantığı da, vatandaşın devlete vermiş olduğu yetkinin kullanılması olup, devlet bu yetkiyi kullanırken neler yaptığını ve neler ürettiğini açıklayarak hesap verebilmelidir.

Tarihsel gelişim sürecine baktığımızda bütçeler para, insan ve muhasebe gibi girdi kaynaklı hazırlanırken, özellikle son yirmi yılda OECD ülkelerinde bütçelemede yeni anlayış hakim olmuş, kamu bütçelemesi ve yönetimi, girdi odaklı olmaktan ziyade çıktı-sonuç odaklı olarak gelişmeye başlamıştır.

Geleneksel kamu yönetimi anlayışında, hesap vermek mevzuata uyum şeklinde cereyan eder, dolayısıyla yöneticiler kurallara uydukları sürece hiçbir sorun ile karşılaşmazlar. Yeni kamu yönetimi anlayışında yöneticilerin nasıl yaptıklarından ziyade ne yaptıkları daha önemli hale gelmiştir (Blöndal, 2003: 18). Böylece, günümüzde kamu hizmetlerinin sunulmasında sonuç odaklı olmak, kamu yöneticilerinin başarılarını, kamu faaliyeti sonucu ortaya çıkan çıktı ve sonuca göre değerlendirmek yaygın bir uygulama alanı bulmaktadır.

Sonuç olarak kamu kaynaklarının kullanılmasında benimsenen temel ilkelerden birisi de çok yıllık bütçelemedir. Dünya Bankası kaynaklarında “orta vadeli harcama sistemi (Medium Term Expenditure Framework-MTEF)” olarak adlandırılan çok yıllık bütçeleme; dar anlamda, çok yıllık bir süreç kapsamında bütçe gelirlerini tahmin eden ve ödenek tavanlarını belirleyen bütçe olarak tanımlanmaktadır. Bu tanım, çok yıllık bütçelemeyi yüzeysel bir şekilde ele almaktadır. Çünkü çok yıllık bütçeleme, sonraki birkaç yılın ödeneğinin planlanması değildir. Çok yıllık bütçeleme, yıllık bütçe sürecinin, özellikle çok yıllık gelir ve harcama tahminleri veya çok yıllık bir mali plan gibi çok yıllık anlayış ile birlikte değerlendirildiği, politika-plan-bütçe bağlantısının gerçekleştirildiği bir bütçe yaklaşımı şeklinde algılanmalıdır (Kızıltaş, 2003: 13; Arslan, 2004: 11). Bu süreç, genelde gelecek yıl için hazırlanacak ve parlamentoya onay için gönderilecek bütçe yılı ile takip eden iki yıl kapsamaktadır. Süre bakımından aynı yaklaşım, 5018 sayılı Kanunda da takip edilmiştir.

Bu süreç temelde üç yapı üzerine kurulmuştur. Birincisi, makroekonomik yapıyla tutarlı bir şekilde kamu harcamaları için ayrılacak toplam kaynağın yukarıdan aşağıya (top-down) doğru tahmin edilmesi; ikincisi, hem devam etmekte olan ve hem yeni uygulanacak olan faaliyet ve projelerin maliyetlerinin aşağıdan yukarıya doğru tahmin edilmesi; üçüncüsü ise, toplam kaynaklarla bu maliyetleri karşılaştıran bir süreçtir (Yılmaz, 1999: 16). Böyle bir uygulamanın getirdiği en önemli yenilik, sunulacak kamu hizmetlerinin büyüklüğünün, eldeki mevcut kaynaklara göre çerçevesinin çizilmesi, bir diğ er deyiş le karar alma mekanizması ile eldeki kaynak paketinin sıkı bir ilişki içinde olması ve bunun doğal bir sonucu olarak da kaynakların tahsisinde önceliklerin belirlenmesinin öneminin ortaya çıkmasıdır.

Çok yıllık bütçeler ile, bir yıldan fazla süreyi kapsayan stratejik önceliklerin hayata geçirilmesi için bütçe kaynakları bir yıldan fazla süreyi kapsayacak şekilde harekete geçirilmekte, dolayısıyla orta vadeli politikalar oluşturulmakta ve bu politikalar bütçe süreci içine monte edilmektedir. Böylece, geleneksel nakit yönetimine dayanan bütçeleme sisteminden harcama yönetimine (tahakkuk bazlı muhasebeye geçişi de öngören) dayanan bir bütçeleme sistemine geçiş öngörölmüş bulunmaktadır (Yılmaz, 1999: 19). Bu anlatılanların doğal bir sonucu olarak, bütçe içinde yer alan harcama alanlarını orta vadeli bir anlayışla planlamak ve ele almak gerekmektedir. Örneğ in, çiftçilere ödenen doğrudan gelir desteğ i uygulaması bir yıldan ötekine değ iş en bir politika değildir. Yakın zaman önce, önümüzdeki beş yılda uygulanacak olan tarım stratejisi Tarım ve Köyiş leri Bakanlığ ınca ilan edilmiştir. Dolayısıyla bu açıklanan tarım stratejisini bütçe içinde formüle edebilmenin en iyi yolu, konuyu orta vadeli bir yaklaşım içinde ele almaktır.

Çok yıllık bütçelemeye son yıllarda bütçeleme sürecinde yer verilmesinin bir çok gerekçesi bulunmaktadır. Bunları aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür:

Hükümetlerin orta vadeli amaç ve hedeflerini açık bir şekilde belirlemelerine imkan sağlar. Böylece, orta vadede elde edilecek kamu kaynaklarının, belirlenmiş öncelikler arasında dağıtılması temin edilmiş olur,

Hükümetin önceliklerinde meydana gelen değ iş ikliklerin gelecek yıl bütçelerine dahil edilebilmesi için kamu idareleri bütçeleri arasında ve/veya kamu idaresi bütçeleri içinde kaynakların yeniden dağıtımına imkan sağlar (Schick, 2002: 27). Böylece kamu kaynaklarının tahsisinde ve kullanılmasında etkinlik ve verimlilik teşvik edilir (Kızıltaş, 2003: s. 18),

Tutarlı bir kaynak-harcama dengesi kurmak suretiyle mali disiplini temin eder ve makroekonomik dengenin iyileştirilmesine katkı sağlar (Wildavsky, 2003: 40),

Hükümetin politik önceliklerinin ve uygulamaya konulan yeni faaliyet ve projelerin olası maliyetleri konusunda siyasi karar alıcılara gerekli bilgileri temin eder (Blöndal, 2003: 11).

Çok yıllık bütçeleme yaklaşımı, gerçekçi makroekonomik analizler yoluyla, sınırlı kamusal kaynakların etkin ve verimli olabilecekleri alanlara tahsisini sağlamakla birlikte bazı olumsuzlukları da bünyesinde bulundurmaktadır. Sözü edilen olumsuzlukları şu şekilde sıralamak mümkündür:

Çok yıllık bütçe uygulamasında ileriye yönelik tahminler, harcamacı idareler nezdinde kazanılmış birer hak gibi görülebilir, bu da daha önce yapılan tahminlerin düzeltilmesi gerekliliği ortaya çıktığında harcamaların aşağıya doğru revize edilmesini engelleyebilir,

Aşırı iyimser çok yıllık tahminler, gereksiz kamu hizmetlerinin sürdürülmesine neden olabilir ve bütçe harcamaları üzerinde yukarıya doğru baskı oluşturabilir,

Çok yıllık bütçe tahminlerinin reel artışları içerecek şekilde yapılması halinde enflasyonist dönemlerde harcamalar otomatik olarak artış gösterebilir, bütçe gelirlerindeki gelişmelerden bağımsız olarak ortaya çıkan bu artışlar mali disiplinin sağlanmasını zorlaştırabilir (Blöndal, 2003: 12). Ancak, bu durumun hedeflenen seviyede kamu hizmeti sunumunu engelleyebileceği, hatta kamu ve özel sektörlerin ekonomi içindeki yerinin kamu aleyhine bozulabileceğini ileri süren görüşler de vardır (Wildavsky, 2003: 40).

Ancak, çok yıllık bütçelemeye ilişkin olarak az önce belirtilen olumsuzlukların, gerçekçi bir şekilde belirlenmiş ekonomik varsayımlar yanında nominal bazda hazırlanmış, enflasyonist artışlara duyarlı olmayan çok yıllık bütçe tahminleri sonucunda giderilebilmesi imkan dahilindedir.

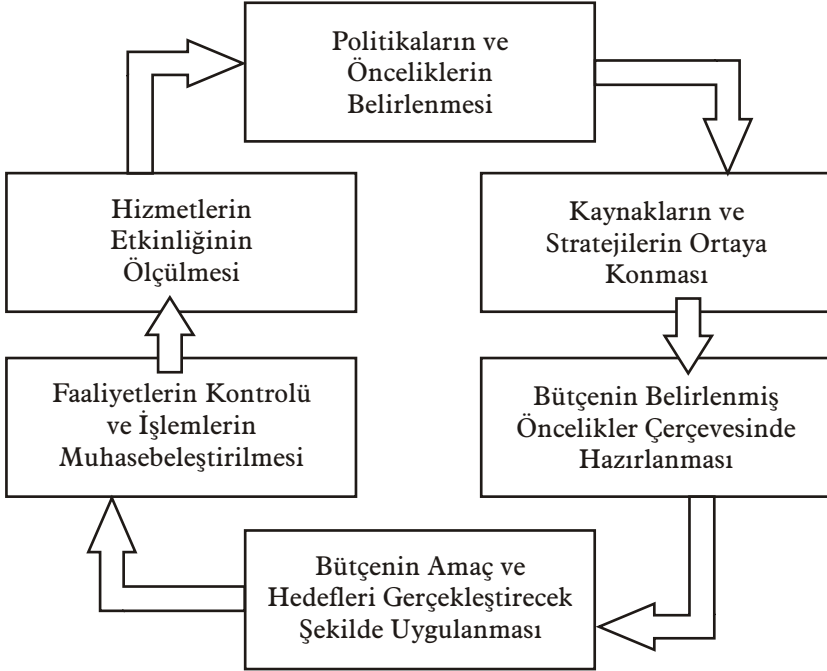
Hükümetlerin vatandaşlara taahhüt ettiği hizmetleri yerine getirmekte kullandıkları en önemli araç, bütçelerdir. Bu durum bütçelerin siyasi tercihleri yansıtan önemli bir metin olduğunu da göstermektedir. Ancak, hükümetlerin taahhütlerini genelde bir yıl ile sınırlamak mümkün değildir ve çok yılı kapsayan bir niteliği vardır. Bu nedenle bütçe sisteminin bir yılı aşan ve bütçe ile ilgisi bulunan ekonomik faaliyet ve yükümlülükleri de dikkate alması gerekir. Bu nedenle, bütçeleme planlama süreci ile birlikte düşünülmesi ve planlama-bütçeleme ilişkisinin kurulması; etkin bir bütçe süreci için kaçınılmaz olmaktadır. Dolayısıyla diğer dönemlerden kopuk olmayan bir bütçeleme sürecinin politika üretebilmesi de imkan dahilinde olacaktır.

Orta vadeli yaklaşım, kaynak harcama dengesine uygun olarak ve belirlenen öncelikleri dikkate alarak kamu kaynaklarının belirli kamu hizmetleri için tahsis edilmesine ve gerçekleştirilmesine yardımcı olur. Şekil 1'de, politika oluşturma, planlama ve bütçeleme ilişkisi gösterilmektedir; hükümet politikalarının formüle edilmesi, bunların planlara ve bütçelere dönüştürülmesi ile uygulama sonuçlarının değerlendirilmesi ve denetimi neticesinde elde edilen raporlama suretiyle, karar alma süreçlerinin bilgilendirilmesi süreci ifade edilmektedir. Bir çok gelişmekte olan ülkede kaynak tahsis süreci, yaşanan belirsizlikler nedeniyle önemli sorunlar yaşamakta ve geleceğe yönelik

sağlıklı bir planlama yapılmasını engellemektedir. Örneğin, bütçe gelirlerinin aşırı iyimser bir yöntemle tahmin edilmesi, kamu kaynak seviyesi konusunda belirsizlik yaratabilmekte ve geleceğe yönelik etkin bir planlama yapılmasına engel olabilmektedir.

Bütçeleme sürecinin gelecek yıllarda karşılaşılmaması muhtemel sorunları dikkate almayı yanında çok yıllık bütçelerin bağlayıcı olmaması ya da konulan hedeflerin siyasi ve bürokratik süreçler tarafından ciddiye alınmaması, kamusal kaynakların belirli amaç ve hedeflerin gerçekleştirilmesine yönelik olarak kullanılmasından çok, klasik bütçe anlayışında olduğu gibi, devletin sadece verilmiş görevleri yerine getirecek şekilde kullanılması ile sonuçlanmaktadır. Bunun için, özellikle gelişmekte olan ülkelerde politika-planlama-bütçe ilişkisini güçlendirmek gerekmektedir (Işık, 2003: 73-74).

Şekil 1-Politika Oluşturma, Planlama ve Bütçe İlişkisi

Kaynak: The World Bank (1999), *Public Expenditure Management Handbook*, The World Bank, Washington, D.C., s. 32.

Çok yıllık bütçeleme uygulamasında, sektörel/kurumsal (eğitim, sağlık, vs.) harcama tavanlarının yukarıdan aşağıya (top-down) doğru belirlenmesi önerilmektedir. Türkiye uygulamasında da, öncelikle sektörel/kurumsal harcama tavanlarının ve daha sonra bu tavanlara uygun olarak çok yıllık bütçeleme detaylarının belirlenmesi yerinde olacaktır. Çünkü, harcama tavanlarının sadece sektörel bazda belirlenmesi yetmeyecek, aynı zamanda bu tavanların ilgili idare bütçelerine yansımalarının da dikkate alınması gerekecektir. Çok yıllık bütçeleme ile sektörün/kurumun geniş anlamda öncelikleri tespit edilmeli, bu önceliklerin ulusal öncelikler ile uyumu sağlanmalı ve bu öncelikler, kaynak dağılımına yansıtılmalıdır. İlgili sektörde/kurumda yer alan karar vericilerin, verilen tavanlar içinde kalmak şartıyla sektör içi kararları alma ve uygulama konusunda belli esnekliğe sahip olması gerekir. Bütçe hazırlık sürecinde, belirlenen tavanlara uymak ve sektör harcama öncelikleri ile kamunun mali amaç ve hedefleri arasındaki tutarlılık maliye bakanlıkları (ülkemiz örneğinde Maliye Bakanlığı ve Devlet Planlama Teşkilatı

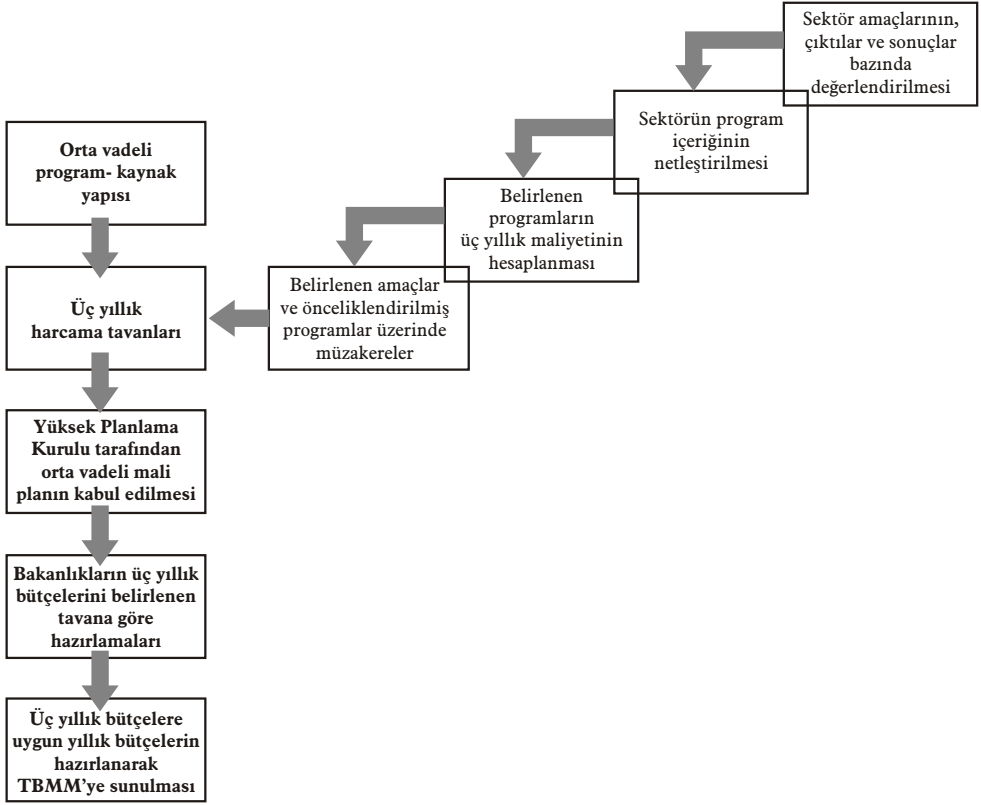
Müsteşarlığı) tarafından sağlanmalıdır.

Bunun için, her sektörde/kurumda bir inceleme yapmak suretiyle sektör/kurum öncelikleri tekrar gözden geçirilmeli ve tarif edilmelidir. Hangi faaliyetlerin sektör amaçlarını gerçekleştirmeye uygun olduğu ilgili sektör temsilcileri tarafından değerlendirilmelidir. Bu aşamada üzerinde durulması gereken hususlardan birisi, kamunun ilgili sektördeki rolünün belirlenmesi, ilgili sektörde düzenleyici mi yoksa girişimci olarak mı bulunmalı sorusuna cevap aranmalıdır. Dolayısıyla kamunun sektör içindeki yeri ve rolünün belirlenmesi ile politika, planlama ve bütçeleme ilişkisinin kurulması yönünde önemli bir adım atılmış olacaktır (Işık, 2003: 74).

Sektörlerin gelecek dönem bütçelerinin ilk hazırlıklarını yapmaya başladığı bu aşamada bir diğer önemli nokta da, performans ölçümlerine yardımcı olacak göstergelerin tespit edilmesidir. Çıktılar ve sonuçlarla ilgili performans ölçüm ve değerlendirme kriterleri burada geliştirilmelidir. Ancak altı çizilmesi gereken en önemli husus, performans esaslı bütçeleme uygulaması Türkiye'de bütün idarelere yaygınlaştırıldığında performans esaslı bütçeleme ve çok yıllık bütçeleme uygulamaları paralel bir şekilde yürütülmelidir. Çünkü her iki uygulama birbiriyle yakından ilgilidir.

Çok yıllık bütçelemenin çerçevesi çizilirken, sadece mevcut politikaların gelecek yıl bütçelerine yansımalarının dikkate alınması ya da gelecek yıllardaki muhtemel politika değişikliklerinin bütçelere yansıtılması konusunda uygulamada yaygın bir görüş farklılığı vardır. İsveç ve Hollanda gibi ülkelerde gelecek yıl bütçe tahminlerinde muhtemel politika değişiklikleri bütçelere yansıtılmamakta, mevcut politikalar dikkate alınarak çok yıllık bütçelemenin çerçevesi çizilmektedir. Ülkemiz için çok yıllık bütçeleme oldukça yenidir. Ancak şu ana kadarki yapılan tartışmalardan, mevcut durum yanında muhtemel politika değişikliklerinin de çok yıllık bütçe tahminlerine yansıtılması yönünde bürokraside temayül vardır.

Türkiye için çok yıllık bütçeleme modelini, Şekil 2 yardımıyla açıklayabiliriz. 5018 sayılı Kanunun 16'ncı maddesine göre hazırlanacak orta vadeli program çok yıllık bütçelemenin başlangıç noktası olarak ele alınabilir. Mayıs ayı sonuna kadar toplanacak Bakanlar Kurulu, kalkınma planları, stratejik planlar ve genel ekonomik koşulların gerekleri doğrultusunda makro politikaları, ilkeleri, hedef ve gösterge niteliğindeki temel ekonomik büyüklükleri (sektörel öncelikler, büyüme, enflasyon, kur, ödemeler dengesi, faiz vs.) de kapsayacak şekilde Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığınca hazırlanan orta vadeli programı kabul edecek ve Program aynı süre içinde Resmi Gazetede yayımlanacaktır.

Kaynak: The World Bank (1999), *Public Expenditure Management Handbook*, The World Bank, Washington, D.C., s. 48'den yararlanılarak hazırlanmıştır

Orta vadeli program ile uyumlu olmak üzere gelecek üç yıla ilişkin toplam gelir ve gider tahminleri ile birlikte hedef denge ve varsa borçlanma durumu ile kamu idarelerinin ödenek teklif tavanlarını içeren orta vadeli mali plan Maliye Bakanlığı tarafından hazırlanıp, Yüksek Planlama Kurulu tarafından Haziran ayının ilk yarısında kabul edilecektir. Böylece çok yıllık bütçeleme çerçevesi bu iki önemli metin ile çizilmiş olmaktadır. Ancak, üç yıllık sektör tavanlarının belirlenme aşamasına geçilmeden önce Maliye Bakanlığı ve Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı ile ilgili sektör bakanlıkları arasında müzakereler yapılmalı, sektörün program hedefleri, stratejik amaç ve hedefleri, performans ölçüleri ve performans hedefleri üzerinde durulmalı ve sektör önceliklerinin ulusal önceliklerle içsel tutarlılığı sağlanmalıdır. Dolayısıyla, ilgili bakanlıkların stratejik amaç ve hedeflerinin daha önce belirlenmiş ulusal stratejik amaç ve hedeflerle çelişmemesi konusunda dikkatli olunmalıdır. Böylece politika ve planın bütçe sürecine dahil edilmesi yönünde önemli bir adım atılmış olacaktır.

Maliye Bakanlığı ve Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığınca belirlenen harcama büyüklüğü ve sektör tavanları, orta vadeli planı kabul edecek olan Yüksek Planlama Kuruluna yol gösterici bir nitelik taşıması gerekir. Harcamacı kuruluşlar arasında daha fazla pay alma çabası, mali disiplini zorlayabilecektir. Bu nedenle Yüksek Planlama Kurulu, eldeki mevcut kaynaklar ile hükümetin stratejik önceliklerini dikkate almalı ve sektörel harcama tavanlarını ona göre belirlemelidir.

Çok yıllık bütçelemenin en önemli aşaması, Yüksek Planlama Kurulu tarafından sektör/bakanlık tavanlarının kabul edilmesi aşamasıdır. Bu aşamada Yüksek Planlama Kurulu, sektör öncelikleri ve kaynak yapısı çerçevesinde orta vadeli sektörel kaynak dağılımını belirlemiş olmaktadır. Bu işlem, gelecek üç yıl için sektörlerin/bakanlıkların kaynak durumlarının (bütçe tavanlarının) tespit edilmesi suretiyle yapılmaktadır. Sektör politikaları ve kaynakları arasındaki denge ne kadar iyi ise, çok yıllık bütçeleme o kadar anlamlı olacaktır. Sektörel kaynak dağılımının sık değişmesi, uygulamada bütçe tavanlarının anlamsız kalmasına neden olabilecektir.

Daha sonra kamu idarelerinin belirlenmiş olan sektörel/kurumsal öncelikler ve tavanları dikkate alarak gelecek üç yıla ilişkin bütçelerini hazırlamaları gerekmektedir. Ancak, bütçe hazırlığı aşamasında Maliye Bakanlığı ve Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, kurumlardan gelen bütçe tekliflerinde, orta vadeli program ve mali plan ile belirlenen sektörel/kurumsal tavanlar ve önceliklere ne ölçüde uyduklarına bakmaları gerekmektedir. Varsa, tutarsızlıkların düzeltilmesi konusunda ilgili sektör/kurum temsilcileri ile görüşerek tutarlılığı sağlamaları, politika, plan ve bütçe bağlantısının sağlanması yönünde önemli bir katkı sağlayacaktır.

Çok yıllık bütçeler, hükümetlerin gelecek üç yıla ilişkin kaynak kullanımı ve kaynak toplama konusunda kamuoyuna bir taahhüdüdür. Bu nedenle, çok yıllık bütçeleme vergi ve diğer gelir tahminlerini de içerecektir. Bu nedenle, Maliye Bakanlığı Gelirler Genel Müdürlüğü, gelecek üç yıla ilişkin vergi ve gelir politikalarının, bütçe gelirlerine olan yansımalarını dikkate alarak çok yıllık tahmin yapacaktır. TBMM tarafından onaylanacak olan bütçe ise, sadece gelecek yıl bütçesi olacaktır.

3. Sonuç

Değişimin hızlandığı, küreselleşme ve bilgi toplumunun gerektirdiği yönetim anlayışına dayalı olarak, dünyada kamu mali yönetim sistemlerinde değişim ihtiyacı öne çıkmış bulunmaktadır. Sadece kamu mali yönetim sistemlerinde değil kamu yönetim anlayışında da yeniden yapılanma ihtiyacı ortaya çıkmış, sanayi toplumundan bilgi toplumuna doğru geçiş, mevcut kalıplar içinde kamu yönetimlerinin değişen şartlara uyum sağlamasının güçlüğüne ortaya çıkarmıştır. Bunun sonucunda, yeni kamu yönetimi anlayışı ortaya çıkmış, bir çok ülke kamu yönetimleri, anlayış ve uygulama değişikliğine gitmişlerdir.

Kamu mali yönetim sistemleri de yeni kamu yönetimi anlayışına paralel olarak değişime uğramış ve yeniden yapılanma yönünde yürütülen çalışmalar, son yıllarda hızlanmıştır. Gelişmiş ülkelere göre özellikle gelişmekte olan ülkelerde değişim ihtiyacı kendini göstermiş, ancak kamu mali yönetim sistemlerinde yürütülen değişim çabaları, daha çok gelişmiş ülkelerde öne çıkmıştır. Bunun sonucunda, uluslararası kuruluşların da çabaları ile uluslararası iyi uygulama örnekleri ortaya çıkmış ve gelişmekte olan ülkeler de bu değişim rüzgarından etkilenmişlerdir.

Ülkemizde de değişim ihtiyacı özellikle ekonomik krizler sonrasında kendini göstermiş ve kamu mali yönetim sisteminde yaşanan sorunlar, son yıllarda hep tartışılan konular arasında yer almıştır. Parçalı, katı esas ve usullerle çalışan, yoğun ve etkin olmayan bir denetim sistemi üzerine oturmuş, mali saydamlık ve hesap verebilirliği içinde barındırmayan, idarelere inisiyatif tanımayan girdi odaklı bir bütçeleme anlayışını

benimseyen bir bütçe sisteminin sürdürülemeyeceği anlayışı hakim olmuştur (Başbakanlık, 2003: 131).

Yeni kamu mali yönetim anlayışının getirmiş olduğu önemli yeniliklerden birisi, çok yıllık bütçeleme olmuştur. Hükümetlerce politikaların plan ve bütçe süreçlerine yansıtılması kamuda kaynak-harcama dengesinin sağlanmasının en önemli aracıdır. Mevcut kaynakları dikkate almadan hazırlanmış bir karar verme süreci, mali disiplinden uzaklaşılmasına ve ekonomik sorunların artmasına neden olacaktır. Bu nedenle çok yıllık bütçeleme, kaynak kullanımında disiplinin sağlanması konusunda önemli bir unsur olarak görülmektedir. Bu nedenle 5018 sayılı Kanun ile kamu kaynaklarının tahsisinde ve kullanılmasında etkinlik ve verimlilik öne çıkarılmış, politika, planlama ve bütçeleme ilişkisi güçlendirilmeye çalışılmış ve bu bağlamda performans esaslı bütçeleme ve çok yıllık bütçeleme için gerekli hukuki altyapı oluşturulmuştur.

Kuşkusuz başarılı ve sürdürülebilir bir kamu mali yönetim reformu, bütçe sürecinde yer alan kurumların güçlendirilmesi gereğini ortaya çıkarmaktadır. Çünkü değişimin uygulanabilmesi, sadece gerekli kuralların konmasına bağlı değildir. Aynı zamanda kamu kurumlarında gerekli anlayış değişikliğine ve yeterli kapasiteye sahip kamu personeline de bağlıdır. Bu nedenle, kamu idarelerinde idari kapasitenin geliştirilmesi ve bu yönde gerekli altyapının oluşturulması elzemdir. Ülkemizde uzun yıllardan beri Maliye Bakanlığına ihale edilmiş bir kamu mali yönetim sisteminin, artık yeni kamu yönetimi anlayışının da bir gereği olarak 5018 sayılı Kanun ile kamu idarelerine devredilmesi, çok önemli ve köklü bir anlayış değişikliği olarak görülmelidir.

KAYNAKÇA

- Arcagök, M. Sait-Yörük, Bahadır-Oral, Esin-Korkmaz, Umut (2004), “Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu’nda Öngörülen Düzenlemeler”, **Bütçe Dünyası Dergisi**, Sayı 18, İlkbahar, s. 3-19.
- Arslan, Murat (2004), “Orta Vadeli Harcama Sistemi (Çok Yıllı Bütçeleme) ve Türkiye’ye Uygulanabilirliği”, **Sayıştay Dergisi**, Sayı 54, s. 1-22.
- Australian National Audit Office (1993), A Practice Guide to Public Sector Internal Auditing, **Australian National Audit Office**, Australia.
- Başbakanlık (2003), **Kamuda Yeniden Yapılanma: 1: Değişimin Yönetimi İçin Yönetimde Değişim**, Başbakanlık, Ankara.
- Blöndal, Jon R. (2003), “Budget Reform in OECD Member Countries: Common Trends”, **OECD Journal on Budgeting**, Vol. 2, No: 4, s. 7-25.
- Dean, Peter (1997), “The Relevance of a Medium Term Expenditure Framework to the Needs of Developing and Transitional Countries”, Draft Report.
- Diamond, Jack (2002), The Role of Internal Audit in Government Financial Management: An International Perspective, **IMF Working Paper: WP/02/94**, Washington, D.C.
- DPT (2000), **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Kamu Mali Yönetiminin Yeniden Yapılandırılması ve Mali Saydamlık Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, DPT, Ankara.
- DPT (2003), **Kamu Kuruluşları İçin Stratejik Planlama Kılavuzu**, DPT, Ankara.
- European Commission DG BUDG. D. 6 and DG ELARG (2002), **Glossary of Definitions Used by the Commission in the Framework of Public Internal Financial Control (PIFC)**, Brussels.
- European Commission DG BUDGET (2004), **Compendium of Public Internal Financial Control: Internal Audit Legislation in the New Member States and Applicant Countries**, Brussels.
- Hañcer, Selcen N. (2003), “Ekonomik Kodlama Açısından Analitik Bütçe Sınıflandırılması”, **Bütçe Dünyası Dergisi**, Sayı 16, Sonbahar, s. 8-12.

Işık, Hüseyin (2003), Kamu Harcamalarında Performansa Dayalı Bütçe Yönetimi ve Denetimi ile Türkiye'de Uygulanabilirliği, **Devlet Bütçe Uzmanlığı Araştırma Raporu**, Ankara.

Işık, Hüseyin (2004), "Amacı, Sistematiği, İşleyişi ve Sınırlarıyla Performansa Dayalı Bütçeleme", **Bütçe Dünyası Dergisi**, Sayı 17, Kış, s. 20-27.

Kızıldaş, Emine (2003), "Çok Yıllı Bütçeleme Sistemi", **Bütçe Dünyası Dergisi**, Sayı 16, Sonbahar, s. 13-18.

Köse, Ömer H. (2002), **Dünyada ve Türkiye'de Yüksek Denetim**, T.C. Sayıştay Araştırma/İnceleme/Çeviri Dizisi, Ankara.

Maliye Bakanlığı Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü (2004), **Ulusal ve Uluslararası Çalışmalar Işığında Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu**, Maliye Bakanlığı Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü: Sayı 2004/1, Ankara.

Maliye Bakanlığı Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü (2004), **Performans Esaslı Bütçeleme Rehberi (Pilot Kurumlar İçin Taslak)**, Ankara.

Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü (2002), **Devlet Muhasebesinde Reform Çalışmaları: Nakit Esasından Tahakkuk Esasına**, Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü, Ankara.

Örenay, Hami (2005), **Kamuda Denetim**, Maliye Bütçe Kontrolörleri Derneği Yayınları: 2005/1, Ankara.

Özeren, Baran (2002), **İç Kontrol: Kamusal Hesapverme Sorumluluğu İçin Bir Yapı Oluşturulması**, Yayımlanmamış Bilgi Notu, Sayıştay Başkanlığı Araştırma ve Tasnif Grubu, Ankara.

Premchand, A. (1993), **Government Budgeting and Expenditure Controls Theory and Practice**, IMF, Washington D.C.

Premchand, A. (1993), **Public Expenditure Management**, IMF, Washington D.C.

Premchand, A. (1995), **Effective Government Accounting**, IMF, Washington D.C.

Schick, Allen (2002), "Does Budgeting Have a Future?", **OECD Journal on Budgeting**, Vol. 2, No: 2, s. 7-48.

Schick, Allen (2002), "Opportunity, Strategy and Tactics in Reforming Public Management", **OECD Journal on Budgeting**, Vol. 2, No. 3, p. 7- 35.

The Swedish National Audit Office (1999), **Handbook in Performance Auditing - Theory and Practice**, **The Swedish National Audit Office**, Stockholm.

Tosun, Ertan (2003), "Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanun Tasarısına İlişkin Değerlendirme", **Bütçe Dünyası Dergisi**, Sayı 16, Sonbahar, s. 19-23.

Uçak, Fikri (1999), **Genel Muhasebe Kanunu**, Ankara.

Vorking, N. Andrew (2005), **Türkiye'de Yürütülen Kamu Kesimi Reformlarının Güçlükleri ve Vaat Ettikleri**, The World Bank, Ankara.

Wildavsky, Aaron (2003), "Controlling Public Expenditure: The Theory of Expenditure Limitation", **OECD Journal on Budgeting**, Vol. 2, No: 4, s. 27-47.

The World Bank (1999), **Public Expenditure Management Handbook**, The World Bank, Washington D.C.

Yılmaz, H. Hakan (1999), **Kamu Mali Yönetiminin Yeniden Yapılandırılması: Dünya Bankası Orta Vadeli Harcama Sistemi**, DPT Yayınları, Ankara.

Zevenbergen, John (2004), **Budgetary Reforms in Transition Countries: The Role of Capacity Building- Summary and Main Conclusions**, Rooterdam.

Yazarlar Hakkında

Oya Beklân ÇETİN

Anadolu Üniversitesi Sosyoloji Bölümünde Yardımcı Doçent olarak görev yapmaktadır. Çalışma alanları Ekofeminizm, Çevre Felsefesi, Çevre Etiği ve Hayvan Haklarıdır. **e-posta : obcetin@anadolu.edu.tr**

Nazım ÖZTÜRK

Cumhuriyet Üniversitesi, Cumhuriyet Meslek Yüksekokulu, Dış Ticaret Programında Yardımcı Doçent olarak görev yapmaktadır. Akademik ilgi alanları, kamu tercihi ve anayasal iktisat, piyasa başarısızlıkları, devletin ekonomideki başarısızlığı, dış ticaret kuramında yeni yaklaşımlar, bölgesel kalkınma ve Güneydoğu Anadolu Projesi, IMF'nin değişen rolü ve gelişmekte olan ülke ekonomilerine etkileri, klasik ve neoklasik iktisatta gelir bölüşümü ve ücret kuramında yeni yaklaşımlardır. **e-posta : nozturk@cumhuriyet.edu.tr**

M. Zeki DUMAN

Ege Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü Araştırma Görevlisi. İlgi alanları politik sosyoloji ve globalizasyon. **e-posta : zekiduman@yahoo.com**

Akram İsmail RAHHAL

Al-Quds Üniversitesi, Ekonomi Bölümü Araştırma Görevlisi. Hacettepe Üniversitesi Maliye Bölümü Doktora öğrencisi. **e-posta : rahhal@admin.alquds.edu**

FATİH KESKİN

Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümünde Araştırma Görevlisi olarak görev yapmaktadır. Halkla ilişkiler, siyaset bilimi ve siyasal iletişim konularında çalışmalar yapmaktadır. **e-posta : fatkeskin@yahoo.com**

Hakan BERUMENT

1965 yılında İstanbul'da doğdu. İktisat dalındaki Lisans eğitimini Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nde tamamladıktan sonra Kentucky Üniversitesi'nde Yüksek Lisans eğitimi gördü. Doktora derecesini Kuzey Carolina Üniversitesi - Chapel Hill'de 1994 yılında alan Hakan Berument, 1995 yılından bu yana Bilkent Üniversitesi İktisat Bölümü öğretim üyesidir. Yurt içi ve yurt dışı akademik dergilerde çeşitli konulardaki araştırmaları yayımlanan Hakan Berument'in temel ilgi alanları arasında vektör özgecikmeli regresyonlar, para politikası ve iş çevrimi modelleri bulunmaktadır. **e-posta : berument@bilkent.edu.tr**

Zübeyir KILINÇ

1980 yılında Denizli'de doğan Kılınç, iktisat dalındaki Lisans derecesini Bilkent Üniversitesi'nde aldı. 2004 yılında, hala sürdürdüğü Doktora öğrenimi için Kuzey Carolina Üniversitesi - Chapel Hill'e katıldı. **e-posta : zubeyir@bilkent.edu.tr**

Eray M. YÜCEL

1976 yılında Ankara'da doğan Yücel, endüstri mühendisliği dalındaki Lisans derecesini Bilkent Üniversitesi'nde aldı. İktisat dalındaki Yüksek Lisans derecesini Bilkent Üniversitesi İktisat Bölümü'nde alan Yücel, hala aynı bölümdeki Doktora çalışmasını sürdürmekte ve Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası'nda araştırmacı olarak çalışmaktadır. **e-posta : Eray.Yucel@tcmb.gov.tr**

Ali İhsan YİĞİTOĞLU

İş Bankası'nda fon yönetimi uzman yardımcısı olarak çalışmaktadır. Hacettepe Üniversitesi Maliye bölümünde Doktora öğrencisi. Akademik ilgi alanları, Türkiye ekonomisi, bankacılık sistemi, finansal krizler, yabancı sermaye yatırımları, kamu maliyesi.

Ahmet KESİK Dr.

Maliye Bakanlığı, Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, Genel Müdür Yardımcısı

About The Authors

Oya Beklân CETİN

Oya Beklan ÇETİN is Assistant Professor of Sociology at Anadolu University. Her current works focus on Ecofeminism, Environmental Philosophy, Environmental Ethics and Animal Rights. **e-mail : obcetin@anadolu.edu.tr**

Nazım OZTURK

Assistant Professor to Cumhuriyet University, Cumhuriyet Vocational School, Department of Foreign Trade in January 25, 2002 and he is still continuing his service. His research interests are public choice and constitutional economics, market failures, governmental failures in economy, new approaches in foreign trade theory, regional development and southeastern Anatolian Project, changing role of IMF and effects on developing Economies, distribution of income in classical and neoclassical economics and new approaches in wage theory. **e-mail : nozturk@cumhuriyet.edu.tr**

M. Zeki DUMAN

Research Assistant of Sociology at Ege University. His social scientific interests focus on the issues regarding political sociology and globalization. **e-mail : zekiduman@yahoo.com**

Akram Ismail RAHHAL

Research Assistan at Al-Quds University - Paletsine. PH.D student in Public Finance at Hacettepe University - Turkey. **e-mail : rahhal@admin.alquds.edu**

FATİH KESKİN

Research assistant in the Department of Public Relations and Publicity, Communication Faculty of Ankara University. He did his MA and PH.D. in the field of political communication. He studies on public relations and politics. **e-mail : fatkeskin@yahoo.com**

Hakan BERUMENT

Born in Istanbul in 1965. After completing his undergraduate aducation in economics at the Middle East Technical University, he received his M.S. degree in Economics at University of Kentucky and Ph.D degree from the University of North Carolina at Chapel Hill in 1994. Since 1995 he is with the Department of Economics at Bilkent University. His research has been published in domestic and international academic journals. Hakan Berument's major interests include vector autoregressions, monetary policy and business cycle models. **e-posta : berument@bilkent.edu.tr**

Zubeyir KILINC

Born in Denizli in 1980. He completed his undergraduate education in the Department of Economics at Bilkent University. In 2004, he joined the Ph.D program at the University of North Carolina at Chapel Hill. **e-posta : zubeyir@bilkent.edu.tr**

Eray M. YÜCEL

Born in Ankara in 1976. He completed his undergraduate education in the Department of Industrial Engineering at Bilkent University. Yücel is continuing his Ph.D studies in the Department of Economics at Bilkent University, where he also earned his M.A. degree. He is currently working as a researcher in the Central Bank of the Republic of Turkey. **e-posta : Eray.Yucel@tcmb.gov.tr**

Ali İhsan YIGİTOĞLU

Assistant treasury specialist at Isbank and Phd student in Public Finance at Hacettepe University. His research interests are Turkish economy, banking system, financial crisis, foreign capital investments, public finance.

Ahmet KESİK Ph.D

Deputy General Director at Ministry of Finans, General Directorate of Budget and Fiscal Control.

YAZARLARA DUYURU

1. Sosyoekonomi dergisinde sadece Türkçe ve İngilizce makaleler yayımlanmaktadır. Değiye gönderilen makaleler başka bir yerde yayımlanmamış veya yayımlanmak üzere gönderilmemiş olmalıdır.

Yazılar üç kopya olarak aşağıdaki posta ya da elektronik posta adresine gönderilebilir.

Posta Adresi : Cihan Sokak 27/7 06430 Sıhhiye / ANKARA
Tel : 0.312-229 49 11 Fax : 0.312-230 76 23
e-Posta : info@sosyoekonomi.com

2. Yazılar A4 boyutunda kağıdın bir yüzüne bir buçuk aralıkla, *Times New Roman* karakterinde, 10 punto ile ve 20 sayfayı geçmeyecek şekilde yazılmalıdır. Yazının posta ile gönderilmesi halinde Microsoft Windows Word ile 3.5" lik diskete yada Cd'ye kaydedilmiş bir kopyasının da kaydedilmesi gerekmektedir.

3. Yazının ilk sayfasında şu bilgiler yer almalıdır : (i) yazının başlığı; (ii) yazar(lar)ın adı; (iii) yazar(lar)ın bağlı bulunduğu kurumun adresi; (iv) en çok 100 kelimelik Türkçe ve İngilizce özet; (v) anahtar sözcükler; (vi) JEL Classification Code. Aynı bir sayfada yazar(lar)ın adı, adresi, e-mail adresi, telefon ve faks numaraları belirtilmelidir.

4. Tablo ve şekillere başlık ve numara verilmeli, başlıklar tablonun üzerinde, şekillerin ve grafiklerin altında yer almalı, kaynaklar ise tablo ve şekillerin altına yazılmalıdır. Rakamlarda ondalık kesirler nokta ile ayrılmalıdır. Denklemlere verilecek sıra numarası parantez içinde sayfanın sağında yer almalıdır. Denklemlerin türetilişi, yazıda açıkça gösterilmemişse, hakemlerin değerlendirmesi için, türetme işlemi bütün basamaklarıyla ayrı bir sayfada verilmelidir.

5. Yazılarda yapılan atıflara ilişkin dipnotlar yazının sonuna, kaynakçanın önüne eklenmelidir.

6. Kaynaklara göndermeler dipnotlarla değil, metin içinde, sayfa numaralarını da içererek, aşağıdaki örneklerde gösterildiği gibi yapılmalıdır:

.....belirtilmiştir (Alkin, 182: 210-5).
.....Grifin (1970a: 15-20) ileri sürülmektedir.
(Gupta vd., 1982: 286-7)
(Rivera-Batiz ve Rivera-Batiz, 1989: 247-9; Dornbusch, 1980: 19-23)

7. Metinde gönderme yapılan bütün kaynaklar, sayfa numaraları ile birlikte, kaynakçada aşağıda örneklenen biçim kurallarına uyularak belirtilmelidir:

Kitaplar: Habermas, J. (1993), **İdeoloji Olarak Teknik ve Bilim**, (çev.) Mustafa Tüzel, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Dergiler: Tansel, A. (1999), "Türkiye ve Seçilmiş Ülkelerde Eğitimin Getirisi" **ODTÜ Gelişme Dergisi**, Cilt:26, Sayı:3-4, Yıl: 1999, s. 453-472.

Derlemeler: Abelson, D.E. (1998) "Think Tanks in United States", (der.) Stone, D., Denham, A. ve Garnett, M., **Think Tanks Across Nations** içinde, Manchester, New York: Manchester University Press.

Diğer Kaynaklar: European Union, 2002. **General Report on the Activities of the European Union 2002**. <http://europa.eu.int/abc/doc/off/rg/en/2002>

Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası (2001), *2002 Yılında Para ve Kur Politikası ve Muhtemel Gelişmeler*, Basın Duyurusu, 2 Ocak, Ankara, <<http://www.tcmb.gov.tr>>

TİMECOM

Bilgisayar Yazılım ve Ticaret A.Ş.

Necatibey Cad. No : 22/18 06430 Kızılay ANKARA Tel : 0(312) 229 49 11 - 232 46 43

Lütfen Bu Formun Tüm Alanlarını Eksiksiz Doldurunuz. Daha Sonra, imzalayarak **0 312 230 76 23** Numaralı Telefona FAKS çekiniz. Kontrol etmeyi unutmayınız.

Sosyoekonomi Dergisi Yıllık Abonelik Bedeli (2 Sayı) Bedelini Kredi Kartı İle Ödemek İstiyorum

Adınız - Soyadınız :

Kurum - Şirket Adı :

Vergi Dairesi : No :

Telefon :

Adres :

İlçe : İl :

Siparişiniz : Sosyoekonomi Dergisi Yıllık Abonelik Bedeli (20 YTL)

Sipariş Bedeli Olarak: . 20.YTL (20.000.000.TL) (KDV DAHİL) (yazıyla) yirmi.YTL
(yirmimilyon.TL) (KDV DAHİL)'nin aşağıda belirttiğim Kredi Kartı hesabıma borç kaydediniz.

Kredi Kart Numaranız : - - -

Son Kullanma Tarihi (gg/yy): -

Yukarıda belirttiğim tutarın, kredi kartı hesabıma borç kaydedilerek Firmanızın Türkiye Garanti Bankası A.Ş. Necatibey Şubesi nezdindeki ilgili hesaplarına, mailorder sistemi ile, Firmanız ile Türkiye Garanti Bankası A.Ş. arasında belirlenen koşullar çerçevesinde alacak kaydedilmesini kabul ediyor ve bu konuda Timecom Bilgisayar Yazılım Ltd.Şti.ni yetkili kılıyorum. İhtilaf vukuunda Ankara Mahkemelerinin selahiyetini şimdiden kabul ederim.

Tarih : / /

İmza :